Karl Marx

Ücretli Emek ve Sermaye

Ücret, Fiyat ve Kâr

MUBİ

SOL
YAYINLARI

KARL MARX • ÜCRETLİ EMEK VE SERMAYE O ÜCRET, FİYAT VE KÂR

İKİNCİ BASKI

ÜCRETLİ EMEK VE SERMAYE
ÜCRET, FİYAT VE KÂR

KARL MARX

ÇEVİREN
SEVİM BELLİ

MUBİ

Karl Marx'ın *Travail Salarié et Capital; Salaire, Prix et Profit* (Editions Sociales, Paris, 1969) adlı yapıtını, Fransızcasından, Sevim Belli dilimize çevirmiş, ve kitap, *Ücretli Emek ve Sermaye — Ücret, Fiyat ve Kâr* adı ile, *Sol Yayınları* tarafından, Nisan 1976 (Birinci Baskı: Ocak 1975) tarihinde, Ankara'da, *Özyurt Matbaası*'nda dizdirilip bastırılmıştır.

İÇİNDEKİLER

7 *Sunuş*

ÜCRETLİ EMEK VE SERMAYE
13

15 Giriş, *Friedrich Engels*
27 I
32 II

59 *Ekler*
61 Ücret
62 Katmalar
62 a) Atkinson
63 b) Carlyle
63 c) Mac Culloch
63 d) John Wade
66 e) Babbage
66 f) Andrew Ure
66 g) Rossi
66 h) Cherbuliez
67 i) Bray. Tasarruf Sandığı
68 1. Üretici Güçlerin Ücret Üzerindeki Etkisi Nedir?
69 2. İşçilerle İşverenler Arasında Rekabet
70 3. İşçilerin Kendi Aralarında Rekabet
70 4. Ücretlerin Dalgalanmaları
71 5. Asgarî Ücret
73 6. Duruma Çare Bulmak İçin Öneriler
85 7. İşçi Dernekleri
87 8. Ücretliliğin Olumlu Yanı
89 Kapitalist Ücretli Emeğin Kaldırılması

ÜCRET, FİYAT VE KÂR
91

93 [Giriş]
94 I. [Üretim ve Ücret]
97 II. [Üretim, Ücret, Kâr]
107 III. [Ücret ve Para Dolaşımı]
112 IV. [Arz ve Talep]
114 V. [Ücret ve Fiyat]
117 VI. [Değer ve Emek]
128 VII. İşgücü
131 VIII. Artı-Değerin Üretimi
134 IX. Emeğin Değeri
136 X. Bir Meta, Değerine Satıldığı Zaman, Kâr Gerçekleşmiş Olur

137 XI. Artı-Değerin Ayrıştığı Çeşitli Bölümler
141 XII. Kârlar, Ücretler ve Fiyatlar Arasındaki Genel İlişki
143 XIII. Bir Ücret Artışı Sağlamak ya da Ücret Düşmesine Karşı Koymak İçin Bellibaşlı Girişimler
151 XIV. Sermaye İle Emek Arasında Mücadele ve Sonuçları

159 *Ekler*
161 Âdil Bir İşgünü Karşılığında Âdil Bir Ücret, *Friedrich Engels*
165 Ücret Yasası, *Friedrich Engels*
169 Uluslararası Emekçiler Birliğinin [Enternasyonalin] Kararları
169 I
171 II
172 Marx ve Engels'in Mektuplarından Parçalar
172 Marx'tan Schweitzer'e
173 Marx'tan F. Bolte'ye
174 Friedrich Engels'ten Sorge'ye
176 Karl Marx İle Bir Alman Sendika Görevlisi Arasında Görüşme

178 *Açıklayıcı Notlar*
186 *Konu Dizini*

S U N U Ş

ELİNİZDEKİ cildi oluşturan başlıca iki yapıt, her ne kadar değişik dönemlerin tarihlerini taşıyorlarsa da, her ikisi de, Marx'ın, işçi sınıfına, kapitalizme karşı mücadelesinde bilimsel bir silah vermek ve işçi sınıfı arasında ekonomi politiğin en zorunlu temel bilgilerini yaymak düşüncesinden doğmuşlardır.

Ücretli Emek ve Sermaye, 1847 Aralığında, Brüksel'de, Alman İşçileri Birliğinde yapılan bir dizi konferanstan oluşmaktadır. Gerçekten *Deutsche Brüsseler Zeitung*'un 6 Aralık 1848 tarihli notunda şunlar okunmaktadır:

"Alman İşçileri Birliğinin oturumlarından birinde, Karl Marx, "Ücret Nedir?" konusunda, açık, nesnel, izlenmesi

kolay bir konferans vermişti, bu konferansta, güncel durumun öyle acı bir eleştirisini yapmış ve pratik yönden öyle yol gösterici bir açıklamada bulunmuştu ki, yakında, bunu okurlarımıza sunacağız. ..."

Gazete bu konferansları hiç bir zaman yayınlayamayacaktı. Ama öyle anlaşılıyor ki, bu konuşmaların esasını oluşturan notlar, ekler arasında "Ücret" adı altında yayımladığımız parça olabilir. Elyazması, aslında, Marx'ın "Brüksel 1847" tarihini taşıyan bir defterinde bulunmaktadır. Bununla birlikte, bu elyazmasının ilk paragrafı, birinci konferansın (ya da konferansların), bu notlar tutulmadan önce verildiğini açıklar gibi görünüyor. Bu ekte, ayrıca, daha önce verilmiş konferanslara "katmalar" vardır ve esas olarak yalnız başta bulunan özetin 5—7. noktalarını işlemektedir.

Buna karşılık, elyazmaları bulunmamış olan bu ilk konferansların metni, kuşkusuz, yeniden elden geçirilip düzeltilmiş biçimiyle, "Ücret"in birinci paragrafının ilk dört noktasına uygun düşen *Ücretli Emek ve Sermaye*'nin metnidir.

Ücretli Emek ve Sermaye'nin yazılışı, demek ki, 1848 Ocak ayını kapsayan *Komünist Manifesto*'nun kesin biçimini almasından hemen sonra ve Şubat Devriminden önce olmalıdır. Gerçekten de, 1859 Ocak tarihini taşıyan *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın "Önsöz"ünde:

" 'Ücretli emek' konusunda Almanca yazılmış ve Brüksel Alman İşçileri Birliğinde vermiş olduğum konferanslara benzer bir bilimsel incelemenin basımı, Şubat Devrimi ve, bunun sonucu olarak, benim Belçika'dan sınırdışı edilmem yüzünden kesintiye uğradı. *Neue Rheinische Zeitung*'un 1848-1849'daki yayını ve bunu izleyen olaylar, iktisat üzerine incelemelerimi kesintiye uğrattı ve ben, bu konuyu, ancak 1850'de, Londra'da yeniden ele alabildim."* diye yaz-

* Karl Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, "Önsöz", Sol Yayınları, Ankara 1974, s. 26

maktadır.

İşi üzerine almış olan basımcı Callewaert, Nisan sonunda, dizginin dağıtılması için Marx'ın iznini alacak ve yaptığı masrafların ödenmesini isteyecekti.

Ancak 1849'dadır ki, *Neue Rheinische Zeitung,* bu araştırma metninin bir bölümünü, 5, 6, 7, 8 ve 11 Nisan tarihli sayılarında basacaktı. 1849 Haziranı sonunda, Marx, gene broşürün tümünü yayımlatmayı düşünüyordu. Gerçekten de, Weidemeyer'e şöyle yazar:

"Yalnız ilk kısmı *Neue Rheinische Zeitung*'da basılmış olan "Ücret" konusundaki broşürle başlamak isterdim."

Ne yazık ki, bu tasarı, hiç bir zaman gerçekleşmeyecekti ve Engels, bu önemli çalışmanın basımını yeniden ele aldığında, kaynak olarak elinde gazete makalelerinden başka bir şey olmayacaktı.

Dolayısıyla, elimizde, ancak tamamlanmamış bir yapıt vardır, ama bu durumda bile gene de öyle zengin ve açıktır ki, Marx'ın, *Kapital*'in yayımından önceki iktisadî incelemelerinden bize kalan en önemli belgeler arasında sayılmaktadır.

Ancak 1880'de, bu çalışma, Breslau'da yeniden yayımlanacaktır. Bu yayım, Marx ve Engels'in bilgisi dışında yapıldı ve bundan, Engels'in, ancak 1884'te, Hottingen-Zürih'te, İsviçre basımcılık kooperatifi için *Ücretli Emek ve Sermaye*'nin yeni bir baskısını hazırlamakta olduğu sırada haberi oldu.

Burada bulacağınız metin, Engels'in 1891'de, Berlin'deki *Vorwärts* yayınlarına sağladığı baskının, ayrıntılı bir biçimde yeniden gözden geçirilmiş çevirisidir. Birçok noktalarda *Neue Rheinische Zeitung*'da yayınlanan özgün metinden farklıdır. Gerçekten de, okurun kafasında karışıklık yaratmamak için, emek ve işgücü kavramları konusunda Marx'ın son ve kesin biçimini almış düşüncesini ifade etmekte olan *Kapital*'in yayımlanmasından sonra, ilk metin-

de bazı düzeltmeler yapmak zorunlu idi. Engels'in kendisi de, aşağıda bulacağınız "Giriş"te, bu değişiklikler konusundaki düşüncelerini açıklamış ve bu değişikliklerin yerinde olduğunu göstermiştir. Onun kanıtları öyle inandırıcıdır ki, o zamandan sonra artık özgün metin yerine yalnız 1891 baskısı yayımlanmıştır, ve zaten Marx'ın sağlığında yeni bir yayımı sözkonusu olsaydı, düzeltmeleri Marx'ın kendisi yapardı.

Ücret, Fiyat ve Kâr, Marx'ın 20 ve 27 Haziran 1865'te, Genel İşçiler Birliği Genel Konseyinin (Birinci Enternasyonalin), iki oturumu boyunca yaptığı bir konuşmanın metnidir.

4 Nisan 1865 tarihli oturumda, İngiliz işçilerinin temsilcisi John Weston şu iki sorunun tartışılmasını önermişti:

"1. *Ücretlerdeki bir artış, işçi sınıfının ileriye dönük maddî ve toplumsal koşullarını daha iyi bir duruma getirebilir mi?*

"2. *Sendikaların ücretleri yükseltme çabalarının, öteki sanayiler üzerinde zararlı bir etkisi yok mudur?*"

Weston, birinci soruya olumsuz, ikincisine ise olumlu yanıt vereceğini de ekliyordu. Gerçekten de, Genel Konseyin 2 ve 20 Mayıs tarihli oturumlarında, Weston, görüşünü savundu ve onun konuşmasından sonra bu iki sorun tartışıldı.

20 Mayıs 1865 tarihli bir mektubunda Marx, Engels'e bu konuda şunları yazar:

"Birliğimiz içinde, yalnız onun [Weston'ın] inandığı bu iki sav kabul edilmiş olsaydı, buradaki sendikalarımız (*trade-unions*) yüzünden olduğu kadar, bütün kıtayı kırıp geçiren grevler salgını yüzünden de büyük bir gürültü kopardı.

"... Çürütülmesini benden bekliyorlar açıkçası. Doğrusunu söylemek gerekirse, daha bu akşam için yanıtımı hazırlamış olmalıydım. Ama kitabıma (*Kapital*) *çalışmaya* de-

vam etmeyi daha önemli buldum, bu durumda, hazırlıksız konuşma becerime belbağlamam gerekecek.

"Elbette ki bellibaşlı iki noktanın neler olacağını biliyorum:

"1. *Ücret,* metaların değerini belirler.

"2. Eğer kapitalistler, bugün, 4 yerine 5 şilin öderlerse, yarın (talebin artması sonucu bunu yapabilecek duruma geldiklerinde) mallarını 4 yerine 5 şiline satacaklardır.

"Bir şey ne kadar yavan olursa olsun ve olayın ne kadar yüzeyinde bulunursa bulunsun, gene de işin içine karışan bütün ekonomik sorunlardan habersiz olanlara o şeyi açıklamak kolay değildir. Bir saat içinde, bütün bir ekonomi politik dersi öğretilemez. Ama elimizden geleni yapacağız."

Gerçekte, Marx, bu irticalen konuşmayı dar tutmadı. İki oturum süren bir açıklama yaptı ve konuşmanın başarısı öyle büyük oldu ki, basılması kararlaştırıldı. Ama Marx, Engels'e yazdığı 24 Haziran 1865 tarihli mektubundan da anlaşılacağı üzere, bazı ihtiyat kayıtları koydu:

"Genel Konseyde, Bay Weston'ın sorduğu soru üzerine, yani ücretlerde genel bir artışın ne gibi etkileri olacağı vb. konusunda (baskısı belki iki forma tutabilecek) bir konferans verdim. Birinci bölüm, Weston'ın dangalaklıklarını yanıtlıyor, ikincisi, durumun elverdiği ölçüde, teorik bir açıklama.

"Oysa bu adamlar, onu yayınlatmak istiyorlar. Bunlar, J. St. Mill, Profesör Beesley, Harrison vb. ile ilişkileri bulunduğundan, bu, bana bir yandan belki de yararlı olurdu. Ama, öte yandan, beni duraksatan yönler de var.

"1. Çünkü Bay Weston gibi bir hasımla uğraşmak pek o kadar onurlu bir şey değil.

"2. Konuşmanın ikinci bölümü, pek yoğun bir biçimde, ama bir dereceye kadar kolayca anlaşılır bir dille ifade edilmiş birçok yenilikler içeriyor, ki bunlar benim kitabımın

kapsamına girecektir, ama aynı zamanda, konuşma, zorunlu olarak birçok başka konuları atlamış bulunuyor. Bu gibi konulara, böyle, yeri gelmeden, önceden elatmak sence iyi olur mu?"

Konuşma, gerçekten yayınlanmadı. Ve elyazması, ancak 1898'de Marx'ın kızı Eleanor ve damadı Edward Aveling tarafından, *Değer, Fiyat ve Kâr* başlığı altında, İngilizce olarak yayınlandı. Köşeli parantez içinde verdiğimiz ilk altı bölümün başlıkları, Eleanor ve Edward Aveling'e aittir.

Biz, bu metni, bugün, Marx-Engels-Lenin Enstitüsü tarafından gözden geçirilen, Marx'ın İngilizce olarak yazdığı elyazması müsveddeye uygun olarak yayınlıyoruz.

ÜCRETLİ EMEK VE SERMAYE

GİRİŞ

BU yapıt, *Neue Rheinische Zeitung*'da[1] 4 Nisan 1849 tarihinden başlayarak bir dizi başmakale olarak yayımlandı. Marx'ın 1847'de, Brüksel'de, Alman İşçileri Birliğinde[2] verdiği konferanslar, bu broşürün temelini oluşturur. Bu yapıt, basıldığı kadarıyla, yarım kalmıştı. Gazetenin 269'uncu sayısında, makalenin sonunda, "Devam edecek" notu ile verilen söz, o sırada hızla birbiri üstüne yığılmakta olan olaylar sonucu yerine getirilmedi: Macaristan'ın Ruslar tarafından istilâsı,[3] bizzat gazetenin de kapanmasına (19 Mayıs 1849) yol açan Dresden'deki, Iserlohn'daki, Elberfeld'deki ayaklanmalar, Pfalz ve Baden ayaklanmaları,[4] Marx'ın ölümünden sonra bulunan yapıtları arasında makalelerin ge-

ri kalan bölümlerinin müsveddelerine raslanmadı.[5]

Ücretli Emek ve Sermaye'nin ayrı bir yayın olarak broşür biçiminde birkaç baskısı yapılmıştır, sonuncusu, 1884'te *Hottingen-Zürich*'te, *Schweizerische Genossenschafts-Buchdruckerei* (İsviçre Basın Kooperatifi) tarafından yayınlanmıştır. Şimdiye kadar yayınlananlar, ilk metne harfi harfine uyuyordu. Ama bu yeni baskı, propaganda broşürü olarak, en azından 10.000 adet dağıtılacaktır; bu bakımdan, Marx'ın kendisinin de, bu koşullar altında, asıl metinde değişiklik yapmadan yeni bir baskıya izin verip vermeyeceğini düşünmeden edemezdim.

Kırklarda, Marx, ekonomi politiğin eleştirisini henüz tamamlamamıştı. Bu, ancak ellilerin sonuna doğru gerçekleşti. Onun için, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın birinci kesiminden (1859) önce yayınlanan yazıları, birçok bakımdan, 1859'dan sonra yazdıklarından farklıdır. Bundan önceki yazılarında, öyle deyimler, hatta başlıbaşına öyle tümceler vardır ki, sonraki yapıtları açısından talihsiz, hatta yanlış görünürler. Şurası açıktır ki, geniş okur yığınları için yapılan sıradan yayınlarda, yazarın entelektüel gelişiminin bir parçası olarak bu ilk bakış açısının da bir yeri vardır ve yazarın olduğu kadar okurların da, bu eski yapıtların değiştirilmeden basılmasını istemekte hakkı vardır ve benim de bunların tek sözcüğünü olsun değiştirmeyi aklımın köşesinden bile geçirmemiş olmam gerekirdi.

Ama, hemen tümüyle işçiler arasında propagandayı amaçlayan yeni bir baskı sözkonusu olduğunda, iş değişmektedir. Bu durumda, Marx, elbette, 1849 tarihli eski açıklamasını, yeni bakış açısıyla bağdaştırmak isteyecekti. Ve *bu baskı için,* bellibaşlı bütün noktalarda, bu amaca ulaşmak üzere, bazı gerekli değişiklik ve eklemeleri yapmakla, Marx'ın düşünüşüne uygun bir davranışta bulunduğumdan eminim. Okura, önceden söylüyorum: bu, Marx'ın 1849'da yazmış olduğu değil, 1891'de yaklaşık olarak yazmış olacağı bro-

şürdür. Dahası, asıl metin öyle çok sayıda dağıtıldı ki, onu, daha ileride tüm yapıtları arasında *hiç değiştirmeden* yeniden basmama dek, bu, şimdilik, yeterli olacaktır.

Benim yaptığım değişikliklerin tümü, *bir tek* nokta çevresinde toplanmaktadır. Asıl metne göre, işçi, kapitaliste, ücret karşılığında *emeğini* satmaktadır; bugünkü metne göre ise, işçi, iş*gücünü* satmaktadır. Bu değişiklik için bir açıklama yapmam gerekir. Bu açıklamayı, bu sorunun basit bir sözcük oyunu değil, tersine, bütün ekonomi politiğin en önemli noktalarından biri olduğunu görsünler diye yapmalıyım. Bu açıklamayı, en güç ekonomik tahlillerin kendilerine kolaylıkla anlatılabildiği eğitim görmemiş işçilerin, böylesine karmaşık sorunları yaşamları boyunca hiç kavrayamamış bizim "kültürlü" ve kendini beğenmiş kişilerimizden ne kadar üstün olduklarına burjuvazi kendisini inandırabilsin diye yapmalıyım.

Klasik ekonomi politik,[6] fabrikatörün satın aldığı ve, karşılığını ödediği şeyin çalıştırdığı işçilerin *emek*leri olduğu yolundaki mevcut anlayışı, sınaî uygulamalardan devralmıştır. Bu anlayış, fabrikatörün ticarî gereksinmeleri, muhasebe ve fiyat hesaplamaları açısından tamamıyla yeterli olmuştur. Ama bunun ekonomi politiğe safça aktarılmasıyla orada gerçekten de olağanüstü yanılgılar ve kargaşalıklar yaratmıştır.

Ekonomi, bütün metaların, bu arada "emek" diye adlandırdığı metaın da fiyatlarının sürekli değişmekte olduğunu; bunların çoğu kez bizzat metaların üretimleriyle hiç bir ilişkisi bulunmayan ve, dolayısıyla da, fiyatların, kural olarak, salt raslantı sonucu belirleniyorlarmış gibi göründüğü çok çeşitli koşullar sonucu yükselip düştüğü olgusunu gözlemlemektedir. Bundan ötürü, ekonomi politiğin, bir bilim olarak ortaya çıkar çıkmaz,[7] ilk işlerinden biri, görünüşte metaların fiyatlarını belirleyen bu raslantının arkasına gizlenen, ama gerçekte, bu raslantının kendisini de be-

lirleyen yasayı araştırmak oldu. Ekonomi politik, çalkanma ve dalgalanmaların çevresinde gerçekleştiği sabit merkezi, yükselme ve alçalma arasında gidip gelen sürekli çalkantı halindeki bu meta fiyatlarının sınırları içinde aradı. Fiyatları düzenleyen yasa olarak metaların *değerini*, bütün fiyat dalgalanmalarının onunla açıklandığı ve bütün bu dalgalanmaların sonuç olarak gelip dayandığı değeri bulmak için, yola, meta fiyatlarından çıktı.

Klasik ekonomi, böylece, bir metaın değerinin, bu metaın içerdiği ve üretilmesi için gerekli olan emek ile belirlendiğini buldu; ve bu açıklama ile yetindi. Biz de, bir an için, burada durabiliriz. Ama yanlış anlamlara meydan vermemek için, bu açıklamanın, günümüzde, artık tamamıyla yetersiz bir hale geldiğini anımsatacağım. Emeğin değer-yaratma özelliğini derinlemesine inceleyen ilk kişi Marx'tı ve bu incelemesiyle, bir metaın üretimi için görünüşte ya da gerçekten zorunlu her emeğin, bu metaya, bütün koşullarda, harcanan emeğin niceliğine tekabül eden büyüklükte bir değer katmadığını buldu. Demek ki, bugün, Ricardo gibi iktisatçılarla birlikte, rasgele, bir metaın değerinin, onun üretimi için gerekli-emekle belirlendiğini söyleyecek olursak, bunu her söylediğimizde, Marx'ın bu konudaki ihtiyat kaydına da dolaylı olarak değinmiş oluruz. Burada bu kadarı yeterlidir; gerisi, Marx'ın *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'sında (1859) ve *Kapital*'in birinci cildinde bulunabilir.

Ama, iktisatçılar, bu değerin emek ile belirlenmesini, "emek" metaına uyguladıklarında, çelişkiden çelişkiye düştüler. "Emek"in değeri nasıl belirlenir? İçerdiği gerekli-emekle. Ama bir işçinin, bir günlük, bir haftalık, bir aylık, bir yıllık emeğinde ne kadar emek vardır? Bir günlük, bir haftalık, bir aylık, bir yıllık emek vardır. Eğer emek bütün değerlerin ölçüsü ise, o zaman, "emeğin değeri"ni, gerçekten de, ancak emek ile ifade edebiliriz. Ama eğer bütün bildiğimiz, bir saatlik emeğin bir saatlik emeğe eşit oldu-

ğundan ibaretse, bir saatlik emeğin değeri konusunda hiç bir şey bilmiyoruz demektir. Bu ise, bizi, amaca bir kıl payı olsun yaklaştırmıyor; olduğumuz yerde dönüp duruyoruz.

Onun için, klasik ekonomi, bir başka yol denedi, ve şöyle dedi: bir metaın değeri, onun üretim maliyetine eşittir. Peki ama, emeğin üretim maliyeti nedir? Bu soruya karşılık verebilmek için, iktisatçılar, mantığa birkaç takla attırmak zorundadırlar. İktisatçılar, bizzat emeğin, ne yazık ki bilinemeyen, üretim maliyetini araştıracaklarına, *işçinin* üretim maliyetini araştırmaya girişmişlerdir. Ve bu bulunabilir. Bu maliyet zamana ve koşullara göre değişiklik gösterir, ama belli toplum koşulları için, belli bir yer, belli bir üretim dalı için, hiç değilse oldukça dar sınırlar içinde, bu maliyet de bellidir. Bugün biz, nüfusun büyük ve durmadan artan bir sınıfının ancak üretim araçları —alet, makine, hammadde ve geçim araçları— sahiplerinin hesabına ücret karşılığında çalışarak yaşayabildiği kapitalist üretimin egemenliği altında yaşıyoruz. Bu üretim biçimi temeli üzerinde, işçinin üretim maliyeti, işçinin çalışabilmesi, çalışabilir durumda kalması, ve yaşlılık, hastalık ya da ölüm gibi nedenlerle ayrılmasından sonra yerinin bir başkası tarafından alınması —yani, işçi sınıfının gerekli sayılarda çoğalması— için ortalama olarak gerekli olan geçim araçları miktarından —ya da bunların para olarak fiyatından— ibarettir.

Varsayalım ki, bu geçim araçlarının para olarak fiyatı, günde, ortalama üç markı bulmaktadır.

Demek ki, işçimiz, kendisini çalıştıran kapitalistten günde üç marklık bir ücret almaktadır. Buna karşılık, kapitalist, onu, diyelim ki, günde oniki saat çalıştırmaktadır. Bu kapitalist, kabaca şöyle hesap yapar:

İşçimizin —bir tesviyecinin— bir günde tamamlayabileceği bir makine parçasını yapmak zorunda olduğunu varsayalım. Hammadde —daha önceden gerekli biçimde hazırlanmış demir ve pirinç— 20 mark tutuyor. Buharlı makinenin

kömür tüketimi, ve bu aynı buharlı makinenin, tornanın ve işçimizin kullandığı öteki aletlerin bu kullanımdan doğan yıpranma payı, bir gün için, bir marklık bir değeri temsil etmektedir. Varsayımımıza göre, bir günlük ücret, 3 marktır. Böylece bizim sözkonusu makine parçası, hepsi içinde, 24 mark etmektedir. Ama kapitalist, buna karşılık, müşterilerinden, ortalama olarak, 27 mark alacağını hesaplamaktadır, ya da yaptığı harcamadan 3 mark daha fazlasını.

Kapitalistin cebine indirdiği bu 3 mark nereden geliyor? Klasik ekonominin iddiasına göre, metalar, ortalama olarak, kendi değerlerinden satılırlar, yani içerdikleri gerekli-emek miktarına tekabül eden fiyatlardan. Bizim makine parçasının ortalama fiyatı —27 mark— demek ki, kendi değerine, yani bu parça içinde cisimleşmiş emeğe eşit olacaktır. Ama bu 27 marktan 21'i, bizim tesviyeci işe koyulmadan önce de zaten var olan değerlerdi. 20 markını hammaddeler, bir markını da iş sırasında tüketilen kömür, ya da [üretim —ç.] sürecinde kullanılmış ve etkinlikleri bu değer tutarınca azalmış olan makineler ve aletler içermekteydi. Geriye kalıyor hammaddenin değerine eklenmiş olan 6 mark. Ama iktisatçılarımızın kendi varsayımlarına göre, bu 6 mark, ancak, işçimizin hammaddeye katmış olduğu emekten ileri gelebilir. İşçinin oniki saatlik emeği, böylece, 6 marklık yeni bir değer yaratmıştır. Onun oniki saatlik emeği, demek ki, 6 marka eşit olacaktır. Ve böylece, biz de, en sonunda, "emeğin değeri"nin ne olduğunu bulmuş oluyoruz.

"Dur bakalım!" diye bağırıyor tesviyecimiz. "Altı mark mı? Ama ben ancak üç mark aldım! Benim kapitalist, oniki saatlik emeğimin değerinin ancak üç mark olduğuna yemin billâh ediyor, ve eğer altı mark isteyecek olursam, benimle alay eder. Ne demek oluyor bu?"

Emeğin değeri ile, eskiden, kısır bir döngü içine giriyor idiysek, şimdi de, tam anlamıyla içinden çıkılmaz bir çelişki içine düşmüş bulunuyoruz. Emeğin değerini aradık

ve bize gerekli olandan fazlasını bulduk. İşçi için, oniki saatlik emeğin değeri üç marktır, kapitalist için ise, altı marktır, ki bunun üçünü ücret olarak işçiye öder, üçünü de kendisi için cebe atar. Şu halde, emeğin, bir değil, iki değeri, üstelik de birbirinden çok farklı iki değeri olmalıydı!

Para olarak ifade edilen değerleri iş zamanına indirgediğimiz anda, çelişki daha da akılalmaz bir hal alıyor. Oniki saatlik çalışma sırasında, altı marklık yeni bir değer yaratılmıştır. Böylece, altı saatte üç mark — işçinin oniki saatlik emek karşılığı aldığı miktar. Oniki saatlik emek karşılığında, işçi, buna eş bir değer olarak, altı saatlik emek ürünü elde etmektedir. Şu halde, ya emeğin biri ötekinin iki katı olan iki değeri vardır, ya da oniki altıya eşittir! Her durumda da tam bir saçmalığa varılmaktadır.

Ne yaparsak yapalım, emeğin alınıp satılmasından ve emeğin değerinden sözettiğimiz sürece, bu çelişkiden hiç bir zaman kurtulamayacağız. İktisatçılarımızın başına gelen de budur. Klasik ekonominin son kolu olan rikardocu okul, esas olarak bu çelişkiyi çözümlememesi yüzünden batmıştır. Klasik ekonomi bir çıkmaza girmişti. Çıkış yolunu bulan Marx oldu.

İktisatçıların "emek"in üretim maliyeti olarak gördükleri şey, emeğin değil, bizzat yaşayan işçinin üretim maliyeti idi. Ve bu işçinin kapitaliste sattığı şey, kendi emeği değildi. "İşe fiilen başlar başlamaz", diyor Marx, "artık, emeği onun olmaktan çıkmıştır ve bunun için de bu emeğin şimdi işçi tarafından satılması sözkonusu olamaz."[8] İşçi, olsa olsa, *gelecekteki* emeğini satabilir, yani belirli bir zaman içinde belirli bir işi yerine getireceği üzerine söz kesebilir. Ama bunu yapmakla emek satmış olmaz (ki bu emeğin önce harcanmış olması gerekirdi), belirli bir zaman için (gündelik iş durumunda) ya da belirli bir üretim için (parça başına iş durumunda), işgücünü kapitalistin emrine verir: kiraya verdiği, ya da sattığı, *işgücüdür*. Ama bu işgücü,

işçinin kişiliğine sıkı sıkıya bağlıdır ve ondan ayrılamaz. İşgücünün üretim maliyeti, şu halde, işçinin bizzat kendi üretim maliyeti ile çakışmaktadır; iktisatçıların emeğin üretim maliyeti dedikleri şey, gerçekte, işçinin ve, aynı zamanda kendi işgücünün üretim maliyetidir. Ve böylece işgücünün üretim maliyetinden gerisin geriye işgücünün *değerine* varabiliriz ve Marx'ın işgücünün alım ve satımı konusundaki bölümde yaptığı gibi (*Kapital*, Band IV, 3),[9] belirli bir nitelikteki işgücünün üretimi için zorunlu olan toplumsal olarak gerekli-emek miktarını saptayabiliriz.

Peki ama işçi işgücünü kapitaliste sattıktan, yani önceden kararlaştırılan —gündelik ya da parça başına— bir ücret karşılığında işgücünü kapitalistin emrine verdikten sonra ne olur? Kapitalist, işçiyi, iş için gerekli bütün şeylerin —hammaddelerin, yardımcı maddelerin (kömür, boya vb.), aletlerin, makinelerin— hazır olduğu atelye ya da fabrikasına götürür. İşçi burada ölesiye çalışmaya başlar. Gündelik ücreti, yukarda varsaydığımız gibi, üç marktır — bu durumda, bu ücreti, gündelik ya da parça başına kazanıyor olması önemli değildir. Burada da, gene, işçinin, kendi emeği ile, tüketilen hammaddelere oniki saatte altı marklık bir yeni değer kattığını varsayıyoruz, ki bu yeni değeri, kapitalist, yapımı tamamlanmış parçayı sattığı zaman paraya dönüştürür. Kapitalist, bununla, işçiye üç markını öder; öteki üç markı da kendisine alıkoyar. Ama eğer işçi, oniki saatte altı marklık bir değer yaratıyorsa, altı saatte de üç marklık bir değer yaratır. Demek ki, kapitalist için altı saat çalışmakla, işçi, ücret olarak aldığı üç markın eşdeğerini kapitaliste zaten geri ödemiş oluyor. Altı saatlik bir çalışmadan sonra ikisi de ödeşmiş olmaktadırlar, birbirlerine tek fenik bile borçlu değillerdir.

"Dur bakalım!" diye bağırıyor bu kez de kapitalist. "Ben işçiyi bütün bir gün için oniki saatliğine kiraladım. Oysa altı saat ancak yarım gün eder. Haydi bakalım öteki

altı saat da doluncaya kadar iş başına — ancak o zaman ödemiş olacağız!" Ve işçi, gerçekten, "kendi isteğiyle" kabul ettiği, altı iş saatine malolan bir ürün için oniki saatlik bütün bir gün çalışmayı üstlendiği anlaşmaya uymak zorundadır.

Parça başına çalışmada da durum tıpatıp aynıdır. Varsayalım ki, işçimiz, oniki saatte bir metadan oniki parça yapıyor. Bu parçalardan herbiri, hammadde ve yıpranma olarak iki marka malolmakta ve 2,5 marka satılmaktadır. Bundan önceki aynı varsayımlara göre, demek ki, kapitalist, işçiye parça başına 25 fenik verecektir; bu, oniki parça için üç mark etmektedir ki, bunu kazanması için de işçinin oniki saate gereksinmesi vardır; oniki parçanın satışından kapitalistin eline 30 mark geçer; bundan hammaddeler ve yıpranma için 24 mark indirildiğinde geriye altı mark kalır ki, kapitalist bunun üç markını ücret olarak işçiye öder, üç markını da cebine atar. Tıpkı yukardaki gibi. Burada da işçi, altı saat kendisi için, yani ücretini karşılamak için (oniki saatin her birinde yarımşar saat), ve altı saat da kapitalist için çalışır.

En iyi iktisatçıların, "emek"in değerinden yola çıktıkları sürece üstesinden gelemedikleri güçlük, "emek"in değil de, "işgücü"nün değerinden yola çıktığımızda ortadan kaybolur. Günümüzün kapitalist toplumunda, işgücü bütün öteki metalar gibi bir metadır, ama gene de, tamamıyla özgün bir meta. Yani, değer yaratan bir güç, bir değer kaynağı olmak ve, gerçekten de, uygun bir biçimde kullanıldığında, bizzat kendisinde olandan daha fazlasını yaratan bir değer kaynağı olmak gibi özgün bir niteliği vardır. Üretimin bugünkü durumunda, insanın işgücü, bir günde, bizzat kendisinde bulunandan ve kendisinin malolduğundan daha büyük bir değer üretmekle kalmaz; her yeni bilimsel bulguyla, her yeni teknik buluşla, günlük üretiminin günlük maliyeti aşan bu fazlalığı artar, ve dolayısıyla da işgünü-

nün, işçinin günlük ücretini karşılamak için çalıştığı bölümü azalır; öte yandan da, işgününün, işçinin karşılığını almaksızın emeğini kapitaliste *armağan etmek* zorunda olduğu bölümü artar.

İşte bugünkü toplumumuzun tüm ekonomik yapısı budur: bütün değerleri yaratan tek başına işçi sınıfıdır. Çünkü değer sözü, emek sözünün bir öteki ifadesinden başka bir şey değildir ve bugünkü kapitalist toplumumuzda, belirli bir metaın içerdiği toplumsal olarak gerekli-emek miktarını anlatan bir deyimdir. Ne var ki, işçiler tarafından üretilen bu değerler, işçilere ait değildir. Bu değerler, hammaddelerin, makinelerin, aletlerin ve işçi sınıfının işgücünü satın almalarına olanak sağlayan birikmiş paranın sahiplerine aittir. Demek ki, işçi sınıfının yarattığı ürünler yığınından kendisine kalan, bu yığının bir bölümüdür ancak. Ve az önce gördüğümüz gibi, kapitalist sınıfın kendine sakladığı ve olsa olsa toprak sahipleri sınıfı ile bölüşmek zorunda olduğu geri kalan bölüm, her yeni bulgu ve buluşla daha da artar, buna karşılık, işçi payına düşen bölüm (adam başına hesaplandığında) ya çok yavaş ve önemsiz bir artış gösterir, ya yerinde sayar, ya da hatta bazı durumlarda azalır.

Ama gitgide artan bir hızla birbirinin yerini alan bu bulgu ve buluşlar insan emeğinin her gün görülmemiş ölçüde artan bu üretkenliği, nihayet, bugünkü kapitalist ekonomiyi ortadan kaldıracak bir çelişkiye yol açar. Bir yanda ölçüye gelmez büyüklükte zenginlikler ve alıcıların başa çıkamayacağı ürün bolluğu; öte yanda ise, toplumun proleterleşmiş ücretli işçiler haline gelmiş ve işte bu yüzden de bu ürün bolluğunu kendilerine maledemez hale sokulmuş geniş yığınları. Toplumun, son derece zengin küçük bir sınıf ile mülkten yoksun büyük bir ücretliler sınıfına bölünmesi, toplumun üyelerinin büyük bir çoğunluğu aşırı bir yoksulluğa karşı hemen hemen korunmamış, giderek hiç korunmamış durumda iken, o toplumun, kendi ürettiği fazlalığın ağırlığı altın-

da ezilip boğulması sonucunu verir. Bu durum, her geçen gün daha saçma, daha gereksiz olmaktadır. Bu duruma son veril*melidir*, verile*bilir*. Bugünkü sınıf farklılıklarının ortadan kalkmış olacağı ve —belki biraz sıkıntılı ama herhalde ahlâk bakımından çok yararlı kısa bir geçiş döneminden sonra— toplumun bütün bireylerinin, daha şimdiden zaten varolan muazzam üretici güçlerinin planlı olarak kullanılması ve genişletilmesi sayesinde, ve herkes için zorunlu ve eşit çalışma ile, yaşamdan zevk alma, gelişme ve bedenin ve usun bütün yeteneklerini işletebilme araç ve olanaklarından herkesin eşit bir biçimde ve durmadan artan bir bolluk içinde yararlanabileceği yeni bir toplum düzeni olanaklıdır. Ve işçilerin bu yeni toplumsal düzeni elde etme kararlılıklarının giderek artmakta olduğunu yarınki Bir Mayıs, ve önümüzdeki 3 mayıs pazar günü,[10] Okyanusun her iki yakasında da, tanıtlayacaktır bize.

Londra, 30 Nisan 1891

FRİEDRİCH ENGELS

ÜCRETLİ EMEK VE SERMAYE

I

Çeşitli çevreler tarafından, bugünün sınıf mücadelelerinin ve ulusal mücadelelerin maddî temelini oluşturan *ekonomik ilişkileri* ortaya koymamış olmakla kınandık. Biz bu ilişkilere, kasıtlı olarak, yalnızca siyasal çatışmalarda kendilerini doğrudan ön plana çıkardıkları yerde değindik.

Sorun, her şeyden önce, sınıf mücadelelerini günümüzün tarihi içinde izlemek ve elimizde zaten bulunan ve her gün tazelenen tarihsel malzeme ile işçi sınıfının, Şubat ve Martla[11] gerçekleştirilen bağımlılığının, aynı zamanda işçi sınıfının karşıtlarının da —Fransa'da cumhuriyetçi burjuvaların ve bütün Avrupa kıtası üzerinde feodal mutlakiyete karşı mücadele eden burjuva ve köylü sınıflarının da— ye-

nilgisine yol açtığını; Fransa'da "hilesiz cumhuriyet"in zaferinin, aynı zamanda, Şubat Devrimine kahramanca bağımsızlık savaşları ile yanıt vermiş olan ulusların da düşüşü olduğunu, ve son olarak, Avrupa'nın, devrimci işçilerin yenilgisi ile, yeniden eski çifte köleliğine, *İngiliz-Rus* köleliğine düştüğünü ampirik olarak tanımlamaktı. Paris'teki Haziran mücadelesi, Viyana'nın düşüşü, Berlin'in Kasım 1848 traji-komedisi, Polonya'nın, İtalya'nın ve Macaristan'ın umutsuz çabaları, İrlanda'nın açlıktan kırılması — işte Avrupa'da burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki sınıf mücadelesini niteleyen ve işte, bize de her devrimci ayaklanmanın, amacı sınıf mücadelesinden ne kadar uzak görünürse görünsün, devrimci işçi sınıfı zafere ulaşıncaya dek başarısızlıkla sonuçlanmak zorunda olduğunu, her türlü toplumsal reformun, proleter devrimi ile feodal karşı-devrimin, bir *dünya savaşı* içinde, silahlarla boy ölçüşecekleri ana kadar bir hamhayal olarak kalacağını göstermek olanağını vermiş olan bellibaşlı etmenler bunlardı. Gerçekte olduğu gibi bizim sunuş biçimimizde de, *Belçika* ile *İsviçre,* biri burjuva monarşisinin model devleti, öteki burjuva cumhuriyetinin model devleti olarak, kendilerinin Avrupa devriminden olduğu kadar sınıf mücadelesinden de bağımsız devletler olduklarını sanan, ve büyük tarihsel tabloda karikatüre yakın, traji-komik fresklerdi.

Okurlarımız, 1848 yılında sınıf mücadelesinin koskoca siyasal biçimler alarak geliştiğini görmüş olduklarına göre, şimdi, artık, burjuvazinin varlığının ve sınıf egemenliğinin olduğu kadar, işçi sınıfının köleliğinin dayandığı ekonomik ilişkilerle de daha yakından ilgilenmenin zamanı gelmiştir.

Üç büyük kesim halinde şu konuları açıklayacağız: 1. *ücretli emek ile sermaye* arasındaki ilişki, işçinin köleliği, kapitalistin egemenliği; 2. *orta burjuva sınıfların ve köylü denen katmanın bugünkü sistem altındaki kaçınılmaz çöküşleri*; 3. *çeşitli Avrupa uluslarının burjuva sınıflarının,* dün-

ya pazarının zorbası —*İngiltere— tarafından ticarî boyunduruk altına alınması ve sömürülmesi.*

Ekonomi politiğin en ilkel kavramlarının bile önceden bilindiğini varsaymaksızın, mümkün olduğu kadar yalın ve herkesin anlayabileceği bir açıklama yapmaya çalışacağız. İşçiler için anlaşılabilir olmayı istiyoruz. Zaten Almanya'nın her yanında, en basit ekonomik ilişkiler konusunda, bugünkü düzenin patentli savunucularından tutun da Almanya'da prenslerden de daha bol olan *sosyalist kerametçilere ve bilinmedik siyasal dehalara* varıncaya kadar herkeste, bilgisizlik ve en garip fikirlerden meydana gelme bir karışıklık hüküm sürmektedir.

O halde, ilk soruyu ele alalım: *Ücret nedir? Nasıl belirlenir?*

Eğer işçilere, "ücretiniz ne kadar?" diye bir soru sorulsaydı, kimi, "işverenimden günde bir mark alıyorum", kimi de, "iki mark alıyorum" vb. diyeceklerdi. Hepsi de, bağlı bulundukları çeşitli iş kollarına göre, belirli bir işin yapılması, örneğin bir yardalık bezin dokunması, ya da bir sayfalık bir yazının dizilmesi karşılığında kendi patronlarından aldıkları farklı para tutarları sıralayacaklardı. Bu işçilerin hepsi, bildirdikleri tutarların çeşitliliğine karşın, bir noktada birleşeceklerdir: ücret, kapitalistin, belirli bir işzamanı karşılığında ya da belirli bir işin yapılması karşılığında ödediği para tutarıdır.

Kapitalist, bundan ötürü, para ile onların emeklerini *satın alıyor* görünür. Onlar da, kapitaliste bu para karşılığında emeklerini *satarlar.* Ama bu, ancak görünüşte böyledir. Oysa gerçekte onların para karşılığında kapitaliste sattıkları *işgücü*dür. Kapitalist bu işgücünü bir günlüğüne, haftalığına, aylığına vb. satın alır. Ve satın aldıktan sonra da, işçileri baştan şart koşulan süre boyunca çalıştırarak, bu işgücünü kullanır. Kapitalist, işçilerin işgüçlerini satın aldığı bu aynı para, örneğin iki mark, karşılığında iki kilo

şeker, ya da belirli bir miktarda herhangi bir başka meta satın alabilirdi. İki kilo şeker satın aldığı bu iki mark, iki kilo şekerin *fiyatı*dır. İşgücünün oniki saatlik kullanımını satın aldığı bu iki mark, oniki saatlik işin fiyatıdır. Demek ki, işgücü bir metadır, şekerden ne eksik, ne fazla. Birincisi saatle ölçülür, ikincisi ise teraziyle.

İşçiler, metalarını, yani işgüçlerini kapitalistin metaı ile, yani para ile değişirler, ve bu değişim, belirli bir oranda olur. Şu kadar paraya, işgücünün şu kadar süreyle kullanılması. Oniki saatlik dokuma karşılığında 2 mark. Peki bu 2 mark, 2 mark karşılığında satın alabileceğim bütün öteki metaları da temsil etmez mi? Şu halde işçi, kendi metaını, yani işgücünü, her türden öteki metalarla değişmiştir ve bu, belirli bir orana göre olmuştur. Kapitalist, işçiye 2 mark vermekle, günlük emeği karşılığında ona şu kadar et, şu kadar giyecek, şu kadar yakacak, ışık vb. vermiştir. Buna göre, bu 2 mark, işgücünün öteki metalarla değişilme oranını, yani işgücünün *değişim-değerini* ifade eder. Bir metaın, para olarak hesaplanan değişim-değeri, onun *fiyatı* denen şeydir. *Ücret,* genellikle *emeğin fiyatı* denilen işgücü fiyatına, ancak insanın etinde, kanında saklı bulunan bu özgün metaın fiyatına verilen addan başka bir şey değildir.

Herhangi bir işçiyi, örneğin bir dokumacıyı alalım. Kapitalist ona dokuma tezgâhını ve ipliği sağlar. Dokumacı işe koyulur, ve iplik beze dönüşür. Kapitalist, bezi alır ve onu örneğin 20 marka satar. O halde, dokumacının ücreti, bezin, 20 markın, kendi emeğinin ürününün bir *bölümü* müdür? Hiç de değil. Dokumacı, bez satılmadan çok önce, belki de bezin dokunması bitmeden önce, ücretini almıştır. Şu halde kapitalist, bu ücreti, bezin satışından alacağı paradan değil, önceden biriktirilmiş paradan öder. Nasıl ki, işveren tarafından sağlanan dokuma tezgâhı ve iplik, dokumacının ürünü değilse, aynı şey dokumacının kendi metaının, yani işgü-

cünün karşılığında aldığı metalar için de geçerlidir. Olabilir ki, kapitalist, bezi için hiç bir alıcı bulamaz. Olabilir ki, bezin satışından elde ettiği miktar, ücreti bile çıkaramaz. Ya da bezini dokumacının ücretine kıyasla çok kârlı bir biçimde satabilir. Bütün bunların dokumacıyla hiç bir ilgisi yoktur. Kapitalist, dokumacının işgücünü, servetinin, sermayesinin bir bölümüyle satın alır, tıpkı servetinin öteki bölümüyle de, hammaddeyi —ipliği— ve iş aletini —dokuma tezgâhını— satın almış olduğu gibi. Bunları satın aldıktan sonra, ki bu satın alınan şeyler arasında bezin üretimi için gerekli olan işgücü de vardır, artık yalnız *kendisinin olan hammaddelerle ve iş aletleri* ile üretim yapar. Çünkü şimdi iş aletleri, üründe ya da ürünün fiyatında dokuma tezgâhı ne kadar pay sahibiyse o kadar pay sahibi olan bizim dokumacıyı da içermektedir.

Şu halde ücret, işçinin kendi ürettiği meta içinde sahip olduğu pay değildir. Ücret, kapitalistin onlarla kendisi için belirli bir miktarda üretken işgücü satın aldığı daha önceden varolan metaların bir bölümüdür.

İşgücü, demek ki, onu elinde bulunduranın, yani ücretli işçinin kapitaliste sattığı bir metadır. Ücretli işçi bunu neden satar? Yaşamak için.

Ama, işgücünün uygulanması, emek, işçinin kendi yaşam faaliyetidir, kendi yaşamının tezahürüdür. Ve işte, işçinin gerekli *geçim araçlarını* sağlamak için bir başkasına sattığı bu *yaşam faaliyetidir*. Böylece, yaşam faaliyeti, kendisi için bir varolabilme aracından başka bir şey değildir. O, yaşamak için çalışır. Hatta kendisine göre çalışmak, kendi yaşamının bir bölümü değil, daha çok, yaşamından yapılan bir özveridir. Bir başkasına devrettiği bir metadır. Bundan ötürü, kendi faaliyetinin ürünü de, bu faaliyetinin amacı değildir. Kendisi için ürettiği şey, dokuduğu ipek, madenden çıkardığı altın, yaptığı saray değildir. Kendisi için ürettiği şey, *ücrettir*, ve ipek, altın, saray onun gö-

zünde belirli bir miktar geçim aracına, belki de pamuklu bir fanilaya, bir miktar bakır paraya ve bir bodrum katına indirgenir. Peki ya bu oniki saat boyunca dokuyan, iplik eğiren, yol açan, tornaya çeken, ev yapan, kürek sallayan, taş kıran, yük taşıyan vb. işçi, bu oniki saatlik dokumacılığa, iplik eğirmeye, yol açmaya, tornacılığa, duvarcılığa, kürek sallamaya, taş kırmaya kendi yaşamının bir belirtisi gibi, kendi yaşamı gibi mi bakar? Tam tersine, onun için yaşam, bu işin bittiği yerde, masada, kahvede, yatakta başlar. Öte yandan, bu oniki saatlik emek, kendisi için dokuma, eğirme, yol açma vb. olarak değil, kendisini masaya, kahveye, yatağa götüren *kazanç* olarak anlam taşır. Eğer ipekböceği, varlığını bir tırtıl olarak sürdürmek için koza örseydi, tam bir ücretli işçi olurdu.

İşgücü, her zaman bir *meta* olmamıştır. Emek, her zaman ücretli emek, yani *özgür* emek olmamıştır. Köle kendi işgücünü köle sahibine satmıyordu, nasıl ki öküz de yaptığı hizmeti köylüye satmazsa. Köle, efendisine işgücü ile birlikte, bir defada ve tümden satılır. Köle, bir efendinin elinden ötekinin eline geçebilen bir metadır. *Kendisi* bir metadır ama, işgücü onun *kendi* metaı değildir. *Serf,* işgücünün yalnız bir bölümünü satar. Toprak sahibinden bir ücret almaz; daha çok o, kendisi, toprak sahibine bir haraç öder.

Serf toprağa aittir ve topraktan elde edilenleri toprağın sahibine teslim eder. Öte yanda, *özgür emekçi,* kendisini satar ve hem de parça parça satar. Yaşamının 8, 10, 12, 15 saatini, günbegün açık artırmayla, en çok artıranlara, hammaddelerin, iş aletlerinin ve geçim araçlarının sahiplerine, yani kapitalistlere satar. İşçi, ne bir köle sahibine, ne de toprağa aittir, ama günlük yaşamının 8, 10, 12, 15 saati bunu satın alana aittir. İşçi, kendisini kiralayan kapitalisti istediği an terkeder, ve kapitalist de, artık onun sırtından kâr elde etmediği, ya da umduğu kârı elde etmediği anda kendisine yol verir. Ama yaşamının biricik kaynağı kendi iş-

cünün satımı olan işçi, kendi varlığını reddetmeksizin *alıcılar sınıfının tümünü, yani kapitalist sınıfı terkedemez.* İşçi şu ya da bu kapitaliste değil, *kapitalist sınıfa* aittir, ve dahası, kendisini satmak, yani bu kapitalist sınıf içinden bir alıcı bulmak ona düşer.

Sermaye ile ücretli emek arasındaki ilişkilerde daha derinlere dalmadan önce, şimdi kısaca, ücretin belirlenmesinde hesaba katılan en genel ilişkileri açıklayacağız.

Ücret, görmüş olduğumuz gibi, belirli bir metaın, işgücünün *fiyatı*dır. Demek ki, ücret de bütün öteki metaların fiyatlarını belirleyen aynı yasalarla belirlenir. O halde burada sorulacak soru şudur: *bir metaın fiyatı nasıl belirlenir?*

II

Bir metaın fiyatını belirleyen nedir?

Bunu belirleyen, alıcılarla satıcılar arasındaki rekabettir, yani arz ve talep arasındaki ilişkidir. Bir metaın fiyatını belirleyen rekabet, *üç yönlüdür.*

Aynı meta, çeşitli satıcılar tarafından piyasaya sürülür. Aynı nitelikte metaları en ucuz fiyata satan, öteki satıcıların ayağını kaydıracağından ve en büyük sürümü sağlayacağından emindir. Demek ki, satıcılar, malların sürümü için, pazar için karşılıklı çekişir dururlar. Herbiri, satmak, mümkün olduğu kadar çok satmak ve elinden gelirse öteki satıcıları safdışı ederek yalnız kendisi satmak ister. Bunun içindir ki, biri ötekinden daha ucuza satar. Bunun sonucu olarak, *satıcılar arasında* piyasaya sürdükleri metaların fiyatını *düşüren bir rekabet* çıkar ortaya.

Ama, buna karşılık, *alıcılar arasında* da *rekabet* vardır ki, bu da piyasaya sürülen metaların fiyatlarının *yükselmesine yol açar.*

Son olarak, *alıcılarla satıcılar arasında da rekabet* vardır; alıcılar mümkün olduğu kadar ucuza almak, satıcılar

ise mümkün olduğu kadar pahalı satmak isterler. Alıcılar ile satıcılar arasındaki bu rekabetin sonucu, bu rekabetin yukarda sözü edilen iki yanının nasıl bir ilişki içinde olduklarına yani rekabetin alıcılar ordusunda mı, yoksa satıcılar ordusunda mı daha güçlü olduğuna bağlı olacaktır. Sanayi bu iki orduyu karşı karşıya getirir ki, herbiri gene kendi safları arasında, kendi birlikleri arasında da bir savaş yürütmektedir. Kendi birlikleri arasında en az vuruşma olan ordu, hasmına karşı zaferi kazanır.

Piyasada 100 balya pamuk ve, aynı zamanda, 1.000 balya pamuk alıcısı olduğunu varsayalım. Bu durumda, demek ki, talep arzdan on kat daha büyüktür. Herbiri bu yüz balyadan bir tane, ve eğer mümkünse hepsini almak isteyen alıcılar arasındaki rekabet çok çetin olacaktır. Bu örnek keyfî bir varsayım değildir. Ticaret tarihinde, aralarında birlik kurmuş birkaç kapitalistin 100 balya değil, dünyanın tüm pamuk stoklarını satın almaya çalıştıkları pamuk rekoltesinin kötü olduğu dönemleri yaşadık. Böylece, verilen bir örnekte, bir alıcı, pamuk balyası başına göreli olarak daha yüksek bir fiyat vererek öteki alıcıyı piyasadan uzaklaştırmaya çalışacaktır. Düşman ordunun birliklerinin kendi aralarında zorlu bir kavgaya tutuştuklarını gören ve 100 balya pamuğun tümünün de satılacağından emin bulunan pamuk satıcıları, karşı taraftakilerin pamuk fiyatını yükseltmek için birbirleriyle rekabete giriştikleri bir sırada, birbirlerine girip pamuk fiyatını düşürmemeye dikkat edeceklerdir. İşte böylece, satıcılar ordusunda birdenbire bir içbarış meydana gelir. Şimdi onlar alıcıların karşısına tek bir kişi gibi dikilirler, kollarını filozofça kavuştururlar, ve eğer en ısrarlı ve hevesli alıcıların bile fiyat tekliflerinin kesin bir sınırı bulunmazsa, bunların isteklerinin de sınırı olmaz.

Demek ki, bir metaın arzı bu mala karşı olan talepten daha az ise, satıcılar arasında hemen hemen, ya da hiç bir rekabet olmaz. Bu rekabetin azalması oranında alıcılar ara-

sındaki rekabet artar. Sonuç, meta fiyatlarında oldukça önemli bir artıştır.

Bunun karşıtı durumun, tam tersi bir sonuçla, çok daha sık meydana geldiği bilinmektedir. Arzın talebe göre hatırı sayılır bir fazlalık göstermesi; satıcılar arasında amansız bir rekabet; alıcı yokluğundan malların gülünç derecede düşük fiyatlarla satılması.

Ama fiyatlarda bir yükselme, bir düşme ne demeye gelir; yüksek fiyatın, düşük fiyatın anlamı nedir? Bir kum taneciği, mikroskopla bakıldığında yüksektir, ve bir kule, dağ ile kıyaslandığında alçaktır. Ve eğer fiyat, arz ile talep arasındaki ilişki ile belirleniyorsa, öyleyse arz ile talep arasındaki ilişkiyi belirleyen nedir?

Karşımıza çıkan ilk burjuvaya başvuralım. Bir an bile duraksamayacak, bir başka Büyük İskendermiş gibi, bu metafizik kördüğümü çarpım cetveli ile kesip atacaktır. Bize diyecektir ki, sattığım malların üretimi bana 100 marka maloluyorsa, ve ben bu malların satışından, ama bütün bir yıl içerisindeki satışından, 110 mark elde ediyorsam — o zaman bu, akla-uygun, dürüst, meşru bir kârdır. Ama eğer bunun karşılığında 120 ya da 130 mark elde ediyorsam, bu, yüksek bir kârdır; ve eğer elde ettiğim 200 markı buluyorsa, bu, olağanüstü, çok büyük bir kâr olur. Peki burjuvanın kârını ölçmekte kullandığı *ölçü* nedir? Metaının *üretim masrafları.* Bu meta karşılığında, üretimleri daha ucuza malolmuş bir miktar başka meta alacak olursa, zarar etmiş olur. Kendi metaı karşılığında, üretilmeleri daha pahalıya malolmuş bir miktar başka meta alacak olursa, kazançlı çıkmış olur. Ve kârdaki yükselme ve düşmeleri, kendi metaının değişim-değerinin sıfır göstergesinin —*üretim maliyetinin*— üstünde ya da altında duruyor olmasına göre hesaplar.

Böylece arz ile talep arasındaki değişen ilişkinin fiyatlarda nasıl kimi kez bir yükselişe, kimi kez bir düşüşe, kimi kez yüksek, kimi kez düşük fiyatlara yol açtığını görmüş

bulunuyoruz. Eğer bir metaın fiyatı arz yetersizliği ya da talepte görülen orantısız bir artış yüzünden oldukça önemli bir yükselme göstermişse, mutlaka bir başka metaın fiyatı buna orantılı olarak düşmüş demektir, çünkü bir metaın fiyatı, o metaın başka metalarla değişilme oranının para olarak ifadesinden başka bir şey değildir. Örneğin, bir metre ipekli kumaşın fiyatı 5 marktan 6 marka çıkarsa, gümüşün değeri ipekli kumaşa göre düşmüş, ve eski fiyatlarında kalmış olan bütün öteki metaların fiyatları, aynı şekilde, ipekli kumaşa oranla düşmüş demektir. Aynı miktarda ipekli kumaş alabilmek için, karşılığında, bu metalardan daha fazla miktarda vermek gerekir. Bir metadaki fiyat artışının sonucu ne olacaktır? Bir miktar sermaye, gelişmekte olan bu sanayi dalına atılacak ve sermayenin bu yeğlenen sanayi alanına akımı, sermayeye olağan kârlar getirene dek, ya da daha doğrusu, ürünlerinin fiyatı, aşırı üretim yüzünden, üretim maliyetinin altına düşene dek sürecektir.

Bunun tersine, eğer bir metaın fiyatı, üretim maliyetinin altına düşerse, sermaye, bu metaın üretiminden çekilecektir. Modası geçmiş ve bundan ötürü de yokolması gereken bir sanayi dalı olma durumu dışında, böyle bir metaın üretimi, yani arzı, sermayenin kaçmasından dolayı, talebe uygun düşene dek, ve bunun sonucu fiyatı yeniden üretim maliyetinin düzeyine çıkıncaya dek, ya da daha doğrusu, arz, talebin altına düşünceye dek, yani fiyatı yeniden üretim maliyetinin üstüne çıkıncaya dek düşmeye devam edecektir, *çünkü bir metaın yürürlükteki fiyatı, her zaman, üretim maliyetinin ya altında ya da üstünde bulunur.*

Sermayenin bir sanayi alanından bir başkasına nasıl ileri geri hareket ettiğini görüyoruz. Yüksek fiyatlar çok büyük bir içe doğru göç, düşük fiyatlar ise çok büyük bir dışa doğru göç getirirler.

Bir başka görüş açısından, yalnız arzın değil, talebin de üretim maliyeti tarafından belirlendiğini gösterebilirdik.

Ama bu, bizi, konumuzdan çok uzaklaştırır.

Arz ve talepteki dalgalanmaların bir metaın fiyatını sürekli olarak nasıl yeni baştan üretim maliyetine getirmekte olduğunu görmüş bulunuyoruz. *Bir metaın gerçek fiyatı, gerçekten, her zaman üretim maliyetinin ya altında ya da üstündedir; ama yükseliş ve düşüşler karşılıklı olarak birbirlerini dengelerler,* öyle ki, belirli bir süre içersinde, sanayideki çekilme ve kabarmalar birlikte alındıklarında, metalar birbirleriyle üretim maliyetlerine uygun olarak değişilirler ve, demek ki, fiyatları üretim maliyetleri tarafından belirlenir.

Fiyatın üretim maliyeti tarafından bu belirlenmesi, iktisatçıların anladıkları anlamda anlaşılmamalıdır. İktisatçılar, metaların *ortalama fiyatının* üretim maliyetine eşit olduğunu; bunun bir *yasa* olduğunu söylerler. Yükselmenin alçalmayla, alçalmanın da yükselmeyle dengelendiği anarşik hareketi bir raslantı sayarlar. Ama, başka iktisatçılarca da, gerçekten yapıldığı gibi, dalgalanmaları yasa, ve üretim maliyeti tarafından belirlenmeyi raslantı kabul etmek de aynı ölçüde doğru olurdu. Ancak daha yakından bakıldığında, yalnızca bu dalgalanmalardır ki kendileriyle birlikte en korkunç yıkımları getirirler ve burjuva toplumunu, yersarsıntıları gibi, temellerine dek sarsarlar — yalnızca bu dalgalanmaların akışı içersindedir ki, fiyatlar üretim maliyeti tarafından belirlenir. Bu düzensizlik hareketinin tümü, onun düzeninin ta kendisidir. Bu sınaî anarşinin akışı içinde bir daire çevresindeki bu hareket içinde rekabet, sözgelimi, bir aşırılığı bir başkasıyla telâfi eder.

Şu halde, görüyoruz ki, bir metaın fiyatı kendi üretim maliyeti tarafından öyle bir biçimde belirlenir ki, bu metaın fiyatının kendi üretim maliyetinin üstüne çıktığı dönemler, üretim maliyetinin altına düştüğü dönemler tarafından telâfi edilir, ve *vice versa.* Bu, elbette, aynı, belirli sınaî ürünler için değil, ancak tüm bir sanayi dalı için geçerli-

dir. Bunun sonucu olarak, bu, gene, tek tek sanayiciler için değil, ancak tüm sanayiciler sınıfı için geçerlidir.

Fiyatın üretim maliyeti tarafından belirlenmesi, fiyatın bir metaın yapımı için gerekli-emek zamanı tarafından belirlenmesi ile aynı şeydir, çünkü üretim maliyeti (1) hammaddelerden ve aletlerin yıpranmasından, yani üretimleri belli bir miktarda işgününe malolmuş ve bundan ötürü de belli miktarda bir emek zamanını temsil eden sanayı ürünlerinden, ve (2) ölçüsü bizzat zaman olan dolaysız emekten oluşur.

Bu durumda, genel olarak metaların fiyatını düzenleyen bu aynı genel yasalar, elbet *ücreti, emeğin fiyatını* da düzenlerler.

Ücret, arz ve talep arasındaki ilişkiye göre, işgücü alıcıları, yani kapitalistler ile işgücü satıcıları, yani işçiler arasındaki rekabetin aldığı biçime göre yükselip düşecektir. Ücretteki dalgalanmalar genel olarak metaların fiyatındaki dalgalanmalara tekabül eder. *Ama bu dalgalanmaların çerçevesi içersinde, emeğin fiyatı üretim maliyeti ile, bu metaın, —işgücünün— üretimi için gerekli-emek zamanı ile belirlenir.*

O halde, işgücünün üretim maliyeti nedir?

Bu, işçiyi işçi olarak muhafaza etmek ve işçiyi işçi durumuna getirmek için gerekli olan masraflardır.

Bundan ötürü, herhangi bir işin gerektirdiği eğitim süresi ne denli kısa olursa, işçinin üretim maliyeti o denli az, ve emeğinin fiyatı, ücreti o denli düşük olur. Çıraklık döneminin hemen hiç gerekli olmadığı, işçinin kabaca maddî varlığının yeterli olduğu sanayi dallarında, işçinin üretimi için gerekli masraflar, hemen hemen yalnızca kendisini yaşatmak ve çalışabilir durumda tutmak için zorunlu metalardan ibarettir. Bunun içindir ki, *emeğin fiyatı, zorunlu geçim araçlarının fiyatı* ile belirlenecektir.

Bununla birlikte, burada işin içine bir başka düşünce

daha girer. İmalâtçı, üretim maliyetini ve, buna göre, ürünlerin fiyatlarını hesaplarken iş aletlerinin yıpranmasını da hesaba katar. Örneğin eğer bir makine ona 1.000 marka malolmuşsa ve ömrü on yılsa on yılın sonunda eskimiş olan makinenin yerine bir yenisini koyabilmek için metaların fiyatına her yıl 100 mark ekler. Aynı biçimde, basit işgücünün üretim maliyeti hesaplanırken üreme masrafları da hesaba katılmalıdır, ki böylelikle, işçi soyunun çoğalabilmesi ve eskimiş işçilerin yerini yenilerin alabilmesi sağlanmış olur. Demek ki, işçinin yıpranması da, makinenin yıpranması gibi aynı şekilde hesaba katılır.

Basit işgücünün üretim maliyeti, demek ki, *işçinin varoluş ve üreme masraflarından* oluşur. Bu varoluş ve üreme masraflarının fiyatı, ücreti meydana getirir. Bu biçimde belirlenen ücrete, *asgarî ücret* denilir. Bu asgarî ücret, metaların fiyatlarının genel olarak üretim maliyetleri ile belirlenmesi gibi, *bir tek birey* için değil, bu bireylerin meydana getirdikleri *tür* için gereklidir. Varolmak ve üremek için tek tek yeterli ücret alamayan milyonlarca işçi vardır; *ama tüm işçi sınıfının ücretleri,* gösterdikleri dalgalanmalar içersinde, bu asgariye eşitlenirler.

Herhangi bir başka metaın fiyatı gibi ücreti de düzenleyen en genel yasaları şimdi artık anlamış olduğumuza göre, konumuza daha ayrıntılı bir biçimde girebiliriz.

Sermaye, yeni hammaddeler, yeni iş aletleri ve geçim araçları üretmede kullanılan her çeşit hammaddelerden, iş aletlerinden ve geçim araçlarından oluşur. Sermayeyi oluşturan bütün bu parçalar, emeğin yarattığı şeylerdir, emeğin ürünleridir, *birikmiş emektir.* Yeni bir üretimin aracı olarak işgören birikmiş emek, sermayedir.

İktisatçılar böyle derler işte.

Bir zenci köle nedir? Kara ırktan bir insandır. Bu açıklama ne denli yeterliyse, bundan önceki de o denli yeterlidir.

Bir zenci, bir zencidir. Ancak belirli koşullar altında,

bir köle durumuna gelir. Bir pamuk eğirme makinesi, pamuk eğirme makinesidir. Ancak belirli koşullar altında *sermaye* durumuna gelir. Bu koşullardan koparıldı mı, artık sermaye değildir, tıpkı altının kendi başına *para* olmaması ya da şekerin şeker *fiyatı* olmaması gibi.

Üretimde, insanlar, yalnız doğa üzerinde değil, birbirleri üzerinde de etkili olurlar. Ancak belirli bir biçimde işbirliği yaparak ve etkinliklerini karşılıklı olarak değiş-tokuş ederek üretimde bulunurlar. Üretmek için birbirleriyle belirli bağlantılar ve ilişkiler içine girerler, ve ancak bu toplumsal bağlantı ve ilişki sınırları içindedir ki, doğa üzerinde etkili olur, üretimde bulunurlar.

Üreticilerin kendi aralarındaki bu toplumsal ilişkiler, etkinliklerini değiş-tokuş etme ve tüm üretim eylemine katılma koşulları, üretim araçlarının niteliklerine göre, doğal olarak farklı olacaktır. Yeni bir savaş aletinin, ateşli silahın icadı ile ordunun tüm örgütlenmesi zorunlu olarak değişmiştir; bireylerin bir ordu oluşturabilme ve bir ordu olarak davranabilme ilişkileri değişik bir biçim almış ve farklı orduların birbirleriyle olan ilişkileri de değişmiştir.

Demek ki, insanların, içinde üretimde bulundukları toplumsal ilişkiler, *toplumsal üretim ilişkileri, maddî üretim araçlarındaki, üretici güçlerdeki değişme ve gelişme ile birlikte değişir, değişik bir biçim alır. Üretim ilişkileri bir bütün halinde toplumsal ilişkiler denilen şeyi, toplumu, ve özellikle, belirli bir tarihsel gelişme aşamasındaki bir toplumu,* özgün, ayırdedici nitelikte bir toplumu *oluştururlar. Antik* toplum, *feodal* toplum, *burjuva* toplum, herbiri, aynı zamanda, insanlık tarihinde özel bir gelişim aşamasını belirten bu türden üretim ilişkileri bütününü oluştururlar.

Sermaye de bir toplumsal üretim ilişkisidir. *Bir burjuva üretim ilişkisi,* burjuva toplumunun üretim ilişkisidir. Sermayeyi oluşturan geçim araçları, iş aletleri, hammaddeler, belli toplumsal koşullar altında, belirli toplumsal iliş-

kiler içinde üretilmiş ve biriktirilmiş değiller midir? Bunlar yeni üretim için belli toplumsal koşullar altında, belirli toplumsal ilişkiler içinde kullanılmıyorlar mı? Ve yeni şeyler üretilmesine hizmet eden ürünleri *sermaye* haline dönüştüren de işte bu belirli toplumsal nitelik değil midir?

Sermaye sadece geçim araçlarından, iş aletlerinden ve hammaddelerden, sadece maddî ürünlerden ibaret değildir; bunları olduğu kadar *değişim-değerlerini* de içerir. Sermayenin içerdiği bütün ürünler *metadırlar*. Demek ki, sermaye, yalnız bir maddî ürünler toplamı değildir; sermaye, bir metalar, bir değişim-değerleri, bir *toplumsal büyüklükler* toplamıdır.

Yünün yerine pamuğu, buğdayın yerine pirinci, ya da demiryollarının yerine buharlı gemileri koysak da, sermaye aynı kalır, yeter ki pamuk, pirinç, buharlı gemi —sermayenin kitlesi— daha önce yünün, buğdayın, demiryollarının sahip oldukları aynı değişim-değerine, aynı fiyata sahip olsunlar. Sermaye en ufak bir değişikliğe uğramaksızın, sermayenin kitlesi sürekli olarak değişebilir.

Ama, her sarmayenin bir emtia, yani değişim-değerleri toplamı olmasına karşılık, her emtia, her değişim-değerleri toplamı sermaye değildir.

Her değişim-değerleri toplamı, bir değişim-değeridir. Ayrı ayrı her değişim-değeri, bir değişim-değerleri toplamıdır. Örneğin, 1.000 mark eden bir ev, 1.000 marklık bir değişim-değeridir. Bir fenik eden bir kâğıt parçası, yüz tane yüzdebir feniklik bir değişim-değerleri toplamıdır. Başka ürünlerle *değişilebilir* olan ürünler, *metadırlar*. Birbirleriyle belirli bir orana göre değişebilirler; bu oran, onların *değişim-değerini*, ya da para olarak ifade edildiğinde, onların *fiyatını* oluşturur. Bu ürünlerin miktarı, onların *meta* olma, ya da bir *değişim-değeri* miktarı, ya da belirli bir *fiyata* sahip olma niteliklerinde hiç bir değişiklik yapamaz. Bir ağaç ister büyük, ister küçük olsun, bir ağaçtır. Demiri öteki ürün-

lerle ister ons olarak ister yüzdelik ağırlık birimlerine göre değişiyor olalım, bu, onun meta olma, değişim-değeri olma niteliğini değiştirir mi? Miktarına göre, daha büyük ya da daha küçük değere, daha yüksek ya da daha doğrusu daha düşük fiyata sahip bir metadır.

O zaman, herhangi miktarda bir metaın, değişim-değerinin sermaye haline gelmesi nasıl olur?

Bağımsız bir toplumsal *güç* olarak, yani *toplumun bir kesiminin* gücü olarak varlığını sürdürerek ve çoğalarak, *dolaysız, canlı işgücü karşılığında değişilmek* suretiyle. Çalışma yeteneğinden başka hiç bir şeye sahip bulunmayan bir sınıfın varlığı sermayenin zorunlu bir önkoşuludur.

Birikmiş emeği sermayeye dönüştüren tek şey, birikmiş, geçmiş, maddeleşmiş emeğin, dolaysız, canlı emek üzerindeki egemenliğidir.

Sermaye, yaşayan emeğe yeni üretimin aracı olarak hizmet eden birikmiş emekten ibaret değildir. Sermaye, birikmiş emeğe, kendi değişim-değerini korumasının ve çoğaltmasının aracı olarak hizmet eden yaşayan emektir.

Kapitalist ile ücretli işçi arasındaki alışveriş sırasında olan nedir?

İşçi, kendi işgücü karşılığında geçim araçları alır, ama kapitalist, verdiği geçim araçları karşılığında işçinin emeğini, üretken faaliyetini, işçinin tükettiği şeyi karşılamakla kalmayıp *birikmiş emeğe daha önce sahip olduğundan daha büyük bir değer veren* yaratıcı gücünü alır. İşçi, mevcut geçim araçlarının bir bölümünü kapitalistten alır. Bu geçim araçları onun ne işine yarar? O anda tüketim yapmasına. Ama, bu geçim araçlarını tükettiğim anda, bunlar benim için bir daha geri gelmemek üzere kaybolmuştur, meğer ki, bu araçların benim varlığımı sürdürmemi sağladıkları süreyi yeni geçim araçları üretmekte, tüketim sırasında, tüketilmekte yokolan değerlerin yerine, emeğimle yeni değerler yaratmakta kullanayım. Ama, aldığı geçim araçları kar-

şılığında işçinin kapitaliste teslim ettiği işte bu soylu yeniden üretme gücüdür! Bu bakımdan, bu gücü kendisi için yitirmiş olur.

Bir örnek alalım: bir kiracı çiftçi gündelikçisine günde 5 gümüş groşen veriyor. Bu 5 gümüş groşen karşılığında gündelikçi bütün gün çiftçinin tarlasında çalışıyor ve böylece ona 10 gümüş groşenlik bir hasılat sağlıyor. Çiftçi gündelikçiye verdiği değeri yerine koymuş olmakla kalmıyor, iki katına çıkarıyor. Demek ki, gündelikçiye verdiği 5 gümüş groşeni verimli, üretken bir biçimde kullanmış, tüketmiştir. Bu 5 gümüş groşen karşılığında tam iki katı bir değerde tarımsal ürün üreten ve 5 gümüş groşeni 10 gümüş groşen yapan emekçinin emeğini ve gücünü satın almıştır. Buna karşılık, gündelikçi, sonuçlarını çiftçiye bıraktığı kendi üretici gücü yerine, azçok kısa bir süre içinde tükettiği geçim araçlarıyla değiştiği 5 gümüş groşen alıyor. Demek ki, 5 gümüş groşen ikili bir biçimde tüketilmiştir, sermaye için *yeniden üretici biçimde,* çünkü 10 groşen getiren işgücü* karşılığında değişilmiştir; işçi için *üretici olmayan biçimde,* çünkü bir daha geri gelmemek üzere yokolmuş bulunan geçim araçları ile değişilmiştir ve işçi, ancak çiftçi ile aynı değişimi yineleyerek onların aynı değerini elde edebilir. *Şu halde sermaye ücretli emek varsayımına, ücretli emek de sermaye varsayımına dayanır. Bunlar birbirlerinin koşuludurlar; karşılıklı olarak birbirlerini yaratırlar.*

Bir pamuk fabrikası işçisi, yalnızca pamuklu kumaşlar mı üretir? Hayır, sermaye üretir. Kendi emeğine yeniden kumanda etmeye ve onun aracılığı ile yeni değerler yaratmaya hizmet edecek değerler üretir.

Sermaye, ancak işgücü karşılığında değişilmek suretiyle, ancak ücretli emek yaratarak çoğalabilir. Ücretli işçinin işgücü, sermaye ile ancak sermayeyi artırarak, kölesi

* "İşgücü" terimi, buraya, Engels tarafından eklenmemiştir; Marx'ın *Neue Rheinische Zeitung*'da yayınladığı metinde terim zaten vardı. —*Ed.*

olduğu gücü kuvvetlendirerek değişilebilir. *O halde, sermayenin artması demek, proletaryanın artması, yani işçi sınıfının artması demektir.*

Burjuvalar ve burjuva iktisatçıları, kapitalistle işçinin çıkarlarının bundan ötürü *aynı* olduğunu iddia ederler. Gerçekten de! Kapitalist, işçiye iş vermezse, işçi mahvolur. Sermaye de, işgücünü sömürmezse yokolur, ve onu sömürmesi için de satın alması gerekir. Üretime ayrılmış sermaye, yani üretken sermaye, ne denli çabuk çoğalırsa, bunun sonucu olarak sanayi de o denli gelişir, burjuvazi o ölçüde zenginleşir, işler o denli daha iyi gider, sermaye o denli daha çok işçiye gereksinme duyar, işçi o denli kendini daha pahalıya satar.

İşçinin katlanılabilir bir durumda olmasının vazgeçilmez koşulu, *böylece üretken sermayenin olabildiğince hızla büyümesidir.*

Peki ama, üretken sermayenin büyümesi ne demektir? Birikmiş emeğin, canlı emek üzerindeki gücünün büyümesi, burjuvazinin işçi sınıfı üzerindeki egemenliğinin büyümesi demektir. Eğer ücretli emek kendisine egemen olanların zenginliklerini, kendisine düşman olan gücü, sermayeyi üretiyorsa, o zaman istihdam araçları, yani geçim araçları kendisini yeniden sermayenin bir parçası haline getirmesi, sermayeyi büyümenin giderek hızlanan hareketi içersine yeniden atan bir kaldıraç haline getirmesi koşuluyla bu düşman güçten gerisin geriye kendisine geliyor demektir.

Sermayenin çıkarları ile işçilerin çıkarlarının bir ve aynı çıkarlar olduğunu söylemek, sermaye ile ücretli emeğin bir ve aynı ilişkinin iki yanı olduklarını söylemektir yalnızca. Biri ötekinin sonucudur, tıpkı tefeci ile borç alanın karşılıklı olarak birbirini yaratmaları gibi.

Ücretli işçi, ücretli işçi oldukça, yazgısı sermayeye bağlıdır. İşçi ile kapitalist arasındaki o kadar övülen çıkar ortaklığı işte budur.

Sermaye artınca, ücretli emek kitlesi büyür, ücretli işçilerin sayısı çoğalır; tek sözcükle sermayenin egemenliği daha çok sayıda bireyleri kapsar. En elverişli durumu varsayalım: üretici sermaye artınca emek talebi de artar. Buna göre de emeğin fiyatı, yani ücret yükselir.

Bir ev, büyük ya da küçük olabilir, çevresindeki evler de aynı ölçüde küçük oldukları sürece, bu ev, bir konuta olan bütün toplumsal talepleri karşılar. Ama küçük evin yanında bir saray yükseliverse, küçük ev bir kulübe derecesine düşer. O zaman bu küçük ev, sahibinin güç beğenir bir kişi olamadığının ya da ancak alçakgönüllü istekleri olabileceğinin tanıtı olur. Ama, uygarlığın ilerleyişi boyunca, küçük ev ne denli büyürse büyüsün, eğer komşu saray da aynı hızla ya da daha büyük ölçüde büyürse, göreli olarak küçük evde oturan kişi, kendi dört duvarı arasında, kendini, gitgide daha rahatsız, daha hoşnutsuz, daha darda hissedecektir.

Ücrette hissedilir bir artış üretken sermayede hızlı bir büyümeyi öngörür. Üretken sermayenin bu hızla büyümesi, zenginliğin, lüksün, toplumsal gereksinme ve zevklerde de eşit hızda büyümeye yol açar. Şu halde, her ne kadar işçinin zevk konuları artmışsa da, bu zevklerin sağladıkları toplumsal tatmin, kapitalistin artmış bulunan ve işçi için erişilmez olan zevklerine kıyasla ve genellikle toplumun gelişme aşamasına kıyasla, düşmüştür. Bizim isteklerimiz ve zevklerimiz toplumdan kaynaklanır; bu bakımdan, biz de bunları, toplum ölçüsüne vururuz; yoksa bize tatmin veren nesnelerle ölçmeyiz. Bunlar toplumsal bir nitelik taşıdıklarından görelidirler.

Genel olarak ücret, yalnız karşılığında elde edebileceğim metalar miktarı ile belirlenmemektedir. Ücret, çeşitli ilişkileri içerir.

İşçilerin, işgüçleri karşılığında aldıkları şey, her şeyden önce, belirli bir miktar paradır. Ücret, sadece bu parasal

fiyatla mı belirlenmektedir?

16. yüzyılda, Avrupa'da dolaşımda bulunan altın ve gümüş, Amerika'daki daha zengin ve işletilmesi daha kolay madenlerin bulunuşu sonunda arttı. Bu nedenle, altın ve gümüşün değeri, öteki metalara oranla düştü. İşçiler işgüçleri karşılığında para biçiminde aynı miktar gümüş almaya devam ettiler. Emeklerinin parasal fiyatı aynı kaldı, ama bununla birlikte, ücretleri düşmüştü, çünkü aynı nicelikteki gümüş karşılığında ellerine geçen metalar toplamı daha azdı. Bu, 16. yüzyılda, sermayenin büyümesini, burjuvazinin yükselişini daha da ilerleten koşullardan biri oldu.

Başka bir durumu alalım. 1847 yılı başında en gerekli besin ürünlerinin, buğdayın, etin, yağın, peynirin vb. fiyatları, kötü ürün alınması yüzünden önemli derecede artmıştı. İşçilerin işgüçleri karşılığında aynı para tutarını almakta devam ettiklerini varsayalım. Onların ücretleri düşmüş değil miydi? Elbette. Aynı para tutarı karşılığında daha az ekmek, daha az et vb. alıyorlardı. Ücretleri, gümüşün değeri azaldığı için değil de, geçim araçlarının değeri yükselmiş olduğundan ötürü düşmüştü.

Son olarak, bütün tarım ürünlerinin ve imalât sanayii ürünlerinin fiyatlarının yeni makinelerin kullanımı, daha elverişli bir mevsim geçirilmesi vb. sonucu düşerken, emeğin parasal fiyatının aynı kaldığını varsayalım. Bu durumda işçiler, aynı miktar para karşılığında her türden daha çok meta satın alabilirler. Şu halde, salt ücretlerinin parasal değerinin değişmemiş olmasından ötürü, ücretleri artmıştır.

Demek ki, emeğin parasal fiyatı, yani itibarî (*nominal*) ücret ile gerçek ücret, yani ücret karşılığında fiilen verilen metaların niceliği birbirleriyle çakışmazlar. Şu halde, ücretin yükselmesinden ya da düşmesinden sözettiğimiz zaman, yalnız emeğin parasal fiyatını, yani itibarî ücreti düşünmemeliyiz.

Ama ne itibarî ücret, yani karşılığında işçinin kendini

kapitaliste sattığı para tutarı, ne de gerçek ücret, yani işçinin bu para ile satın alabildiği metaların niceliği, ücretlerin içerdiği ilişkilerin tümünü kapsamaz.

Ücret, her şeyden önce, kapitalistin kazancı ile kapitalistin kârı ile olan ilişkisiyle de belirlenir — göreli, orantılıdır ücret.

Gerçek ücret, emeğin fiyatını, öteki metaların fiyatına göre ifade eder, öte yandan, göreli ücret, dolaysız emeğin yarattığı yeni değerdeki birikmiş emeğe, yani sermayeye düşen paya oranla dolaysız emeğin payını ifade eder.

Daha yukarıda 14. sayfada* şöyle demiştik: "Şu halde ücret, işçinin kendi ürettiği meta içinde sahip olduğu pay değildir. Ücret, kapitalistin onlarla kendisi için belirli bir miktarda üretken işgücü satın aldığı daha önceden varolan metaların bir bölümüdür." Ama, kapitalistin, bu ücreti, işçi tarafından üretilen ürünü sattığı fiyatın içinde tekrar ele geçirmesi gerekir; bunu öyle bir biçimde yapmalıdır ki, kendisine, kural olarak, kendisi tarafından harcanmış olan üretim maliyetinin üstünde bir artı, bir kâr kalsın. İşçinin ürettiği metaın satış fiyatı, kapitaliste göre, üç bölüme ayrılır: *birincisi,* önceden ödediği hammaddelerin fiyatı ile gene önceden ödediği iş aletlerinin, makinelerin ve öteki iş araçlarının yıpranma payını karşılayan, onu yerine koyan bölüm; *ikincisi,* önceden ödediği ücreti karşılayan bölüm; *üçüncüsü* ise, geriye kalan artı, kapitalistin kârı. Birinci bölüm, yalnız *önceden varolan değerleri* hem üretim ve hem de kapitalistin kârının bir tüm olarak, *işçinin emeği tarafından yaratılmış olan yeni değerden* karşılandığı ve hammaddelere eklendiği açıktır. Ve *bu anlamda* bunları birbirleriyle kıyaslayabilmek için ücrete ve kâra, işçinin ürününden alınan paylar gözü ile bakabiliriz.

Gerçek ücret aynı kalabilir, hatta yükselebilir de, ama

* Bu kitabın 30. sayfasına bakınız. —*Ed.*

göreli ücret gene de düşebilir. Varsayalım ki, örneğin bütün geçim araçlarının fiyatı 2/3 oranında bir düşme gösterdiği halde, günlük ücret yalnız üçte-bir oranında, yani örneğin 3 marktan 2 marka düşüyor. Her ne kadar işçi, iki markı ile daha önce 3 markla alabildiğinden daha büyük miktarda meta alabilecekse de, onun ücreti, gene de, kapitalistin kârına oranla azalmıştır. Kapitalistin (örneğin, fabrikatörün) kârı bir mark artmıştır, yani işçiye ödediği, daha az değişim-değeri tutarına karşılık, işçinin, eskisinden daha büyük bir miktarda değişim-değerleri üretmesi gerekmektedir. Sermayenin payı, emeğin payına göre artmıştır. Toplumsal servetin, sermaye ile emek arasında bölüşümü daha da eşitsiz bir hale gelmiştir. Kapitalist, aynı sermaye ile, daha büyük bir nicelikte emeğe kumanda etmektedir. Kapitalist sınıfın, işçi sınıfı üzerindeki gücü artmıştır, işçinin toplumsal konumu kötüleşmiş, kapitalistinkinden bir adım daha aşağıya düşmüştür.

Peki ama, karşılıklı ilişkileri içersinde, ücretin ve kârın yükselip alçalmasını belirleyen genel yasa nedir?

Ücret ve kâr birbirleriyle ters orantılıdır. Emeğin payı, yani ücret düştüğü ölçüde, sermayenin payı, yani kâr yükselir, ve vice versa. *Ücret düştükçe kâr yükselir; ücret yükseldikçe kâr düşer.*

Belki de buna şöyle itiraz edilecektir: ister yeni pazarların açılması sonucu, ister eski pazarlarda talebin geçici olarak artması sonucu, vb. olsun, kendi metalarına olan talebin artmasıyla, kapitalist, ürünlerini öteki kapitalistlerle daha elverişli koşullarda değişerek kâr edebilir; kapitalistin kârı demek ki, öteki kapitalistlerin safdışı kalmasından dolayı, ücretteki, işgücünün değişim-değerindeki yükseliş ve düşüşlerden bağımsız olarak artabilir; ya da kapitalistin kârı, iş aletlerinin yetkinleşmesi, doğa kuvvetlerinin yeni bir kullanımı vb. sayesinde de yükselebilir.

Her şeyden önce, şunu kabul etmek gerekecektir ki, ters

yoldan giderek de varılsa, sonuç aynı kalır. Evet, kâr, ücret azaldığı için artmamıştır, ücret, kâr arttığı için azalmıştır. Kapitalist, başka kişilerin aynı miktardaki emeği ile, emeğe daha yüksek bir fiyat ödemeksizin, daha büyük bir miktarda değişim-değeri elde etmiştir; yani bu duruma göre, emeğe ödenen, emeğin kapitaliste bıraktığı net kâra oranla daha azdır.

Ayrıca, anımsatalım ki, metaların fiyatlarındaki dalgalanmalara karşın, her metaın ortalama fiyatı, yani metaın başka metalarla değişilme oranı, o metaın *üretim maliyeti* ile belirlenir. Demek ki, kapitalist sınıf içindeki birbirini geçmeler, zorunlu olarak, birbirlerini dengelerler. Makinelerin gelişip yetkinleşmesi, yeni doğal güçlerin üretim için kullanılması, belli bir süre içersinde aynı nicelikteki emek ve sermaye ile, daha çok miktarlarda ürün yaratılmasını sağlar, yoksa daha büyük miktarlarda değişim-değeri yaratılmasını değil. Eğirme makinesi sayesinde bir saat içinde, bu makinenin icadından önce çıkartabildiğinin iki katı, örneğin elli yerine yüz kilo iplik çıkarabiliyorsam da, bu yüz kilo iplik karşılığında, uzun vadede, daha önce elli kilo karşılığında alabildiğimden daha fazla meta alamam, çünkü üretim maliyeti yarı yarıya düşmüştür ya da çünkü aynı üretim maliyeti ile iki katı ürün verebiliyorum.

İster bir ülkenin, ister bütün dünya pazarının kapitalist sınıfı, burjuvazisi olsun, üretimin net kârını, arasında ne oranda üleşirlerse üleşsinler, bu net kârın toplam tutarı, her zaman için bir bütün olarak dolaysız emeğin birikmiş emeği artırmış olduğu miktardan ibarettir. Demek ki, bu toplam miktar, emeğin sermayeyi artırdığı oranda, yani kârın ücrete kıyasla yükseldiği oranda artar.

Şu halde görüyoruz ki, *sermaye ile ücretli-emek arasındaki ilişkinin sınırları içinde* kalsak bile, *sermayenin çıkarları ile ücretli-emeğin çıkarları,* birbirlerine taban tabana *karşıttırlar.*

Sermayede hızlı bir artış, kârda da hızlı bir artış demektir. Eğer emeğin fiyatı, eğer göreli ücret hızla azalırsa, kâr da, ancak bu aynı hızla artabilir. Gerçek ücretin, kâr ile aynı oranda olması bile, örneğin parasal değeri ile bir anda yükseliyor olmasına karşın, göreli ücret düşebilir. Örneğin işlerin iyi gittiği dönemlerde, eğer ücret yüzde-beş, öte yandan kâr da yüzde-otuz yükselse, orantılı ücret, yani göreli ücret *yükselmiş* değil, *düşmüş* olur.

Demek ki, eğer işçinin geliri, sermayenin hızlı büyümesi ile birlikte yükselecek olursa, işçiyi kapitalistten ayıran toplumsal uçurum da aynı zamanda genişler, bu arada sermayenin emek üzerindeki gücü, emeğin sermaye karşısındaki bağımlılığı da büyür.

İşçinin, sermayenin hızla büyümesinde çıkarı vardır demek, işçi başkalarının zenginliğini ne kadar büyük bir hızla çoğaltırsa, kendi payına düşen kırıntılar o denli bol olacak, istihdam ve var edilebilecek işçilerin sayısı o denli çok olacak, sermayeye bağımlı köleler yığını o denli artırılabilecek demektir ancak.

Demek ki, şunları saptadık:

İşçi sınıfı için *en elverişli olan koşullar, sermayenin olabilecek en hızlı büyümesi* bile, işçinin maddî varlığını ne denli iyileştirirse iyileştirsin, kendi çıkarlarıyla burjuvazinin çıkarları arasındaki uzlaşmaz karşıtlığı ortadan kaldırmaz. *Kâr ve ücret,* daha önce de olduğu gibi, *ters orantılı* olarak kalırlar.

Eğer sermaye hızla büyüyorsa ücret yükselebilir; ama sermayenin kârı kıyaslanamayacak kadar çabuk yükselir. İşçinin maddî durumu iyileşmiştir, ama toplumsal konumunun pahasına. Onu kapitalistten ayıran toplumsal uçurum genişlemiştir.

Son olarak:

Ücretli emek için en elverişli koşul, üretken sermayenin mümkün olduğu kadar hızlı büyümesidir demek, yalnız

şu anlama gelir: İşçi sınıfı ne denli çabuk çoğalırsa ve kendisine düşman olan gücü, kendisine ait olmayıp kendisine egemen olan zenginliği genişletirse, burjuvazinin kendisini kuyruğuna takıp peşinden sürüklemesine yarayan yaldızlı zincirleri kendi eliyle yapmaktan hoşnut, burjuva zenginliğini artırmakta, sermayenin gücünü genişletmekte yeniden çalışmaya koyulacağı koşullar da o denli elverişli olacaktır.

Üretken sermayenin büyümesi ile ücret yükselmesi, gerçekten, burjuva iktisatçılarının iddia ettikleri kadar, ayrılmazcasına birbirine bağlı mıdır? Onların sözlerine inanmamalıyız. Hatta, sermaye semirdikçe, onun kölesi de o kadar iyi beslenir dedikleri zaman da, onlara inanmamalıyız. Burjuvazi fazla uyanıktır, hizmetkârlar kalabalığının gözalıcılığından böbürlenen büyük derebeyinin boş inanlarını paylaşmayacak kadar hesaplıdır. Burjuvazinin varoluş koşulları, onu, hesap yapmaya zorlar.

O halde şu noktayı daha yakından incelememiz gerekecek:

Üretken sermayenin büyümesi ücretleri nasıl etkiler?

Eğer burjuva toplumunun üretken sermayesi tüm olarak büyüyecek olursa, emek birikimi de *daha çeşitlilik* kazanır. Sermayeler sayıca ve kapsam olarak artar. Sermayelerin *sayıca artması, kapitalistler arasındaki rekabeti* artırır. Sermayelerin *artmakta olan kapsamı daha kocaman savaş araçlarıyla birlikte daha güçlü emek ordularının, sanayiin savaş alanına sürülmesine* yol açar.

Bir kapitalist, ancak daha ucuza satarak, başka bir kapitalisti bu alandan sürüp atabilir ve onun sermayesini ele geçirebilir. Batmadan daha ucuza satabilmek için, daha ucuza üretmek, yani emeğin üretken gücünü mümkün olduğu kadar artırmak gerekir. Ama emeğin üretken gücü, özellikle *daha büyük bir işbölümü* ile, *makinelerin* daha genel bir biçimde üretime sokulması ve durmadan geliştirilmesi ile artar. İşin kendi aralarında bölündüğü emek ordusu ne den-

li büyük olursa, makineleşmenin alanı ne denli genişlerse, üretim maliyeti o ölçüde, buna orantılı olarak düşer, emek o ölçüde verimli olur. Bu yüzden, kapitalistler arasında, işbölümünü ve makineleri artırmak ve her ikisinden de en büyük ölçülerde yararlanmak yolunda genel bir yarışma başlar.

Eğer bir kapitalist, daha büyük bir işbölümü ile, yeni makinelerin kullanılması ve geliştirilmesi ile, doğa kuvvetlerinin daha elverişli bir biçimde ve daha büyük bir ölçüde kullanılması ile aynı emek ya da birikmiş emek kullanarak rakiplerinden daha büyük bir miktarda ürün, yani meta yaratmanın yolunu bulmuşsa; örneğin rakiplerinin yarım metre kumaş dokuyabildikleri aynı işzamanı içersinde bir yarım metre daha üretebiliyorsa, bu kapitalist nasıl davranacaktır?

Bu kapitalist, yarım metre kumaşı, pazardaki eski fiyata satmakta devam edebilirdi, ama bu, rakiplerini safdışı etmenin ve kendi sürümünü artırmanın çaresi olmazdı. Ama üretimi genişlediği ölçüde, satma gereksinmesi de artmıştır. Onun yarattığı daha güçlü ve daha pahalı üretim araçları, elbette ki, ona, metaını daha ucuza satma *olanağını sağlar*, ama aynı zamanda, onu, *daha çok meta satmaya* ve kendi metaları için çok daha *geniş* bir pazar ele geçirmeye *zorlar*. Şu halde, kapitalistimiz, yarım metre kumaşını rakiplerinden daha ucuza satacaktır.

Ancak, her ne kadar, bütün bir metre kumaş, ona, yarım metre kumaşın öteki kapitalistlere malolduğundan daha fazlaya malolmuyorsa da, o, bu bir metreyi rakiplerinin yarım metreyi sattıkları kadar ucuza satmayacaktır. Yoksa hiç bir ek kazanç sağlayamazdı ve metaının değişimi sonucu, ancak üretim maliyetlerini elde edebilirdi. Onun daha büyük gelir elde etme olasılığı, sermayesini ötekilerden daha çok artırmış olmasından değil, daha büyük bir sermayeyi harekete geçirmiş bulunması olgusundan ileri gelmekte-

dir. Ayrıca, eğer mallarının fiyatını rakiplerininkinden pek az bir yüzde ile düşük tutacak olursa, varmak istediği amaca ulaşır. *Daha ucuz fiyata satarak* rakiplerini safdışı eder, onların pazarlarından hiç değilse bir kısmını ellerinden alır. Şunu da hatırlatalım ki, yürürlükteki fiyat, her zaman, metaın satışının elverişli ya da elverişsiz bir sanayi mevsiminde olup olmamasına göre, *üretim maliyetinin* üstünde ya da altındadır. Yeni ve daha verimli üretim araçları kullanmış olan kapitalistin metalarını gerçek üretim maliyetinin ne kadar üstünde bir yüzde ile satacağı, bir metre kumaşın o zamana kadar alışılagelmiş üretim maliyetinin altında ya da üstünde oluşuna göre değişir.

Ama kapitalistimizin *ayrıcalıklı konumu* uzun sürmez, öteki rakip kapitalistler de aynı makineleri ve işbölümünü uygularlar, ve bunu, aynı ölçüde, hatta daha büyük bir ölçüde yaparlar ve bu uygulama o kadar genelleşir ki, kumaşın fiyatı, yalnızca *eski üretim maliyetinin altına değil, yeni üretim maliyetinin* de *altına düşer.*

Böylece, kapitalistlerin birbirlerine göre olan konumları, yeni üretim araçlarının kullanmaya başlanmasından *önceki* konumlarıyla aynı olur, ve bu araçlarla aynı fiyat üzerinden iki katı üretebiliyorlarsa da, *şimdi* artık bu iki kat üretimi eski fiyatın *altından* bir fiyatla sürmek zorundadırlar. Bu yeni üretim maliyeti temeli üzerinde aynı oyun yeniden başlar. Daha büyük işbölümü, daha çok makine, işbölümünden ve yeni makinelerden daha geniş ölçüde yararlanılması. Ve rekabet, bu sonuca karşı aynı tepkiyi yeniden yaratır.

Böylece üretim biçiminin ve üretim araçlarının, nasıl durmadan dönüşümler geçirdiklerini, köklü değişikliklere uğradıklarını; *işbölümünün nasıl zorunlu olarak daha büyük bir işbölümüne, makine kullanımının daha geniş bir biçimde makineler kullanımına, büyük çapta bir işin daha da büyük çapta bir işe* yol açtığını görüyoruz.

İşte, burjuva üretimini durmadan eski yolundan çıkartan, ve sermayeyi, emeğin üretici güçlerini yeğinleştirmeye zorlayan ve onların yeğinleştirdiğinden ötürü, sermayeye durdurak dedirtmeyen, kulağını sürekli olarak "yürü! yürü!" diye fısıldayan işte bu yasadır.

Bu yasa, ticarî dönemlerin dalgalanmalarının sınırları içinde, bir metaın fiyatını, zorunlu olarak, o metaın *üretim maliyetine eşitleyen* yasadan başka bir şey değildir.

Bir kapitalistin birlikte üretime soktuğu üretim araçları ne denli güçlü olursa olsun, rekabet, bu üretim araçlarını evrenselleştirecektir, ve onları evrenselleştirdiği bu andan itibaren, sermayenin daha verimli oluşunun tek sonucu, kendisinin şimdi artık *aynı fiyata*, eskisinden on, yirmi, yüz kez daha fazla ürün çıkarması olacaktır. Ama yalnızca daha çok kâr elde etmek için değil, üretim maliyetini de karşılamak için —görmüş olduğumuz gibi, bizzat üretim aleti giderek daha pahalılaşmaktadır— şimdi daha geniş bir satış zorunlu hale geldiğinden ve bu yığınsal satış yalnız kendisi için değil, rakipleri için de bir ölüm-kalım sorunu olduğundan, düşük satış fiyatını daha çok miktarda ürün satışıyla dengelemek için öncekinden belki de bin kez daha çok satmak zorunda kaldığına göre, *yeni bulunan üretim araçları ne denli verimli olursa*, eski mücadele de *o denli şiddetli bir biçimde* yeniden başlar. *Demek ki, işbölümü ve makinelerin kullanılması çok daha büyük bir ölçüde, alabildiğine gelişmeye devam edecektir.*

Şu halde, kullanılan üretim araçlarının gücü ne olursa olsun, rekabet, metaın fiyatını, gerisin geriye üretim maliyetine indirgeyerek, böylece ucuz üretimi, —aynı toplam fiyat karşılığında gittikçe daha büyük bir ürün arzını— kaçınılmaz bir yasa durumuna yükselterek, daha ucuza ürettiği ölçüde, yani aynı emek miktarı ile daha fazla ürettiği ölçüde bu gücün altın meyvelerinin sermayesini soymaya çalışır. Demek ki, böylece, kapitalist, kendi öz çabası ile, aynı

işzamanı içersinde daha çok üretmek zorunluluğundan, kısacası, *kendi sermayesinin değerini artırmak için daha güç koşullardan* başka bir şey kazanmış olmayacaktır. Bu bakımdan, rekabet, üretim maliyeti yasası ile durmadan onun peşini bırakmazken, rakiplerine karşı ortaya çıkardığı her yeni silah kendisine karşı dönerken, kapitalist, eski makinelerin ve eski işbölümü yöntemlerinin yerine, kuşkusuz daha pahalı, ama daha ucuza üreten yenilerini, rekabetin bu yenileri eskitip gözden düşürmesini beklemeksizin hiç ara vermeden yenilerini getirerek yarışmayı kazanmaya çalışır.

Şimdi *bütün dünya pazarı üzerinde,* aynı zamanda yer alan bu hummalı çırpınışı gözümüzün önüne getirecek olursak, sermaye büyümesinin, birikmesinin ve yoğunlaşmasının, nasıl kesintisiz bir işbölümü ile ve yeni makinelerin kullanılmasına ve eskilerin geliştirilmesine, bunun da çok daha büyük boyutlarla sonuçlanmasına yol açtığı anlaşılır olacaktır.

Peki ama, üretken sermayenin büyümesine ayrılmazcasına bağlı bu koşullar ücretin belirlenmesini nasıl etkilerler?

Daha büyük bir işbölümü, bir işçiye, 5, 10, 20 kişinin işini yapma olanağını verir; demek oluyor ki, işbölümü, işçiler arasındaki rekabeti, 5, 10, 20 kat artırır. İşçiler, yalnız, kendilerini birbirlerinden daha ucuz fiyata satarak birbirleriyle rekabet etmezler; bir *tek* işçinin, 5, 10, 20 işçinin işini yerine getirmesi biçiminde de birbirleriyle rekabet ederler; işçileri bu biçimde rekabete zorlayan şey, sermayenin getirdiği ve sürekli olarak artan *işbölümü*dür.

Üstelik, *işbölümü* arttığı ölçüde, iş *basitleşir.* İşçinin özel ustalığı değerini yitirir. İşçi, yoğun bedensel ve zihinsel yetenekler kullanmak zorunda kalmayan basit, tekdüze bir üretici güce dönüşür. Onun emeği, herkesin becerebileceği bir emek olur. Bunun içindir ki, rakipler, her yandan işçi üzerinde baskı yaparlar, ve ayrıca anımsatalım ki, iş ne kadar basit ve öğrenilmesi kolaysa, işe alışmak için

gerekli üretim maliyeti o kadar düşer ve ücretler de o ölçüde düşer, çünkü ücret, bütün öteki metaların fiyatları gibi, kendi üretim maliyetiyle belirlenir.

Demek ki, iş, doyurucu, zevk verici olmaktan uzaklaştıkça, işe karşı isteksizlik arttıkça, rekabet çoğalır, ücret azalır. İşçi, ister daha uzun saatler çalışarak olsun, ya da ister bir saatte daha çok üreterek olsun, daha çok çalışarak aldığı ücretinin miktarını aynı tutmaya çalışır. Demek ki, yoksulluğun dürtüsü, işbölümünün yıkıcı etkilerini daha da artırır. Bunun da sonucu şudur: *daha çok çalıştıkça, daha az ücret alır;* ve iş arkadaşlarıyla salt bu rekabet yüzünden iş arkadaşlarını da, kendisininki kadar kötü koşullarla kendilerini satan birer rakip haline getirir, bundan ötürü son tahlilde *işçi sınıfının bir üyesi olarak kendisiyle rekabet eder.*

Makine, usta işçilerin yerine düz işçileri, erkeklerin yerine kadınları, erginlerin yerine çocukları koyarak çok daha geniş bir ölçekte aynı sonuçları getirir. Makinelerin yeni uygulandıkları yerlerde el işçilerini yığın yığın sokaklara dökerek ve makinelerin geliştirildikleri, yetkinleştirildikleri ve yerlerine daha üretken makinelerin konulduğu yerlerde ise işçileri daha küçük yığınlar halinde işlerinden ederek, aynı sonuçları yaratır. Yukarda, kapitalistlerin kendi aralarındaki sanayi savaşının kabaca çiziştirilmiş bir portresini vermiş bulunuyoruz; *bu savaşın şöyle bir özelliği vardır: bu savaşta, çarpışmalar, işçi ordusunun askere alınmasından çok, terhis edilmesiyle kazanılır. Generaller, yani kapitalistler, kim daha çok sanayi erine yol verecek diye aralarında yarışırlar.*

İktisatçılar, bize, makinelerin gereksiz kıldığı işçilerin *yeni* istihdam dalları bulduklarını söylerler, bu doğrudur.

Ama onlar, işten çıkarılmış aynı işçilerin yeni iş kollarında iş bulabileceklerini doğrudan doğruya iddia etmeye kalkışamazlar. Olgular bu yalana karşı bas bas bağırıyor.

Gerçekte iddia ettikleri şundan ibarettir: *işçi sınıfının başka kesimleri* için, örneğin batmaya yüztutmuş bir sanayi koluna girmek üzere olan *genç işçi kuşakları* için, yeni iş olanakları doğacaktır. Bu, elbette, mirastan mahrum edilmiş işçiler için büyük bir tesellidir. Muhterem kapitalistler hiç bir zaman sömürülecek taze et ve kan sıkıntısı duymayacaklar, ve ölüleri, kendi ölülerini gömmeye terkedeceklerdir. Bu, burjuvaların, işçilerden çok kendi kendilerine verdikleri bir tesellidir. Makine yüzünden tüm ücretli işçiler sınıfı ortadan kalkacak olsaydı, ücretli emek olmadıkça sermaye olmaktan çıkan sermaye için bu ne korkunç bir şey olurdu!

Ama işçilerin, doğrudan doğruya makine yüzünden işten atılanların ve yeni kuşaktan onların yerine zaten gözdikmiş bulunan tüm kesimin *yeni bir iş bulduğunu* varsayalım. Bu yeni işin yitirilmiş olan kadar yüksek ücret getireceğini düşünen var mı? Bu, *bütün iktisat yasaları ile çelişen bir şey olurdu.* Modern sanayiin her zaman, karmaşık, üst düzeyde bir işin yerine nasıl daha yalın ve alt düzeyde bir iş getirdiğini gördük.

Makine yüzünden bir sanayi dalından kapı dışarı edilen bir işçi yığını, *daha düşük bir ücretle çalışmadıkça,* nasıl olur da, başka bir sanayi dalına sığınabilir?

Bizzat makinelerin yapımında çalışan işçiler, bu durumun dışında bir örnek olarak gösterilmiştir. Denilir ki, sanayide daha çok makine talep edilir ve kullanınca, makineler de, zorunlu olarak, sayıca artacaktır, ve bunun sonucu, makinelerin yapımı, şu halde makine yapımıyla uğraşan işçilerin sayısı da artacaktır; ve bu sanayi dalında çalıştırılan işçilerin usta, ve hatta eğitim görmüş işçiler oldukları öne sürülmektedir.

Zaten daha önceleri bile ancak yarıyarıya doğru olan bu iddia, 1840 yılından beri bir değer taşır görünümünü büsbütün yitirmiştir, çünkü makine yapımında her zamankinden daha çeşitli makineler kullanılması pamuk ipliği yapı-

mında kullanılandan ne fazladır ne de eksik, ve makine yapan fabrikalarda çalıştırılan işçiler, son derecede gelişmiş makineler karşısında, ancak çok ilkel makinelerin oynadıkları rolü oynayabilmektedir.

Ama, makinenin kovduğu erkek işçinin yerine, fabrika, belki de *üç* çocuk ve *bir* kadın çalıştırmaktadır. Ama erkeğin ücretinin, üç çocuk ve bir kadın için yeterli olması gerekmiyordu? Asgarî ücretin, soyun varlığını sürdürmek ve sayısını çoğaltmak için yeterli olması gerekmiyor muydu? Burjuvaların pek sevdikleri bu sözler neyi tanıtlar öyleyse? *Bir tek* işçi ailesini yaşatmak için, şimdi artık dört kat fazla işçinin yaşamının tüketilmekte olduğundan başka bir şeyi değil.

Özetleyelim: *Üretken sermaye ne denli büyürse, işbölümü ve makine kullanımı da o denli genişler. İşbölümü ve makine kullanımı ne denli genişlerse, işçiler arasındaki rekabet de o denli genişler ve ücretleri de o denli kısılır.*

Buna ek olarak *toplumun üst tabakalarından* da işçi sınıfına katılmalar olur. Kollarını işçilerin kolları yanında kaldırmaktan başka çareleri olmayan bir küçük sanayiciler ve küçük rantiyeciler kitlesi, işçi sınıfı saflarına fırlatılıp atılırlar. Böylece, iş istemek üzere havaya kalkan kolların meydana getirdiği orman gitgide sıklaşırken, kolların kendileri gittikçe cılızlaşır.

Besbelli ki, küçük sanayici, ilk koşullarından biri gittikçe daha büyük ölçekte üretmek, yani küçük bir sanayici değil, tam tersine, büyük sanayici olmak olan bir savaşta, fazla dayanamaz.

Sermayelerin kitlesi ve sayısı çoğaldıkça, sermaye büyüdükçe sermayenin faizinin azaldığı; bunun sonucu olarak, küçük rantiyenin artık aldığı faizle yaşayamaz olduğu, onun da sanayie atılması, yani küçük sanayiciler saflarını ve böylece de işçi sınıfı adaylarının saflarını kabartması gerektiği — bütün bunlar, daha fazla açıklamayı gerektirmez.

Son olarak, kapitalistler, yukarda anlatılmış bulunan hareket yüzünden, mevcut dev üretim araçlarını daha büyük bir ölçüde işletmek ve bütün bellibaşlı kredi kaynaklarını bu amaca yöneltmek zorunda kaldıkça sınaî depremler —ki bu depremler boyunca ticaret âlemi, ancak servetin, ürünlerin ve hatta üretici güçlerin bir bölümünü cehennem tanrılarına kurban etmek suretiyle ayakta kalabilir— gitgide çoğalır — tek sözcükle, *bunalımlar* artar. Üretim yığını, ve bunun sonucu olarak da daha geniş pazarlara olan gereksinme büyüdükçe, salt bu nedenden ötürü olsa bile, her bir önceki bunalım, dünya pazarının karşısına, o zamana dek ele geçirilmemiş ya da yalnızca yüzeysel olarak sömürülen bir pazar çıkardığından, dünya pazarı giderek daha çok daralır, giderek daha az sayıda sömürülecek pazar kalır, bunun sonucu olarak da bunalımlar daha sıklaşır ve daha şiddetlenir. Ama sermaye yalnızca emekle *yaşamaz.* O, hem seçkin, hem de barbar bir efendi olarak, kölelerinin cesetlerini, bu bunalımlar sırasında canvermiş işçi kurbanlarının tümünü kendisiyle birlikte mezara sürükler. Böylece görüyoruz ki, *eğer sermaye hızla büyürse, işçiler arasındaki rekabet bununla kıyaslanamayacak bir hızla büyür, yani işçi sınıfının istihdam araçları, yaşam araçları buna oranla çok daha fazla azalır, ama bununla birlikte, sermayenin hızla büyümesi ücretli emek için en elverişli koşuldur.*[12]

E K L E R

[BİR]

Ü C R E T

Yukarıda açıklandı:

1. Ücret = metaın fiyatı.

Demek ki, ücretin belirlenmesi, fiyatın genel belirlenmesine genellikle denk düşer.

İnsan faaliyeti = meta.

Yaşamın kendini göstermesi — yaşam faaliyeti basit bir araç gibi görünür: bu faaliyetle bağıntısız olay da amaç olarak.

2. Meta olarak ücret, arz ile talebin rekabetine bağlıdır.

3. Arzın kendisi, üretim masraflarına bağlıdır, yani bir metaın üretimi için gerekli-emek zamanına.

4. Kâr ile ücret arasındaki ters orantı. İktisadî varlık-

ları kâr ve ücret olan iki sınıfın uzlaşmaz karşıtlığı.

5. Ücretin artması ya da değişmesi için mücadele. İşçi dernekleri.

6. Emeğin ortalama ya da normal fiyatı; asgarî ancak işçi sınıfı için değer taşır, tek tek alınmış işçi için değil. Ücretin korunması için işçilerin güçbirliği.

7. Ücret üzerinde, koruyucu gümrük resimlerinin kaldırılmasının, orduların sayısının azaltılmasının vb. etkisi. Ortalama belirlenmiş asgarî [ücret], zorunlu geçim araçlarının fiyatına eşittir.

KATMALAR

a) *Atkinson*

1. *Elle çalışan dokumacılar.* (İşgünü: 15 saat.) (Sayıları yarım milyon.)

"Onların derin yoksulluğu, öğrenilmesi kolay ve daha ucuz üretim araçlarının her an kendisini kapı dışarı etmesi tehlikesiyle karşı karşıya koyan iş cinsinin kaçınılmaz koşulu. Talepte kısa bir duraklama, arzın öneminden dolayı, bunalıma yol açar. Bir işkolunun gereksiz oluşu ve başka bir işkolunun atılımı, *geçici sıkıntılar* getirir. Hindistan'da Dakka bölgesinde, kolla çalışan pamuk dokuyucular örneği; bunlar, İngiliz makinelerinin rekabeti yüzünden aç kalmış ya da tarım işine atılmışlardır." (Dr. Bowring'in Avam Kamarasında, Temmuz 1835'teki konuşmasından parça.)

(Bu, bir ticaretten ötekine geçiş örneği, serbest değişim üzerine tartışmalar için kullanılacaktır.)

2. *Nüfus Teorisi* üzerine söylenecek oldukça çok şey var.

3. İşbölümünün değişmesi ya da yaygınlaşmasının, ücre-

tin belirlenmesi üzerine etkisi.

b) *Carlyle*

1. Ücretlerin sadece niceliği gözönünde bulundurulmamalıdır. Ücretlerin niteliği de oynar ve bu, dalgalanmanın işleyişiyle belirlenir.

2. İşçilerle işveren arasındaki zorunluluğu, çıkarı, alışverişi keskinleştiren, ücrette elverişlilik. Ortaçağda olduğu gibi, artık ataerkil yoktur.

3. İşin en büyük bölümü, uzmanlaşmış iş değildir.

4. Bütün maltusçu ve komünist teoriler, işçinin, çocuk yapmamak yoluyla talebi değiştirme olanağını elinde tuttuğu olgusuna indirgenir.

c) *Mac Culloch*

"İşçinin kazandığı ücret, *insan* denilen makinenin sahibine düşen alışılmış kâr kısmıyla, artı, makinelerin yıpranmasını karşılamak için bir meblağa ya da aynı anlamda, yaşlı ve yıpranmış işçilerin yerine yenilerini koymak için bir meblağa eşittir."

d) *John Wade*

1. "Eğer amaç, işçiyi, onun belli bir kullanım süresi içinde en büyük emek miktarını elde edebileceği bir makine yapmak ise, işbölümünden daha etkili bir yol yoktur."

2. Ücrette bir azalma, işçileri, ya masraflarını kısmaya ya da makineler kullanan fabrikalarda, örneğin (ve genellikle) daha uzun süre çalışarak, ya da zanaatçılarda, kolla

çalışan dokumacılarda vb. olduğu gibi, aynı zaman süresi içinde, daha fazla çalışarak verimliliklerini artırmaya iter. Ama, onların ücretleri, ürüne karşı talebin tam düşmüş olması dolayısıyla azaldığına göre, demek ki, arzı, elverişsiz bir anda artırmaktadır. Sonuç: ücretleri daha da fazla düşer, ve o zaman burjuvalar gelir ve söylenirler: "İnsanlar sadece çalışmak isteseydiler."

3. Mutlak olarak genel yasa: *iki pazar fiyatı* olamaz, ve gerçekte (kaliteler eşitse) egemen olan pazar fiyatı, *en düşük* olanıdır.

50'si ekmeksiz, aynı vasıfta bin işçi olsun. Fiyatı, işi olan 950 işçi değil, işsiz 50 işçi belirler.

Ama bu *pazar fiyatı* yasası, emek-meta üzerinde öteki metalarda olduğundan daha ağır basar, çünkü işçi emeğini yedek olarak saklayamaz, yaşama eylemini sürdürmek ya da geçim araçlarını yitirerek ölmek zorundadır.

Satılık emek-meta, öteki metalardan, özellikle, *ölümlü, kalımsız niteliği ile, biriktirilme* olanaksızlığı ile ve *arzın,* başka ürünler için olduğu ölçüde kolaylıkla artamaması ya da eksilememesi olgusuyla ayırdedilir.

4. Kapitalistlerin insanlığı, mümkün olan en fazla emeği en düşük fiyata satın almaktan ibarettir. Tarım işçilerinin, kışın, daha çok besine, ısınmaya, daha kalın giyeceklere gereksinmeleri olduğu halde, yazın ellerine geçen para daha çoktur.

5. Örneğin, *pazar* gününün kaldırılması işçiler için tam bir kayıp olurdu. Patronlar, bir çeyrek saat daha fazla çalıştırarak ya da ücretten yemek masraflarını vb. düşerek yaptıkları gibi, saymaca (*nominalement*) belirleyerek, pekâlâ ücreti değiştirebilirlerdi.

6. Modalarla, mevsimlerle ve ticarî çalkantılarla belirlenen fiyat.

7. Eğer, makinenin kapı dışarı ettiği işçi, başka bir işkoluna geçerse, bu yeni iş, kural olarak, daha kötüdür. Hiç

bir zaman eski durumunu bulamaz.

Makine ve işbölümü, pahalı emeğin yerine daha ucuz emeği koyar.

İşçilere şunlar önerilmiştir:

(1) Tasarruf sandıkları.

(2) Mümkün olan bütün iş dallarını öğrenmek (öyle ki, eğer bir iş dalında elemeği arzında fazlalık olsaydı, derhal hepsinde de aynı şey meydana gelecekti).

8. Durgunluk dönemlerinde:

a) İşin durması.

b) Ücretin azalması.

c) Ücretin aynı kalması. Haftadaki iş günleri sayısının azalması.

9. Ticaret ortaklıkları (şirketleri) konusunda şunlara dikkat etmek gerekir:

(1) İşçilerin harcamaları (masraflar). Makinelerin türetimi. Başka işbölümü. Ücretin düşmesi.

(2) Eğer her şeye karşın, kârın hissedilir bir biçimde öteki ülkelerdeki ortalama kârdan daha aşağı bir düzeye düşmesi için ya da sermayenin daha yavaş çoğalması için ücreti oldukça yüksek bir düzeyde tutmak başarılabilseydi, bir ülkenin sanayii yıkılmış olurdu ve efendileriyle birlikte işçiler de yıkılırdı ve dahası: fabrikaların başka yerlere doğru göçü.

Her ne kadar bir verginin azalması işçilere hiç bir yarar sağlamazsa da, buna karşılık, verginin artması işçilere zarar verir. Gelişmiş burjuva ülkelerde vergilerin artmasının yararı: küçük köylüler ve küçük mülk sahipleri sınıfı (zanaatçılar sınıfı vb.) yıkılır ve işçi sınıfı saflarına atılırlar.

İrlandalıların İngiltere'de, Almanların da Alsas'ta ücret üzerindeki etkileri.

e) *Babbage*

*Trucksystem**

f) *Andrew Ure*

Modern sanayiin başlıca ilkesi: yetişkin işçilerin yerine çocukları, vasıflı işçilerin yerine daha az vasıflı olanları, erkeklerin yerine kadınları koymak.

Ücreti eşit kılma. Modern sanayiin başlıca ayırıcı özelliği.

g) *Rossi*

Bay *Rossi* demek ister ki:

Fabrikatörün yaptığı, yalnızca, işçiden, üründeki payını, önceden fiyat kırarak satın almaktır, çünkü işçi ürünün satışını bekleyemez. Bu, doğrudan doğruya üretim sürecine bağlı olmayan bir kurgudur. Eğer işçi, ürünün satışına kadar kendi kendine yeterli olabilirse, sonra satışta, kendi payını ortak olarak değerlendirebilecektir.

Şu halde ücret, sermaye ve toprak gibi, üretimin oluşturucu öğelerinden biri değildir. O, ancak bir raslantı, toplumsal durumumuzun bir biçimidir. Ücret, sermayenin bir kısmı değildir.

Ücret, üretimin vazgeçilmez bir etmeni değildir. İşin başka bir örgütlenmesinde ücret ortadan kalkabilir.

h) *Cherbuliez*

1. "Üretici sermayenin artması, zorunlu olarak, işçiler

* İşçilere mal olarak ödeme. —ç.

için geçim araçlarının artmasına yol açmaz. Hammaddeler ve makineler çoğalmış olabilir, yiyecek içecek azalmış olabilir.

"Emeğin ücreti: *a*) üretici sermayenin mutlak niceliğine; *b*) sermayenin çeşitli öğeleri arasındaki ilişkiye bağlıdır, bunlar, toplumsal iki olgudur; işçilerin iradesi, bunlar üzerinde hiç bir etki meydana getiremez.

2. "İşçiyi mutlu ya da mutsuz yapan şey, onun *mutlak* tüketiminden çok, *göreli* tüketimidir. Bir kez zorunlu tüketimi aştı mı, bizim zevk almamızın *değeri, esas olarak görelidir.*"

Ücret düşmesinden ya da yükselmesinden sözedildiğinde, hiç bir zaman dünya pazarının tümünü ve işçilerin çeşitli bölgelerdeki durumlarını gözden kaçırmamak gerekir.

Ücretin adalete göre belirlenmesi yolunda eşitlikçi ya da başka istekler.

Ücretin asgarisi de değişir ve gitgide daha aşağı düşer. Rakı örneği.

i) *Bray*

TASARRUF SANDIĞI

Zorbalığın ve sermayenin elinde üçlü makine.

1. Ulusal bankaya akın eden para; banka, bu parayı yeniden kapitalistlere ödünç vererek kâr sağlar.

2. Hükümetin, sayesinde, işçi sınıfından büyük bir parti kopardığı yaldızlı zincir.

3. Bu bakımdan, böylece, kapitalistler olarak kapitalistlerin eline yeni silahlar verilmiş olur.

Ücret bir kez düşerse, artık hiç bir zaman önceki düzeyine çıkmaz; mutlak ücret ve göreli ücret.

Makineler: işbölümü.

İşçiler ile makine arasındaki rekabette, elle çalışan işçilerin (örneğin elde pamuklu dokuyucusunun) doğrudan doğruya fabrikada iş tutan makine işçilerinden daha çok zarar gördüğünü dikkate almak gerekir.

İş basitleşmiştir. Emeğin üretim masrafları daha azdır. Emek ucuzlar. İşçiler arasındaki rekabet büyür.

Bir iş dalından başkasına geçiş. Dr. Bowring'in, 1835'te parlamentoda yaptığı, Hindistan'da, Dakka bölgesinde elde pamuklu dokuyucuları hakkındaki konuşmasında bu konuda söyledikleri.

İşçinin içine atıldığı, elle çalışan işçilerin daha önceki işinden beter olan yeni iş. Yetişkinlerin işinin yerini alan çocukların işi, erkeklerin yerini alan kadınların işi, daha vasıflı işçilerin yerini alan daha az vasıflı işçilerin işi.

Ya iş saatlerinin artması, ya ücretin azalması.

İşçilerin, kendi aralarında, yalnız birinin ötekinden daha ucuza kendini satmasından değil, ama bir tek işçinin iki kişinin işini yapmasından dolayı rekabet.

Genellikle üretici güçlerin artmasının sonuçları şunlardır:

a) Zevk ve tatminlerin değeri göreli olduğundan, işçilerin durumu, kapitalistlerinkine bakarak kötüleşir.

b) İşçi, mümkün olan en kısa zamanda, mümkün olan en fazlayı üreten gitgide daha dar sınırlı bir üretici güç haline gelir. Vasıflı emek, gitgide basit emek haline dönüşür.

c) Ücret, giderek dünya pazarına daha bağımlı olur, işçinin durumu da öyle.

d) Ücreti sermaye içinde, makinelere ve hammaddelere ayrılan bölüm, geçim araçları halindeki malzemeye ayrılan bölüme oranla daha çabuk artar. Üretici sermayenin

artması, demek ki, iş talebinde bir zorunlu artışla birlikte gitmez.

Ücret,

α) genellikle üretici sermayenin kitlesine,

β) sermayeyi meydana getiren bölümler arasındaki ilişkilere bağlıdır.

Bu iki nokta üzerinde işçi etkisizdir.

(Eğer ücret dalgalanmaları olmasaydı, işçi, uygarlığın gelişmesinden hiç bir pay almazdı, olduğu yerde kalırdı.)

Yeni bir üretici güçle, her gelişme, aynı zamanda, işçilere karşı bir silahtır. Örneğin, ulaşım araçlarındaki bütün gelişmeler, çeşitli yerlerdeki işçiler arasındaki rekabeti kolaylaştırır ve, yerel bir rekabeti, ülke çapında bir rekabet haline getirir vb..

Bütün metaların fiyatlarının düşmesi, ki bu, en ivedi geçim araçları için sözkonusu değildir, işçinin yamalı gezmesine ve yoksulluğunun uygarlığın renklerini taşımasına neden olur.

2. *İşçilerle İşverenler Arasında Rekabet*

α) Göreli ücreti belirlemek için, işçi için bir taler ile işveren için bir talerin aynı değerde olmadıklarını dikkate almak gerekir. İşçi, her şeyin daha kötüsünü daha pahalıya satın almak zorundadır. Onun taleri, işverenin talerinin alabildiği miktarda ve kalitede meta satın alamaz. İşçi, parasını *çarçur etmek* ve bütün iktisat ilkelerine aykırı olarak satın almak ve satmak zorundadır.

Bizim, burada, konunun sadece bir yanını, genel olarak, bizzat *ücreti* incelediğimizi belirtmemiz gerekir. Ama işçi, emeğinin meyvesini başka metalarla değişmeye yeniden başladığı anda, onun sömürüsü de yeniden başlamaktadır. Bakkallar, rehin karşılığı borç verenler, meskene borç

verenler, *tout le monde l'exploite encore une fois.**

β) İstihdam araçlarına hükmeden işveren, işçinin geçim araçlarına da hükmeder, yani işçinin yaşamı işverene tâbidir; işçinin kendisinin, yaşam faaliyetini, basit bir geçim aracı derecesine düşürmesi gibi.

γ) Emek-metaın, başka metalara oranla çok elverişsiz yönleri vardır. Kapitalist için, işçilere rekabette sözkonusu olan, sadece kârdır, işçi için ise, varlığı sözkonusudur.

Emek, öteki metalardan *daha ölümlü* niteliktedir. Emek biriktirilemez. *Arzı,* öteki metalarda olduğu kadar kolaylıkla artırılamaz ya da azaltılamaz.

δ) Fabrika yönetmeliği. Konut yasası. *Trucksystem,* bu yolla, işveren, işçinin saymaca ücretini değiştirmeksizin, bir yandan da metaların fiyatını yükselterek işçiyi aldatır.

3. *İşçilerin Kendi Aralarında Rekabet*

a) Genel bir iktisat yasasına göre, *iki pazar* fiyatı olamaz. 1.000 işçi üzerinden, ücreti belirleyen, çalışan 950 işçi değil, işsiz 50 işçidir. *İrlandalıların, İngiliz işçilerinin* durumu üzerindeki, Alman işçilerinin, Alsaslı işçilerin durumu üzerindeki etkisi.

b) İşçiler, yalnızca, biri kendini ötekilerden daha ucuza sunduğu için aralarında çekişmezler, ama biri iki kişilik iş yaptığı için de, aralarında rekabet vardır.

Bekâr işçinin evli işçilere göre elverişli durumu vb.. Kır işçileri ile kent işçileri arasında rekabet.

4. *Ücretin Dalgalanmaları*

Bu çalkantıları doğuranlar:

1. Moda değişiklikleri.
2. Mevsim değişiklikleri.
3. Ticaretteki çalkantılar.

* Herkes, onu, bir kez daha sömürür. —*ç.*

Bunalım halinde:

α) İşçi, harcamalarını kısacaktır, ya da üretkenliğini artırmak üzere ya çalışma süresini uzatacak, ya da aynı zaman içinde daha çok üretecektir. Ama onların ücreti düştüğünden, ürettikleri ürüne karşı talepte azalma olması bakımından, işçiler arz ile talep arasındaki elverişsiz orantıyı daha da artırmış olurlar, o zaman da, burjuva: insanlar sadece çalışmak isteseydi, der. Ve işçilerin aşırı çalışmaları yüzünden ücretleri daha da çok düşer.

β) Bunalım sırasında:

Tam bir işsizlik. Ücretin düşmesi. Ücretin aynı kalması ve işgünlerinin sayısının azaltılması.

γ) Bütün bunalımlarda, işçiler bakımından şu devrî hareket:

İşveren işçileri istihdam edemez, çünkü ürününü satamaz. Ürününü satamaz, çünkü alıcısı yoktur. Alıcıları yoktur, çünkü işçilerin emeklerinden başka değiştirebilecekleri bir şeyleri yoktur ve zaten bu yüzden de emeklerini değişemezler.

δ) Ücret yükselmesinden sözedildiği zaman, dikkat edilecek nokta, her zaman dünya pazarını gözönünde tutmak, ve ücret yükselişinin, ancak başka ülkelerdeki işçilerin günlük ekmekten yoksun kalmaları pahasına sağlanabildiğini bilmek gerekir.

5. *Asgarî Ücret*

1. İşçinin aldığı gündelik ücret, onun makinesinin, bedeninin, sahibine getirdiği kârdır. Makinenin yıpranmasının yerini doldurmak için gerekli meblağ, yani aynı anlamda, yaşlı, yıpranmış işçilerin yerine yenilerini koymak için gerekli meblağ da bunun içindedir.

2. Asgarî ücret, örneğin pazar gününün kaldırılmasının işçi için tam bir kayıp olacağını da içine alır. Bu durumda

işçinin, ücretini, çok daha güç koşullar altında kazanması gerekirdi. İşte pazar tatiline karşı kükreyen bu iyi yürekli insanseverlerin istedikleri budur.

3. Her ne kadar, asgarî ücret, ortalama olarak, en zorunlu geçim araçlarının fiyatı ile belirlenir olsa da, gene de şunlara dikkat etmelidir.

Birincisi, asgarî, çeşitli ülkelerde başka başkadır, örneğin İrlanda'da patates.

İkincisi, sorun yalnız bu değildir. Bizzat asgarî, tarihsel bir harekete sahiptir ve en düşük mutlak düzeye doğru giderek alçalır. Örnek, Avrupa rakısı. Önce arkebüz suyu ile yapılırdı, sonra tahıldan, sonra da şnapstan.

Gerçek olarak, en düşük asgariye inişi sağlayan şunlardır:

1. Üretimde makine kullanımında genel gelişme, işbölümü, yerel engellerden kurtulmuş olan ve hareket edebilen işçilerin kendi aralarındaki rekabet, ve sonra:

2. Vergilerde ve devlet bütçesinin harcamalarında artma, çünkü, her ne kadar, daha önce gördüğümüz gibi, bir verginin kaldırılması, işçiye hiç bir yarar sağlamazsa da her yeni verginin konması, işçi için, asgarî ücret henüz mümkün olan son ifadesine varmamış olduğu sürece, zararlıdır, ve bu, burjuva ticaretine ket vuran ve onu güçleştiren her şey için de böyledir. Bu arada şunu da belirtelim ki, vergilerin artması, küçük köylülerin, küçük-burjuvaların ve zanaatçıların yıkımı olur.

Bir başka örnek, kölelerin kurtuluşu uğruna savaş. Ürünlerin daha ucuz olarak ve yedek ve amortisman ürünlerinin üretiminin hızla artışını sağlayan sanayiin ilerlemesi.

3. Asgarî, başka başka ülkelerde eşitleşmeye doğru eğilim gösterir.

4. Ücret bir kere düştü mü, ardından yeniden yükselse de, hiç bir zaman, daha önceki düzeyine çıkmaz.

Gelişmesi sırasında, demek ki, ücret iki düşüş yapar:

Birincisi, genel zenginliğin gelişmesine oranla, göreli olarak.

İkincisi, işçinin değişim yoluyla aldığı metalar miktarının her gün azalmasından dolayı, mutlak olarak.

5. Büyük sanayiin gelişmesi sırasında, zaman, giderek, metaların değerinin ölçüsü, yani ücretin de ölçüsü haline gelir. Aynı zamanda, emek-metaın üretimi, her gün daha ucuz ve uygarlığın gelişmesi süresince, giderek her gün daha az işzamanı değerinde olur.

Köylünün boş zamanı vardır, henüz işi yanında ek olarak bir şey kazanabilir. Ama büyük sanayi (manüfaktür sanayii değil), bu ataerkil durumu ortadan kaldırır. İşçinin yaşamının, varlığının her ayı, böylece, giderek, bu iğrenç trafik içinde bütünleşmiş olur.

Aşağıdaki bölümler de geliyor:

1. İşçilerin durumunu iyileştirmek için öneriler? Malthus, Rossi, vb., Proudhon, Weitling.
2. İşçi dernekleri.
3. Ücretli emeğin olumlu anlamı.

6. *Duruma Çare Bulmak İçin Öneriler*

I. En gözde önerilerden biri, *tasarruf sandıkları* sistemidir.

İşçilerin büyük bir bölümünün içinde bulundukları tasarruf etme olanaksızlığından sözetmeyeceğiz.

Amaç, —hiç değilse tasarruf sandıklarının dar ekonomik anlamı— işçilerin, tedbirli olmaları ve öngörüleri sayesinde, işlerin iyi gitmediği zamanı, iyi gittiği zamanla gidermeleri olmalıdır; buna göre de, sınaî hareketin devrî akışı sırasında da, ücretlerini, yaşamak için zorunlu asgarî ücreti hiç bir zaman aşmayacak bir biçimde üleştirmeleri olmalıdır.

Ama daha önce gördük ki, işçileri altüst eden, yalnız

fiyat dalgalanmaları değildir, ücretin geçici olarak asgarinin üstüne çıkması olmasaydı, işçi, üretimdeki her türlü ilerlemenin, kamu zenginliğinin, uygarlığın, yani bütün gelişme, özgürleşme olanaklarının dışında kalırdı. Demek ki, işçiden, kendisinin bir burjuva hesap makinesine dönüşmesi, pintiliği bir sistem haline getirmesi ve lime lime yoksulluğuna, değişmez ve kalıcı bir nitelik vermesi isteniyor.

Bu bir yana, tasarruf sandıkları sistemi, üçlü* bir zorbalık makinesidir.

2. Tasarruf sandığı, öyle bir altın zincirdir ki, hükümet, onunla, işçilerin büyük bir bölümünü elinde tutar. İşçiler, bu yolla, yalnız varolan koşulların sürdürülmesinde yarar bulmazlar. Yalnız, işçi sınıfının tasarruf sandıklarına katılan bölümü ile bu sandıklara katılmayan bölümü arasında bir bölünme meydana gelmekle kalmaz. İşçiler, böylece, kendilerini ezen mevcut toplumsal düzenin korunmasına yarayacak silahları, kendi düşmanlarının eline teslim etmiş olurlar.

3. Para, ulusal bankaya geri akar, banka, parayı yeniden kapitalistlere ödünç verir ve her ikisi kârı paylaşırlar, ve böylece, halkın kendilerine düşük bir faizle verdiği —ve ancak bu merkezileşme sayesinde güçlü bir sanayi kaldıracı olabilen— paranın yardımıyla sermayelerini ve halk üzerindeki doğrudan egemenliklerini artırırlar.

II. Burjuvaların pek hoşlandıkları bir başka öneri de, *öğretim,* kısaca genel *sanayi öğretimi*dir.

Modern sanayiin, karmaşık emeğin yerine, giderek, hiç bir öğretim gerektirmeyen basit emeği koyması olgusunda yatan saçma aykırılığa dikkati çekmeyeceğiz; gene, sanayiin, daha yedi yaşından başlayarak, giderek daha çok çocuğu makinelerin başında çalıştırdığını ve bu çocukları, yalnız burjuva sınıfı için değil, aynı zamanda, kendi proleter

* Yalnız 2. ve 3. noktalar var. —*Ed.*

ana-babaları için de kazanç kaynakları yaptığını belirtmek de istemiyoruz. Fabrika rejimi, okul yasalarını hükümsüz kılar — örnek Prusya; biz, entelektüel kültürün, işçi bu kültüre sahip olsa da, onun ücreti üzerinde doğrudan bir etkisi olmayacağını; öğretimin genellikle varlık koşullarına bağlı olduğunu ve burjuvanın, ahlâkî eğitim deyince, burjuva ilkelerinin tıkabasa kafalara doldurulmasını anladığını ve, son olarak, burjuva sınıfının eğitim için gerekli kaynaklara sahip olmadığını ve olsa bile, bunları, halka gerçek bir eğitim vermekte kullanmayacağını da ortaya koyacak değiliz.

Biz, saf ekonomik bakış açısından dikkati çekmekle yetineceğiz:

İnsansever iktisatçılarda öğretimin gerçek anlamı şudur: her işçiyi, mümkün olduğu kadar çok iş dalında eğitmek, öyle ki, yeni bir makinenin kullanılması ya da işbölümünde herhangi bir değişiklik yüzünden, bir işkolundan kapı dışarı edildiği zaman, başka bir yerde mümkün olduğu kadar kolay iş bulabilsin.

Varsayalım ki, bu mümkündür:

Bunun sonucu şöyle olurdu: bir iş dalında fazla kol emeği olduğu zaman, üretimin bütün kollarında da derhal fazlalık meydana gelecek, ve bir daldaki ücret düşmesi, derhal, eskisinden de daha büyük genel bir ücret düşüklüğüne yol açacaktı.

Bunu bir yana bıraksak da, daha önce, yalnız, modern sanayiin işi çok basitleştirmesi ve onu öğrenilmesi kolay bir hale getirmesi nedeniyle de, bir sanayi dalında ücret yükselmesi, hemen sanayiin bu dalına doğru işçilerin akın etmesine yol açacaktır, ve az ya da çok dolaysız bir biçimde, ücret düşüklüğüne genel bir nitelik verecektir.

Elbette ki, burada, burjuvalar yönünden öne sürülen birçok küçük geçici çareler üzerinde duramayız.

III. Ama, şimdi, çareler arasında üçüncü bir öneriyi ele almamız gerekiyor; bu üçüncü öneri *—maltusçu teori—*

pratikte çok önemli sonuçlar doğurmuştur ve bugün de doğurmaktadır.

Bu teori, bütünüyle, burada incelemek zorunda olduğumuz ölçüde, şu sonuçlara varmaktadır:

α) Ücretin düzeyi, kendilerini arzeden kollarla, talep edilen kollar arasındaki orana bağlıdır.

Ücret, iki tarzda yükselebilir:

Ya, emeği harekete getiren sermaye, işçilere talep —daha hızlı bir ilerleyiş içinde— işçi arzından daha çok arttığı kadar hızla arttığı zaman.

Ya da, ikincisi, üretici sermaye o kadar hızlı artmasa da, nüfus, işçiler arasındaki rekabeti önemsiz derecede tutacak bir yavaşlıkla arttığı zaman.

İlişkinin bir yanı üzerinde, üretici sermayenin artışı üzerinde, siz, işçiler, hiç bir etkide bulunamazsınız.

Buna karşılık, ilişkinin öteki yönü üzerinde pekâlâ etkili olabilirsiniz.

İşçiler arasındaki arzı, yani işçiler arasındaki rekabeti, mümkün olduğu kadar az çocuk yaparak, azaltabilirsiniz.

Bu öğretinin bütün budalalığını, bayalığını ve ikiyüzlülüğünü gözler önüne sermek için şu söyleyeceklerimiz yetecektir:

β) (I'e şu eklenmelidir: Üretici güçlerdeki artışın ücret üzerindeki etkisi nedir?*

Emek talebi arttığı zaman, ücret artar. Emek talebi, emeği işe koşan sermaye arttığı, yani üretici sermaye çoğaldığı zaman artar.

Ama bu konuda, bellibaşlı iki noktayı dikkate almak gerekir:

Birincisi: Ücret yükselmesinin en başta gelen bir koşulu, üretici sermayenin artması ve üretici sermayenin mümkün olduğu kadar hızla artmasıdır. Buna göre, işçinin kat-

* Bkz: 68-69. sayfalar. —*Ed.*

lanılabilir bir durumda olmasının başlıca koşulu, demek ki, işçinin durumunu burjuvaziye oranla gittikçe daha çok aşağılatmak, hasmının —yani sermayenin— gücünü mümkün olduğu kadar çok artırmaktır. Bu, şu demektir: işçi, ancak, kendisine düşman olan, kendisinin uzlaşmaz karşıtı olan gücü meydana getirmek ve güçlendirmek koşulu altında, katlanılır bir durumda olabilir. Bu durumda, işçinin kendisine düşman bu gücü yaratması dolayısıyla, bu güçten, işçiyi yeniden üretici sermayenin bir parçası yapan, ve onu sermayeyi çoğaltan ve ona hızlı bir büyüme hareketi veren bir kaldıraç haline getiren iş olanakları doğar.

Bu arada geçerken şunu da belirtelim ki, sermaye ile emek arasındaki bu ilişki anlaşıldı mı, Fourier ve daha başkalarının uzlaştırma çabaları bütün gülünçlükleriyle ortaya çıkarlar.

İkincisi: Bir kez bu saçma ilişkiyi, genel olarak açıklayınca, daha da önemli bir ikinci öğe gelir buna eklenir.

Gerçekte: üretici sermayenin büyümesi ve hangi koşullarda meydana geldiği ne demektir?

Sermayenin büyümesi, sermayenin birikmesi ve merkezileşmesi ile eşanlamlıdır. Sermaye, toplanıp biriktiği ve yoğunlaştığı ölçüde:

daha büyük çapta bir işe ve, bunun sonucu olarak, işi, daha da basitleştiren yeni bir işbölümüne götürür;

sonra, daha büyük bir düzeyde makineleşmenin işe karışmasına ve yeni makinelerin kullanılmasına götürür.

Bu demektir ki, üretici sermaye büyüdükçe, işçiler arasındaki rekabet de büyür, çünkü işbölümü basitleşmiştir ve her iş dalı herkes için daha kolay erişilebilir olmuştur.

İşçiler arasındaki rekabet, ayrıca, aynı ölçüde makinelerle de rekabete girdikleri ve makineler tarafından ekmeklerinden yoksun bırakıldıkları için de büyür. Üretici sermayenin yoğunlaşması ve birikimi, üretim hacmini durmadan artırarak ve, bundan başka, arzedilen sermayeler arasında-

ki rekabet yüzünden, kâr payını gittikçe daha çok düşürerek şu sonuçları doğururlar:

Küçük sınaî işletmeler iflâsa sürüklenirler ve büyük işletmelerin rekabetine karşıkoyamazlar. Burjuva sınıfın geniş katları, işçi sınıfına katılmaya sürüklenirler. İşçiler arasındaki rekabet, üretici sermayenin artışına kaçınılmaz olarak bağlı olan küçük sanayicilerin iflâsı ile büyür.

Ve tam paranın faizi düştüğü anda, daha önce doğrudan doğruya sanayie katılmayan küçük kapitalistler, sanayiciler olmak zorundadırlar, yani büyük sanayie yeni kurbanlar vermek zorunda kalırlar. Şu halde, işçi sınıfı, bu yönden de çoğalır ve işçiler arasındaki rekabet artar.

Üretici güçlerin büyümesi daha büyük bir hacimle iş yarattığından, geçici üretim fazlalığı gittikçe daha büyük bir zorunluluk haline gelir, dünya pazarı gittikçe genişler, bunun sonucu olarak, dünya çapındaki rekabetle birlikte bunalımlar gittikçe daha şiddetli olur. Ve sonuç olarak, işçilere evlenmek ve döl vermek için anî bir uyarıda bulunulmuş olur, işçileri daha büyük yığınlar halinde bir araya toplamış olurlar, bu da ücretlerini gittikçe kararsız kılar. Her yeni bunalım, demek ki, işçiler arasında, hemen, çok daha büyük bir rekabete neden olur.

Genel olarak: üretici güçlerin artması, daha hızlı ulaşım araçlarıyla, hızı durmadan artan dolaşımıyla, sermayenin hummalı gidişiyle, üretici güçlerin artışı, esasında şuna dayanır ki, aynı zaman içinde daha fazla üretilebildiğine göre, demek ki, rekabet yasasına uygun olarak, daha çok üretmek gerekir. Bu demektir ki, üretim gittikçe daha güç koşullarda yer alır, ve bu koşullarda, rekabetin sürdürülebilmesi için gittikçe daha büyük ölçüde çalışmak ve sermayeyi gittikçe sayıları daha az olan ellerde toplamak gerekir. Ve bu üretimin daha büyük bir hacimde de verimli olması için, işbölümünü ve makine kullanımını durmadan ve alabildiğine genişletmek gerekir.

Gittikçe daha güç koşullarda gerçekleşen bu üretim, sermayenin parçası olmakla, işçiye de uzanır. İşçinin de gittikçe daha güç koşullarda, yani hep daha az ücret karşılığında ve hep daha çok çalışarak ve gittikçe daha düşük üretim masrafları ile üretmesi gerekir. Böylelikledir ki, asgarinin kendisi, en ufak bir yaşama zevki, yaşama sevinci karşılığında gittikçe daha büyük bir güç harcanmasına indirgenir.

Üretici güçlerin büyümesi, demek ki, büyük sermayenin iyice güçlenmiş egemenliğine, işçi denen makinenin alıklaşmasının artmasına ve daha çok basitleşmesine, daha büyük bir işbölümü ile, makine kullanımı ile, biçimsel olarak makineli üretim için bir ödün olan primle, burjuva sınıfının yıkılmış kesimlerinin rekabeti vb. ile durumu büsbütün ağırlaşmış olan işçiler arasında doğrudan doğruya bir rekabete götürür.

Olanları daha da basit bir biçimde formüle edebiliriz:

Üretici sermaye üç öğeden oluşur:

1. İşlenecek hammadde;

2. Makineler ve makinelerle binaları işletmek için gerekli kömür vb. gibi malzeme;

3. Sermayenin, işçilerin geçimini sağlamaya ayrılan bölümü.

Peki ama, üretici sermayenin büyümesi sırasında, sermayeyi oluşturan bu üç öğenin birbirlerine karşı tutumları nasıl olur?

Üretici sermayenin büyümesi, onun merkezileşmesine ve sermayenin merkezileşmesi, ancak, her gün daha büyük bir ölçüde işletildiği takdirde verimli olabileceği olgusuna bağlıdır.

Demek ki, sermayenin büyük bir bölümü doğrudan iş aletleri haline dönüşecek ve iş aletleri olarak işe koyulacaktır, ve üretici güçler çoğaldıkça, sermayenin doğrudan makinelere dönüşen bu bölümü de büyük olacaktır.

Makinelerin sayıca çoğalmasının ve gene işbölümünün artmasının sonucu, daha kısa bir zaman içinde sonsuz derecede çok üretilebilmesidir. Bu bakımdan, hammadde stoklarının da aynı oranlarda artması gerekir. Üretici sermayenin büyümesi sırasında hammaddeler biçimine dönüşmüş olan sermaye bölümü de zorunlu olarak artar. Şimdi, geriye kalıyor, üretici sermayenin, işçilerin geçimine ayrılan, yani ücrete dönüşen üçüncü bölümü.

Peki, üretici sermayenin bu bölümünün artmasının öteki iki bölümüne karşı durumu nedir?

Oransızlık aritmetik bir biçimde değil, geometrik bir biçimde ilerler.[13]

Daha büyük bir işbölümü, bir işçinin daha önce üç, dört, beş işçinin ürettiği kadar üretmesi sonucunu doğurur. Makine, çok daha büyük ölçüde olmak üzere, aynı oranlara götürür.

Her şeyden önce, demek ki, üretici sermayenin makinelere ve hammaddelere dönüşmüş olan bölümlerinin artmasının, sermayenin ücrete ayrılan bölümünde de benzer bir artma ile birlikte gitmediği apaçıktır. Yoksa, gerçekten de, makine kullanımı ve işbölümünün artması ile, aranan amaca ulaşılamazdı. Bundan zorunlu olarak çıkan sonuç şudur ki, ücrete ayrılan üretici sermaye bölümü, makinelere ve hammaddelere ayrılan bölümlerle aynı ölçüler içinde büyümez. Dahası var. Üretici sermaye, yani sermaye olarak sermayenin gücü arttıkça, hammaddelere ve makinelere yatırılmış olan sermaye ile ücret olarak çekilen sermaye arasındaki oransızlık da, aynı ölçüde artar. O halde, bu demektir ki, ücrete ayrılmış üretici sermaye bölümü, sermayenin makine ve hammadde biçiminde işe koşulan bölümüne oranla gittikçe daha küçük olur.

Bir kez kapitalist, makine olarak daha büyük bir sermaye yatırdı mı, hammaddeleri ve makineleri işletmek için gerekli olan şeylerin satın alınması için daha büyük bir

sermaye kullanmak zorunda kalır. Ama daha önce 100 işçi kullanmışsa, şimdi ancak 50 işçiye gereksinme duyacaktır belki de. Yoksa, sermayenin öteki bölümlerini iki katına çıkarması, yani oransızlığı daha da artırması gerekirdi. Demek ki, 50 işçiye yol verecektir, ya da 100 işçi, daha önce 50 işçinin çalıştığı fiyata çalışmak zorunda kalacaktır. Şu halde, pazarda işçi fazlalığı bulunacaktır.

İşbölümü değiştirilirse, yalnız hammadde için sermayenin artırılması gerekli olacaktır. *Bir tek* işçi, belki de üç işçinin yerini alacaktır.

Daha elverişli bir durumu varsayalım: kapitalist, yalnız işçilerinin sayısını olduğu gibi tutabilecek bir biçimde değil de —elbette ki bunu yapabileceği anı beklemeyecektir—, ama işçilerini daha da artırabilecek bir biçimde kuruluşunu genişletiyor. Bu durumda, kapitalistin, işçileri aynı sayıda tutabilmek ya da hatta sayılarını artırmak için üretimi muazzam bir şekilde artırması gerekecektir. Ve işçilerin sayısı ile üretici güçler arasında son derece büyük bir oransızlık vardır. Fazla üretim bundan dolayı hızlanmış olur ve gelecek bunalım sırasında işi olmayan işçilerin sayısı her zamandan daha fazla olacaktır.

Demek ki, sermaye ile emek arasındaki ilişkilerin niteliğinden zorunlu olarak şu genel yasa ortaya çıkar: üretici güçlerin büyüyüşü sırasında, makineler ve hammaddeye dönüşmüş sermaye, yani sermaye olarak sermaye, ücrete ayrılmış bölüme bakarak oransız bir biçimde artar; yani başka bir deyişle söyleyecek olursak, üretici sermayenin toplam kitlesine bağıntılı olarak, işçilerin, kendi aralarında paylaşacakları, gittikçe küçülen bir payları vardır ve onlar arasındaki rekabet, bu bakımdan gittikçe daha şiddetli olur. Başka deyişle, sermaye arttıkça, bu artışla orantılı olarak işçilerin iş bulma ve geçim olanakları azalır ve, başka deyişle, iş bulma olanaklarına oranla emekçi nüfus daha da hızlı bir biçimde artar. Ve gerçekte, bu oran, üretici

sermayenin genellikle büyümesi ölçüsünde artar.

Yukarda gösterilen oransızlığı denkleştirmek, gidermek için, geometrik ilerleyiş gösteren bir artış olması gerekir. Ve sonradan, bunalım zamanında, yeniden ayarlama olması için, daha da büyük bir artma olması gerekir.

Yalnız işçi ile sermaye arasındaki ilişkilerden çıkan ve bundan dolayı işçi için en elverişli durumu: yani üretici sermayenin hızlı artışını bile elverişsiz bir duruma çeviren bu yasayı, burjuvalar, nüfus, doğal bir yasaya göre, iş bulma ve geçim olanaklarından daha büyük bir hızla çoğalır diyerek, toplumsal bir yasa olmaktan çıkarıp, bir doğa yasası haline sokmaya kalkıştılar.

Onlar, bu bir merkezde toplanmanın, yoğunlaşmanın artmasının, asıl üretici sermayenin artışı içinde içerilmiş olduğunu anlamadılar.

Bu noktaya ilerde yeniden döneceğiz.

Üretici gücün, özellikle işçilerin kendi toplumsal güçlerinin karşılığı, kendilerine ödenmemektedir, giderek bu güç, onlara karşı yöneltilmektedir.

γ) Birinci saçmalık:

Gördük ki, üretici sermaye arttığı zaman —iktisatçıların varsaydıkları en elverişli durumda— bunun sonucu olarak, iş talebi de orantılı olarak arttığında, modern sanayiin niteliği, sermayenin mahiyeti, öyle ister ki, işçilerin iş bulma olanakları aynı ölçüde artmasın; ve gene gördük ki, üretici sermayeyi artıran aynı koşullar, iş arzı ile talebi arasındaki oransızlığı daha da hızlı olmak üzere artırırlar, kısaca; üretici güçlerin çoğalması, aynı zamanda, işçilerle onların iş bulma olanakları arasındaki oransızlığı da büyütür. Bu, ne geçim araçlarının çoğalmasına, ne de kendi başına nüfus olarak düşünülen nüfusun çoğalmasına bağlıdır. Bu, zorunlu olarak, büyük sanayiin ve emek ile sermaye arasındaki ilişkilerin niteliğinden ileri gelir.

Ama, üretici sermayenin büyümesi yavaş bir ilerleme

gösterdiğinde, ya da olduğu gibi kaldığında, ya da hatta gerilediğinde, işçilerin sayısı, her zaman, iş talebine oranla daha fazladır.

δ) İşçi sınıfının çocuk yapmama gibi bir karar alma olanağından yoksun olduğu saçmalığı bir yana, işçi sınıfının durumu, tam tersine, cinsel arzuyu onun başlıca zevki haline getirir ve yalnızca, tek başına onu geliştirir.

Burjuvazi, işçinin varlığını bir asgariye indirgedikten sonra, onun üreme sayısını da bir asgariye indirgemek ister.

ε) Ama burjuvazinin sözlerinde ve öğütlerinde, fazla bir ciddiyet olmadığı şundan bellidir:

Birincisi: modern sanayi, erginlerin yerine çocukları çalıştırmakla, çocuk dünyaya getirenlere gerçek bir prim uygulamış oluyor.

İkincisi: büyük sanayi, fazla-üretim anları için, işi olmayan işçilerden kurulu bir yedek orduya sürekli olarak gereksinme duyar. Burjuvazinin, işçilere karşı, başlıca amacı, genel olarak, emek-metaını mümkün olduğu kadar ucuza ele geçirmek değil midir? Bu da, ancak, bu metaın arzı, talebine oranla mümkün olduğu kadar fazla olursa, yani olabildiği kadar fazla-nüfus varsa elde edilmez mi?

Demek ki, fazla-nüfus burjuvazinin çıkarınadır, ve burjuvazi, işçilere, yerine getirilmesinin olanak-dışı olduğunu bildiği iyi bir öğüt verir.

ξ) Sermaye, ancak işçileri çalıştırarak çoğalabildiğine göre, sermayenin çoğalması, proletaryada bir artışı içerir ve görmüş olduğumuz gibi, sermaye ile emek arasındaki ilişkilerin niteliğine uygun olarak, proletarya, göreli olarak, daha da hızlı bir biçimde çoğalmalıdır.

τ) Bununla birlikte, yukarda anılan, doğal yasa demekten pek hoşlandıkları teori, yani nüfusun geçim araçlarından daha çabuk artması teorisi, burjuvanın vicdanını rahatlatması, onun katı yürekliliğini ahlâkî bir görev haline getirmesi, toplumsal sonuçları doğal sonuçlar haline dönüş-

türmesi ve, son olarak da, proletaryanın açlıktan kırılmasını diğer doğa olayları karşısındaki aynı serinkanlılığıyla, küçük parmağını bile oynatmadan seyretme fırsatını burjuvaya sağlaması ölçüsünde burjuvazi tarafından, son derece olumlu karşılanmıştır; öte yandan, bu teori, burjuvanın, proletaryanın yoksulluğunu sanki onun kendi kabahati imiş gibi kabul edip cezalandırmasına olanak verir. Proletarya, aklını kullanarak, doğal içgüdüsünü frenlemekle ve ahlâkî denetimiyle, doğal yasanın kötü gelişmesini önleyebilir.

θ) Sosyal yardım yasaları, bu teorinin bir uygulaması olarak sayılabilir. Farelerin yokedilmesi, arsenik, işevleri, genel olarak halkın yoksulluğu. Uygarlığın göbeğinde yeniden kürek cezaları. Barbarlık yeniden ortaya çıkıyor, ama bu kez uygarlığın ta bağrında ve onun bütünleyici bir parçası olarak; bu yüzden cüzamlı bir barbarlık, uygarlığın cüzamı olarak barbarlık. İşevleri, işçilerin Bastille'leri. Kadınla erkeğin birbirlerinden ayrılması.

IV. Şimdi de, sıra, işçilerin durumunu, başka bir ücret belirlenmesi ile iyileştirmek isteyenlerden kısaca sözetmeye geliyor.

Proudhon.

V. Nihayet insansever iktisatçıların ücret üzerinde yaptıkları gözlemler arasında bir görüşü daha anmak gerekir.

α) Başka iktisatçılar arasında, Rossi, özellikle şu hususu açıklamıştır:

Fabrikatör, işçinin ürün payını, yalnız, işçi bu payın satışını bekleyemediği için önceden ucuza kapatır. Eğer işçi, ürünün satılışına kadar dayanabilseydi, sonradan kendi payını bir ortak olarak değerlendirebilirdi, tıpkı, tam konuşulan anlamda kapitalist ile sanayi kapitalisti arasında olup bittiği gibi. Demek ki, işçinin payının düpedüz ücret biçiminde olması bir raslantıdır, bir spekülasyonun, üretim sürecinin yanında rol oynayan ve zorunlu olarak bu üretim

sürecini oluşturan öğelerden biri olmayan özel bir uygulamanın sonucudur. Ücret, bizim toplumsal durumumuzun geçici bir biçimidir. Sermayeye, zorunlu olarak bağlı değildir. Üretim için vazgeçilmez bir olgu değildir. Toplumun başka türlü bir düzenlenişinde, ortadan kalkabilir.

β) Bütün bu kurnazlık şöyle bir sonuca varır: Eğer işçiler, doğrudan doğruya emeklerini satarak yaşamak zorunda olmamak üzere yeterince birikmiş emeğe (yani yeterince sermayeye) sahip olsalardı, ücret biçimi ortadan kalkardı. Bütün işçilerin aynı zamanda kapitalist, yani sermaye sahibi olması demek, sermayeyi, karşıtı olmadan, onsuz kendisinin de var olamayacağı ücretli iş olmadan varsaymak ve onu öyle kabul etmek anlamına gelir.

γ) Bununla birlikte, bu bir itiraftır ve biz bunu unutmamalıyız. Ücret, burjuva üretimin geçici bir biçimi değildir, ama bütün burjuva üretimi, üretimin geçici, tarihsel bir biçimidir. Bütün ilişkiler, sermaye kadar ücret de, toprak rantı da vb., hepsi geçicidirler ve evrimin belirli bir noktasında ortadan kaldırılabilirler.

7. *İşçi Dernekleri*[14]

Nüfus teorisinin konularından biri de, işçiler arasındaki rekabeti azaltmayı istemekti. Derneklerin amacı, bu rekabeti *kaldırmak* ve onun yerine işçiler arasında *birliği* koymaktır.

İktisatçıların derneklere karşı dikkati çektikleri noktalar doğrudur:

1. Derneklerin işçilere yükledikleri masraflar, derneklerin elde etmek istedikleri kazanç artışından, çok kez daha büyüktür. Zamanla, onlar da, rekabet yasalarına karşı direnemezler. Bu birleşmeler, yeni makineleri, yeni bir işbölümünü, bir üretim yerinden başka bir üretim yerine geçişi gerektirir. Bütün bunların sonucu olarak, ücret azalır.

2. Bu birleşmeler, bir ülkede, emeğin fiyatını, kârın başka ülkelerdeki ortalama kâra oranla önemli bir ölçüde düşeceği bir biçimde, ya da sermayenin büyüme hareketinin durdurulabileceği bir biçimde tutmayı başarabilirlerse, bunun sonucu, sanayide durgunluk ve gerileme olacaktır ve patronları gibi işçiler de yıkıma uğrayacaklardır, çünkü, daha önce de gördüğümüz gibi, işçinin durumu böyledir. Üretici sermaye büyüdüğü zaman, işçinin durumu büyük sıçramalarla kötüleşir ve sermaye küçüldüğü ya da olduğu gibi kaldığı zaman, hatta daha önceden, işçi yıkıma uğrar.

3. Burjuva iktisatçılarının bütün bu itirazları, daha önce söylediğimiz gibi, haklıdır, ama yalnız kendi görüş açılarından. Bu derneklerde, yalnız, görünüşte sözkonusu olan, gerçekten sözkonusu olsaydı, yani yalnız özellikle ücretin belirlenmesi sözkonusu olsaydı, sermaye ile ücretli emek arasındaki ilişkiler sonsuz olsaydı, bu birleşmeler, eşyanın zorunluluğu karşısında, güçsüz kalır, başarısızlığa uğrarlardı. Ama bu dernekler, işçi sınıfının birleştirilmesine, bütün eski toplumun sınıf uzlaşmazlıkları ile altüst oluşunun hazırlanmasına hizmet ederler. Ve bu açıdan, işçiler, bu iç-savaşın, ölü, yaralı ve paraca özveri olarak pahasının hesabını yapmaya kalkan kurnaz burjuva lafazanlarla, haklı olarak alay ederler. Düşmanını savaşta yenmek isteyen, savaşın masraflarını onunla tartışmayacaktır. Ve işte, iktisatçıların kendilerine bile, işçilerin ne kadar gönlüyüce olduklarını tanıtlayan şey, ilk örgüt kuranların en iyi ücret alan fabrika işçileri olmaları, ve işçilerin, kendilerini yoksun etmek pahasına, ücretlerinden artırabildiklerinin hepsini siyasal ve sınaî dernekler yaratmak ve bu hareketin masraflarını karşılamak için kullanmalarıdır. Ve burjuva beyler, onların iktisatçıları, bu insansever hokkabazlar, ücret asgarisine, yani geçim asgarisine birazcık çay ya da rom, birazcık şeker ve et eklemeye razı olmak iyiliğini gös-

terseler de, işçileri bu asgarî içine, burjuvaziye karşı savaşın masraflarını sığdırır ve devrimci eylemlerinde yaşamlarının en büyük hazzını bulur görmek, onlara utanç verici olduğu kadar anlaşılmaz görünür.

8, *Ücretliliğin Olumlu Yanı*

Sonuca bağlamadan önce bir de ücretliliğin olumlu yanı üzerine dikkatleri çekmemiz gerekir.

a) Ücretliliğin olumlu yanı dendi mi, bu, sermayenin, büyük sanayiin, özgür rekabetin, dünya pazarının olumlu yanı demektir, ve size açıklamama gerek yok ki, bu üretim ilişkileri olmadan ne üretim araçları, ne proletaryanın kurtuluşu uğruna maddî olanaklar ve yeni bir toplumun kuruluşu yaratılmış olamazdı, ne de proletarya, kendisini, eski toplumu ve onunla birlikte kendi kendini devrime uğratmaya yetenekli kılacak olan birliğini kurma ve kendi gelişimini sağlama işine girişemezdi. Ücretin *ödünlemesi.*

b) Ücreti en suçlanabilecek yönünden ele alalım, şöyle ki, benim faaliyetim bir meta haline geliyor, ve ben, baştanaşağı satılık bir şey oluyorum.

Birinci olarak, işveren ile işçi arasında, pis alışveriş, satın alma ve satma tek bağlantılar olarak, para ilişkileri ise tek ilişkiler olarak kaldıkları için ataerkil olarak ne var idiyse hepsi kaldırılmış bulunuyor.

İkinci olarak, salt para ilişkilerine indirgendiklerine göre, eski toplumun bütün ilişkilerindeki saygınlık, genel olarak yokolur.

Aynı şekilde, üstün, entelektüel, artistik, vb. çalışmalar denilen her şey ticarî mallar haline çevrilmiştir, ve bu yüzden eski büyüleyici etkilerini yitirmişlerdir. Bütün papazlar, hekimler, yargıçlar, vb. alayının, yani dinin, hukuk biliminin vb. artık yalnız ticarî değerlerine göre sıraya dizilmeleri ne büyük bir ilerleme olmuştur!

(*Üçüncü olarak.* Emek, bir meta haline geldiğinden ve serbest rekabete bağımlı hale geldiğinden, emeğin mümkün olan en ucuza üretilmesine, yani mümkün olduğu kadar düşük üretim masrafları ile üretilmesine çalışıldı. Bu yüzden her türlü bedenî çalışma sağlam bir toplum örgütlenişi için son derece kolay ve basit bir hale geldi — genelleştirilecek.)*

Üçüncü olarak. Her şeyin para ile alınabilmesi niteliği sayesinde, her şeyin kendilerinden ayrılabildiğini, çekip alınabildiğini gören işçiler, bu yüzden belirli bir ilişkiye bağımlı olma durumlarından kurtuldular. İşçinin, parasını, aynî ödünç vermeler karşısında olduğu kadar, sınıf (feodal) tarafından salt buyrulan yaşayış tarzları karşısında da istediği gibi kullanabilmesi üstünlüğü.

* Bu kaleme ilk alınan pasaj, çıkartılmamış ama Marx tarafından parantez içine alınmıştır. —*Ed.*

[İKİ]

KAPİTALİST ÜCRETLİ EMEĞİN KALDIRILMASI[15]

ÜRETİCİ sınıfın kurtuluşunun, cins ve ırk ayrımı yapılmaksızın bütün insanların kurtuluşu olduğunu;

Üreticilerin, ancak, üretim araçlarını (toprağı, fabrikaları, gemileri, bankaları, kredileri vb.) kendi mülkiyetlerinde bulundurdukları ölçüde özgür olabileceklerini;

Üretim araçlarının ancak iki biçimde, yani;

1. Genel bir olgu olarak hiç bir zaman mevcut olmamış olan ve sınaî ilerleme ile gittikçe elenen bireysel biçimde;

2. Maddî ve zihnî öğeleri, bizzat kapitalist toplumun gelişmesiyle oluşan kolektif biçimde; bu kolektif sahip olmanın, ancak, ayrı bir siyasal parti halinde örgütlenmiş üre-

tici sınıfın —ya da proletaryanın— devrimci eyleminden çıkabileceğini;

Böyle bir örgütün, şimdiye kadar bir kandırma aracı olup böylelikle bir özgürleşme aracı haline dönüşecek olan genel oy hakkı da içinde olmak üzere, proletaryanın yararlanabileceği bütün olanaklarla yürütülmesi gerektiğini gözönünde bulunduran;

Fransız sosyalist emekçileri, çabalarını kapitalist sınıfın siyasal ve ekonomik mülksüzleştirilmesi ve bütün üretim araçlarının kolektifleştirilmesine dönüş amacına yönelterek, aşağıdaki âcil taleplerle[16] bir örgütlenme ve mücadele aracı olarak, seçimlere girmeye karar vermişlerdir.

ÜCRET, FİYAT VE KÂR

[GİRİŞ]

Yurttaşlar,

Esas konuma geçmeden önce, hazırlık olarak giriş niteliğinde birkaç gözlemde bulunmama izin veriniz.

Şu anda, bütün Kıta üzerinde gerçek bir grevler salgını hüküm sürmektedir ve her yanda, büyük haykırışlarla, ücretlerin artırılması talep edilmektedir. Bu sorun kongremizde[17] ele alınacaktır. Sizler ki, Uluslararası Derneğin[18] başındasınız, bu çok önemli sorun hakkında bir görüşe sahip olmanız gerekir. Ben de, kendi hesabıma, sabrınızı çetin bir sınavdan geçirmek pahasına da olsa, konuyu derinlemesine işlemeyi ödev sayıyorum.

Yurttaş Weston'la[19] ilgili olarak, başka bir hazırlayıcı

uyarıda bulunmalıyım. O, işçiler arasında hiç de tutulmadığını bildiği, ama onların yararına saydığı görüş ve anlayışları yalnız açıklamakla kalmadı, açıkça savundu da. Hepimiz, böyle manevî cesaret örneklerini, ancak, açıkça takdir edebiliriz. Konuşmamın, açık üslubuna karşın, sonunda, o, umarım, savında bana temel fikir gibi görünen noktada kendisiyle uyum halinde olduğumuzu, ama bu fikri, güncel anlatımıyla, teori bakımından yanlış, pratik bakımından ise tehlikeli bulduğumu görecektir.

Ve şimdi konuma geliyorum.

I. [ÜRETİM VE ÜCRET]

Yurttaş Weston'ın tanıtlaması, esas olarak, iki varsayıma dayanıyor: 1° *ulusal üretimin toplamı, değişmez* bir şeydir, ya da bir matematikçinin diliyle, *sabit* bir nicelik ya da büyüklüktür; 2° satın alınmasına olanak verdiği metaların niceliği ile ölçülen gerçek ücret toplamı, *sabit* bir miktar, *değişmeyen* bir büyüklüktür.

Oysa, birinci varsayım, açıkça bir yanılgıdır. Göreceksiniz ki, üretimin değeri ve niceliği yıldan yıla büyür, ulusal emeğin üretici güçleri çoğalır, ve bu büyüyen üretimin dolaşımı için gerekli para tutarı da sürekli olarak değişir. Yılın sonunda, ve birbirleriyle kıyaslanan başka başka yıllar için doğru olan, yılın ortalama her günü için de doğrudur. Ulusal üretimin niceliği ya da büyüklüğü, sürekli olarak değişir. Bu, *sabit* bir büyüklük değildir, *değişken* bir büyüklüktür, ve nüfus sayısındaki değişiklikler tamamıyla bir yana bırakılırsa, *sermaye birikiminin* durmadan değişmesi ve emeğin üretici gücü nedeniyle başka türlü de olamaz. Şurası kesinlikle doğrudur ki, eğer *ücretlerin genel oranında* ansızın *bir yükselme* olsaydı, sonraki etkileri ne olursa olsun, bu yükselme, *kendiliğinden,* üretimin tutarını *hemen* değiştirmeyecekti. Her şeyden önce, mevcut durum

ve koşullardan yola çıkacaktı. Ama, ulusal üretim, eğer ücretlerin yükselmesinden *önce, sabit değil* ve *değişiyorsa,* ücretlerin yükselmesinden *sonra* da sabit değil, değişken olmaya devam edecektir.

Ama varsayalım ki, ulusal üretimin toplamı, *değişken* değil, *değişmez* olsun. O zaman bile, dostumuz Weston'ın mantıkî bir tümdengelim olarak baktığı şey, dayanaksız basit bir iddia olarak kalırdı. Elimde belirli bir sayı, diyelim ki 8 sayısı varsa, bu sayının mutlak sınırları, bu sayının bölümlerini, kendi göreli sınırlarını değiştirmeye engel değildir. Kârlar 6, ücretler de 2 ise, ücretler 6'ya yükselebilir, kârlar da 2'ye düşebilir, gene de tüm toplam 8 olarak kalacaktır. Böylece, üretimin toplamının sabit olması, ücretlerin toplamının da sabit olmasını hiç de tanıtlamazdı. Peki nasıl oluyor da dostumuz Weston, bu değişmezliği tanıtlıyor? Sadece iddia ederek.

Ama onun iddiasını doğru kabul etseydik, bu, ayrı iki yönde işleyecekti, oysa Weston onu yalnız bir doğrultuda işletiyor. Eğer ücretlerin toplamı değişmeyen bir büyüklükse, bu büyüklük ne yükselebilir, ne de alçalabilir. Bu durumda eğer işçilerin geçici bir ücret artışını koparmaları delice bir hareket ise, o halde, kapitalistler de bir an için düşük ücretleri zorla kabul ettirmeye kalkışmakla daha az delilik etmiş olmazlar. Weston dostumuz bazı durumlarda işçilerin ücret artışları *koparabildiklerini* yadsımıyor, ama ona göre, ücretlerin tutarının sabitliği gibi doğal bir olgu, kaçınılmaz olarak bir tepki yaratacaktır. Ama öte yandan, o, kapitalistlerin, ücretleri *düşürebildiklerini* ve fiilen bu yolda durmadan çaba harcadıklarını da biliyor. Ücretlerin sabit düzeyi ilkesi gereğince, birinci durumda olduğu kadar bu ikinci durumda da, zorunlu olarak, bir tepki olması gerekirdi. İşçiler, bu yüzden ücretleri düşürme kalkışımına ya da bunun uygulamasına karşı başkaldırmakta haklı olurlardı. Şu halde, *ücretlerde artışlar* elde etmeye hakları var-

dır, çünkü *ücretlerin indirilmesine karşı her tepki,* onların artırılması lehinde bir *etkidir.* Bu bakımdan, yurttaş Weston'ın ücretlerin değişmez düzeyi ilkesine göre de, işçiler, bazı durumlarda, ücretlerin artırılması için birleşmeli ve mücadele etmeliydiler.

Eğer o bu vargıyı reddederse, bundan çıkan varsayımdan da vazgeçmesi gerekir. O, ücretlerin toplamı *değişmez bir büyüklüktür* diyeceğine, ücretler, her ne kadar *yükselemezler* ve yükselmemesi gerekirse de, sermaye ücretleri indirmek istediği zaman, *düşebilirler* ya da daha doğrusu düşmelidirler, demeliydi. Eğer kapitalist, sizden, et yerine patatesle, has ekmek yerine yulaf haşlaması ile beslenmenizi isterse, sizin onun iradesine bir ekonomi politik yasası gibi katlanmanız ve ona boyun eğmeniz gerekir. Eğer bir ülkede, örneğin Birleşik-Devletler'de, ücret narhları, İngiltere'de olduğundan daha yüksekse, ücretlerin düzeyindeki bu farklılığı, yalnız ekonomik olayların değil, bütün öteki olayların da incelenmesini çok basitleştirecek bir yöntem, Amerikan kapitalistleri ile İngiliz kapitalistlerinin iradesi arasında bir farklılık olarak açıklayabilirsiniz.

Ama o zaman da, *neden* Amerikan kapitalistlerinin iradesi, *niçin* İngiliz kapitalistlerinin iradesinden farklıdır diye sorabilirdik. Ve bu soruyu yanıtlamak için, *irade* alanının daha ötelerine gitmemiz gerekirdi. Bir papaz, Tanrının Fransa'da başka, İngiltere'de ise daha başka bir iradesi olduğunu söyleyebilir bana. Eğer onu, bu iradenin ikiliğini bana açıklaması için sıkıştıracak olursam, belki de, çekinmeden, Fransa'da başka, İngiltere'de başka bir iradesi olmanın Tanrının hoşuna gittiği yanıtını verecektir. Ama, dostumuz Weston, her mantığın tümden yadsıyacağı bir kanıt bulmakta elbette ki en son adam olacaktır.

Kapitalistin *iradesi,* kuşkusuz, mümkün olan en fazlayı almaktır. Bizim yapacağımız şey, onun *iradesi* üzerinde derin incelemeler yapmak değil, onun *gücünü,* bu *gücün* sı-

nırlarını ve bu sınırların niteliğini incelemektir.

II. [ÜRETİM, ÜCRET, KÂR]

Yurttaş Weston'ın bize verdiği konferans, bir ceviz kabuğunu doldurabilir.

Onun bütün kanıtlaması şu sonuca varıyor: Eğer işçi sınıfı, kapitalist sınıfı, kendisine para olarak ücret biçiminde 4 şilin yerine 5 şilin[20] ödemeye zorlarsa, kapitalist, buna karşılık, ona, meta biçiminde, 5 şilinlik değer yerine dört şilinlik değer geri verecektir. O zaman işçi sınıfının elinde, ücret yükselmesinden önce 4 şiline satın aldığı şey için ödeyeceği 5 şilini olacaktır. Ama bu, neden böyledir? Neden kapitalist 5 şilin karşılığında ancak 4 şilinlik bir değer verir? Çünkü ücretlerin toplamı değişmez. Ama neden metaların değeri 4 şilin olarak saptanmıştır da 3 ya da 2 şilinlik ya da herhangi başka bir miktar olarak saptanmamıştır? Eğer ücretlerin toplamının sınırı, kapitalistlerin iradesinden olduğu kadar işçilerin iradesinden de bağımsız bir iktisat yasası ile saptanıyorsa, yurttaş Weston, her şeyden önce bu yasayı ortaya koymalı ve tanıtlamalıydı. Ayrıca, belirli her anda fiilen ödenen ücretler tutarının, daima ücretlerin zorunlu tutarına tamamen uygun düştüğünü ve ondan hiç bir zaman farklı olmadığını tanıtlamalıydı. Eğer, öte yandan, ücretlerin tutarının belli sınırı, sadece kapitalistin *iradesine* ya da onun açgözlülüğünün sınırlarına bağlı ise, bu keyfî bir sınırdır. Bu sınırda kendinde-zorunlu hiç bir şey yoktur. O, kapitalistlerin iradesi *ile* değişebilir ve, dolayısıyla, onların iradesine *karşı* da değişebilir.

Yurttaş Weston, teorisini süslemek için şunu anlatıyor size: eğer bir çorba taşında, belirli sayıda kişilerin içeceği belirli miktarda çorba varsa, kaşıkların büyüklüğünde bir artma, çorbanın miktarında da bir artmaya neden olmazdı. Açıklamasını biraz eğlenceli bulmama izin vermesi

gerekir. Bu, bana, biraz, Ménénuis Agrippa'nın başvurduğu karşılaştırmayı anımsatıyor. Romalı plebler, patrisyenlere karşı mücadeleye giriştiklerinde, patrisyen Agrippa, onlara, siyasal gövdenin plebyen kol ve bacaklarını, patrisyen karnın beslediğini anlattı. Ama, Agrippa, bir adamın karnını doldurmakla başka bir adamın organlarının beslendiğini tanıtlamayı hiç de başaramadı. Yurttaş Weston ise, işçilerin, içinden yedikleri çorba tasının, ulusal emeğin bütün ürünü ile dolu olduğunu, ve onları bu çorbadan daha fazla almaktan alıkoyan şeyin ne çorba tasının küçüklüğü, ne de içindeki çorbanın son derece az oluşu olduğunu, ama sadece kendi kaşıklarının küçüklüğü olduğunu unuttu.

Kapitalist, hangi hile sayesinde, 5 şilin karşılığında 4 şilinlik değer verebilecek durumdadır? Sattığı metaların fiyatının yükselmesi sayesinde. Peki öyleyse, fiyatların yükselmesi, ya da düşüncemizi daha genel bir biçimde ifade etmek için, metaların fiyatlarının değişmesi yalnız kapitalistlerin iradesine mi bağlıdır? Ya da tersine, bu iradenin işin içine karışması için belirli bazı durum ve koşullar gerekli değil midir? Bu durum ve koşullar olmadan, pazar fiyatlarının yükselme ve alçalması, yani boyuna değişmesi, çözülmez bir bilmece haline gelir.

Mademki, ne emeğin üretici güçlerinde, ne sermayenin ve kullanılan emeğin niceliğinde, ne de ürünlerin değerinin ifadesi olan paranın değerinde kesin olarak hiç bir değişme meydana gelmediğini, ama *ancak ücret narhlarında değişme olduğunu* varsayıyoruz, öyleyse, ücretlerdeki bu yükselme, metaların fiyatları üzerinde nasıl etki yapabilirdi? Sadece bu metalara ilişkin arz ve talep arasındaki ilişki üzerinde etki yaparak.

İşçi sınıfı, bütünü içinde düşünüldüğünde, gelirinin tümünü *geçim araçlarına* harcar ve zorunlu olarak harcaması gerekir. Ücretlerde genel bir yükseliş, *geçim araçları* talebinde bir artmaya, ve dolayısıyla da geçim araçlarının

pazardaki fiyatlarında bir yükselmeye yol açar. Bunları üreten kapitalistler, ücretlerdeki artışın zararını, pazarda metalarının fiyatının artışıyla kapatacaklardır. Peki ama temel gereksinme nesneleri imal etmeyen kapitalistlere ne olur? Ve onların sayılarının öyle pek ufak olduğunu sanmamalısınız. Eğer ulusal üretimin üçte-ikisinin nüfusun beşte-biri tarafından tüketildiğini düşünürseniz —bir Avam Kamarası üyesi, bu yakınlarda sadece nüfusun yedide-biri tarafından tüketildiğini öne sürüyordu— ulusal üretimin koskoca bir bölümünün lüks nesnelerden meydana gelmiş ya da lüks nesneler karşılığında *değişilmiş* olması gerektiğini, ve gene çok büyük bir miktarın uşaklar, atlar, kediler vb. tarafından, geçim araçları fiyatının yükselmesiyle birlikte azalan bir savurganlıkla saçıp savrulması gerektiğini anlayacaksınız.

Peki, temel gereksinme nesneleri üretmeyen kapitalistlerin durumu ne olacak? Ücretlerde genel yükselme sonucu *düşen kâr oranlarını, kendi metalarının fiyatlarının yükselmesiyle* kapatamazlardı, çünkü bu metalara karşı talep artmış olmazdı. Onların geliri azalırdı ve bu azalmış gelirle, fiyatları artmış günlük malların aynı miktarı karşılığında daha fazla para ödemek zorunda kalırlardı. Ama hepsi bu kadar olmazdı. Onların kazançları azaldığından lüks mallara daha az para harcamak zorunda olurlar, ve böylelikle, onların kendi metalarına karşı talepte de karşılıklı bir azalma olurdu. Talepteki bu azalma, onların metalarının fiyatını da düşürürdü. Şu halde, sanayiin bu dallarında, kısaca ücretlerdeki genel yükselme oranında değil, ama aynı zamanda genel ücret yükselmesi ile temel gereksinme nesnelerinin fiyatının artması ve lüks malların fiyatının düşmesinin bileşik etkisiyle orantılı olarak *kâr oranı düşerdi.*

Sanayiin çeşitli dallarında kullanılan sermayeler için *kâr oranları arasındaki bu farkın* sonucu ne olurdu? Herhangi bir nedenle, üretimin çeşitli alanlarında *ortalama kâr*

yüzdelerinde beklenmedik bir şekilde ortaya çıkıveren değişikliklerde her kez nasıl bir sonuç meydana geliyorsa, gene aynı sonuç olurdu. Sermaye ve emek, daha az kârlı dallardan daha çok kârlı dallara aktarılırdı ve bu aktarma süreci, sanayiin bir dalında, arzın, artan talebe oranla artmasına kadar, ve başka sanayi dallarında, arzın artan talebe oranla düşmesine kadar sürerdi. Bir kez bu değişiklik gerçekleşti mi, *kârın genel yüzdeleri,* sanayiin çeşitli dallarında yeniden *eşitleşirdi.* Başlangıçta, bütün bu yer değiştirme, çeşitli metaların arz ve talepleri arasındaki ilişkilerde salt bir değişiklikten ileri geldiğinden, neden ortadan kalkınca sonuç da ortadan kalkar ve *fiyatlar* önceki düzeylerine ve önceki dengelerine dönerdi. Ücretlerin artması sonucu *kâr oranındaki düşüş,* sanayiin birkaç dalı ile sınırlı olacağı yerde, *genel* olurdu. Varsayımımıza uygun olarak, ne emeğin üretici güçlerinde, ne üretimin tüm toplamında hiç bir değişiklik meydana gelmezdi, ama *üretimin belli niceliği ancak biçim değiştirmiş olurdu.* Ürünlerin daha büyük bir kısmı, temel gereksinme nesneleri biçiminde, daha küçük bir kısmı lüks nesneler biçiminde varolur, ya da aynı anlama gelmek üzere daha küçük bir kısmı yabancı ülkelerden gelen lüks nesneler karşılığında değişilmiş olurdu ve ilkel biçimiyle tüketilirdi, ya da ulusal üretimin büyük bir kısmı, dışardan gelen temel gereksinme nesneleri karşılığında değişilirdi, lüks nesneler karşılığında değil. Dolayısıyla, ücretlerdeki genel yükselme, pazar fiyatlarında bir anlık geçici bir düzensizlikten sonra, meta fiyatlarında sürekli herhangi bir değişiklik yapmaksızın, ancak kâr yüzdelerinde genel bir düşüşe yol açardı.

Eğer, bana, bir önceki kanıtta, bütün ücret artışının temel gereksinme maddelerine harcandığını kabul ettiğim yolunda karşı çıkılırsa, yurttaş Weston'ın görüşüne en uygun varsayımda bulunduğumu söyleyeceğim. Eğer ücretlerdeki artma, daha önce işçilerin tüketimlerinde yer almayan nes-

nelere harcansaydı, onların satın alma güçlerinin fiilen arttığını tanıtlamak gerekli olmazdı. Ama işçilerin bu satın alma gücünün fiilen artışı, yalnız, onların ücretlerinin yükselmesinin sonucu olduğundan, bu artışın, kapitalistlerin satın alma güçlerinin azalmasına tamamen uygun düşmesi gerekir. Dolayısıyla, artacak olan, *metaların toplam talebi* değildir, ama bu talebi oluşturan öğeler *değişecektir*. Bir yan için sözkonusu olan talep artışı, öteki yanın talep azalışıyla denkleşecektir. Böylece, toplam talep değişmez kaldığından, pazarda, metaların fiyatlarında hiç bir değişiklik meydana gelemeyecektir.

Buna göre, kendinizi bir ikilemle karşı karşıya buluyorsunuz: ya ücret artışı, bütün tüketim nesnelerine eşit olarak dağıtılmış bir harcamaya yol açar, bu durumda işçi sınıfı yönünden talep artışının, kapitalist sınıf yönünden talep azalışı ile denkleştirilmesi gerekir — ya da ücret artışı, yalnız, pazar fiyatları geçici olarak yükselecek olan birkaç nesne için harcanır. O zaman, bazı sanayi dallarında bunun sonucu olacak kâr yüzdelerindeki yükselme ve öteki sanayi kollarında ise kâr yüzdelerinde düşme, arz, bir sanayi dalında artan talebe ve öteki sanayi dallarında ise azalan talebe uygun hale gelinceye kadar sermaye ve emek dağıtımında bir değişikliğe neden olurlar. Varsayımlardan birinde, meta fiyatlarında değişiklik olmayacaktır, öteki varsayımda ise, metaların değişim-değerleri, pazar fiyatlarındaki birkaç dalgalanmadan sonra, önceki düzeylerine döneceklerdir. Her iki varsayımda da, ücretler oranında genel yükselme, eninde sonunda, kâr yüzdelerinde genel bir düşmeden başka bir sonuca varmayacaktır.

Yurttaş Weston, düşsel yetilerinizi işin içine karıştırmak için İngiliz tarım işçilerinin ücretlerinde 9 şilinden 18 şiline çıkan genel bir yükselmenin doğuracağı güçlükleri düşünmeye davet etti sizi. Düşünün biraz, diye bağırdı, en önemli ihtiyaç maddeleri talebindeki muazzam artışı ve bun-

dan doğacak korkunç fiyat yükselmesini düşünün! Oysa hepiniz biliyorsunuz ki, her ne kadar Birleşik-Devletler'de tarım ürünlerinin fiyatları Birleşik-Krallık'ta olduğundan daha düşük ise de, her ne kadar Birleşik-Devletler'de sermaye ile emek arasındaki ilişkiler bütünüyle İngiltere'dekinin aynı ise de, ve her ne kadar Birleşik-Devletler'de, yıllık üretim tutarı İngiltere'ninkinden çok aşağı ise de, Amerikan tarım işçilerinin ortalama ücretleri, İngiliz tarım işçilerininkinin iki katından daha fazladır. Öyleyse, dostumuz, neden böyle tehlike çanları çalıyor? Sadece, önünüzde duran gerçek sorundan dikkatimizi çevirmek için. 9 şilinden 18 şiline birdenbire bir ücret artması, yüzde-yüzlük anî bir artış meydana getirecektir. Oysa, biz, İngiltere'de, ücretlerin genel oranının birdenbire yüzde-yüz oranında yükselebilip yükselemeyeceğini hiç tartışmıyoruz. Hiç de, her özel durumda, uymak zorunda olduğu belli bazı durum ve koşullara bağlı olan yükselmenin *büyüklüğü* ile uğraşmak zorunda değiliz. Araştırmak zorunda olduğumuz tek şey, ücretler oranının (*taux*) genel yükselişinin meydana getireceği etkinin yüzde 1'le sınırlanıp sınırlanmayacağıdır.

Şu halde dostumuz Weston'ın kuruntusu yüzde-yüzlük yükselmeyi bir yana bırakarak, İngiltere'de, 1849'dan 1859'a kadar yer alan gerçek ücret artışına dikkatinizi çekmek istiyorum.

1848'de yürürlükte olan 10 saat, ya da daha doğrusu $10^1/_2$ saat yasasını hepiniz bilirsiniz. Bu, tanığı olabildimiz en büyük ekonomik değişikliklerden biri olmuştur. Bu, herhangi birkaç yerel sanayi dalına değil, ama İngiltere'nin dünya pazarlarındaki üstünlüğünü sağlayan başlıca sanayi dallarına kabul ettirilen anî bir ücret artışı olmuştur. Bu, özellikle elverişsiz koşullarda bir ücret yükselmesi olmuştur. Doktor Ure, Profesör Senior ve burjuva ekonomisinin daha başka resmî sözcüleri, böylece İngiliz sanayiinin ölüm çanının çalmakta olduğunu —ve söylemek zorundayım

ki, dostumuz Weston'dan çok daha iyi kanıtlar ile— tanıtladılar. Basit bir ücret artışının değil, ama kullanılan emek miktarında bir azalmanın doğurduğu ve bu azalmaya dayanan bir ücret artışının sözkonusu olduğunu tanıtladılar. Onlar, kapitalistlerin elinden kapılmak istenen onikinci saatin, kesinlikle, tam da kapitalistlerin kârlarını çıkardıkları saat olduğunu iddia ettiler. Sermaye birikiminin azalacağını, fiyatların artacağını, pazarların kaybedileceğini, üretimin düşeceğini, ve bunun kaçınılmaz sonucu olarak, ücretlerin azalacağını ve sonunda da yıkımın geleceğini haber verdiler. Aslında, Robespierre'in azamî yasasının,[21] bu yasanın yanında bir çocuk oyuncağı olduğunu söylüyorlardı ve bir anlamda hakları da vardı. Peki, sonuç ne oldu? İşgününün azalmasına karşın, fabrika işçilerinin para olarak ücretlerinde bir yükselme, fabrikalarda çalışan işçilerin sayılarında önemli bir artış, ürünlerinin fiyatlarında kesintisiz bir düşüş, emeklerinin üretici gücünde şaşılacak bir gelişme, ürettikleri metaların tuttuğu pazarın sürekli olarak, duyulmadık bir biçimde genişlemesi. Manchester'de, 1860 yılında, Bilimleri İlerletme Derneğinde, Bay Newman'ın,[22] kendisinin Doktor Ure'ın, Senior'un ve bütün öteki ekonomi politiğin yetkili sözcülerinin yanılmış olduklarını ve oysa halkın içgüdüsünün doğruluğunun açığa çıktığını kabul ettiğini duydum. Bay W. Newman'dan sözediyorum —Profesör Francis Newman'dan değil— çünkü W. Newman, Bay Thomas Tooke'ın *Fiyatların Tarihi*[23] adlı yapıtının, fiyatların tarihini 1793'ten 1856'ya kadar adım adım izleyen bu görkemli yapıtın çalışma ortağı ve yayımcısı olarak ekonomi politikte büyük bir yer tutmaktadır. Eğer dostumuz Weston'ın, sabit bir ücretler tutarı, sabit bir toplam üretim miktarı, emeğin sabit üretici gücü düzeyi, kapitalistlerin sabit ve sürekli iradeleri yolundaki sabit fikri, geri kalan tüm sabitliği ve erekliği doğru olsaydı, Profesör Senior'un uğursuz önsezileri haklı olurdu, ve haksız olan Robert Owen

olurdu. O Robert Owen ki, daha 1816'da, işçi sınıfının özgürlüğü yolunda[24] işgününde genel bir azalmayı ilk adım olarak ilân ediyordu, ve hüküm süren önyargılara karşın, New-Lanark'taki kendi tekstil fabrikasında, bunu, önayak olmasıyla kendi girişimiyle fiilen gerçekleştiriyordu.

İngiltere'de, on saatlik işgününün kabul edildiği ve bunun sonucu olarak ücretlerde artış meydana geldiği anda, burada sıralanamayacak olan nedenlerden ötürü, *tarım işçilerinin ücretlerinde genel bir yükselme* oldu.

Her ne kadar şimdi söyleyeceklerim için çok gerekli değilse de, yanlış önlemlere başvurmanızı engellemek üzere, burada hazırlayıcı nitelikte birkaç uyarıda bulunmak istiyorum.

Haftalık ücreti 2 şilin olan bir adamın ücreti 4 şiline çıkartılsaydı, ücret oranı yüzde-yüz yükselmiş olurdu. Her ne kadar *ücretin gerçek tutarı,* haftada 4 şilin, gene de çok küçük, önemsiz bir ücret, bir açlık ücreti olarak kalsa da, bu, ücret oranı olarak takdir edilecek bir şey olurdu. Demek ki, ücret oranındaki etkileyici yüzdelerin sizi şaşırtmasına izin vermemelisiniz. Her zaman artıştan önceki *ilk* tutarın ne olduğunu kendi kendinize sormanız gerekir.

Şunu da anlamanız gerekir ki, eğer 10 işçi, herbiri haftada 2'şer şilin alıyorlarsa, 5 işçinin herbiri 5'er şilin ve başka 5 işçinin herbiri de 11'er şilin alıyorlarsa, bu 20 kişi, hepsi birden, haftada, 100 şilin ya da 5 lira alacaklardır. Bu durumda, onların haftalık ücretlerinin toplam tutarı, diyelim ki, yüzde 20 oranında yükselseydi, 5 lira 6 liraya çıkacaktı. Eğer ortalamayı alırsak, her ne kadar, gerçekte, on işçinin ücretlerinin oranı aynı kalsa da, 5 işçilik gruplardan birinin ücretleri ancak 5 şilinden 6 şiline yükselmiş olsa da ve öteki 5 işçilik grubun ücretlerinin toplamı 55 şilinden 70 şiline çıksa da, *ücretlerin genel oranının %20 yükselmiş olduğunu söyleyebilirdik.*[25] İşçilerin yarısı, bu durumda, durumlarını düzeltemezlerdi, dörtte-birinin du-

rumunda gözle görülemeyecek kadar bir iyileşme olacaktı ve ancak öteki dörtte-biri bu artıştan gerçek bir kazanç sağlamış olacaklardı. Bununla birlikte, *ortalama* yapıldığında, 20 işçinin ücretlerinin toplam tutarı %20 oranında yükselmiş olacaktı ve, kendilerini çalıştıran sermaye kitlesinin ve ürettikleri metaların fiyatlarının hesaba katılmaları ölçüsünde, bu, sanki işçilerin hepsinin ücretlerinin ortalama artışına eşit olarak katılmış olmaları durumuyla aynı şey olacaktı. Tarım işçilerinin durumunda ise, İngiltere'nin ve İskoçya'nın çeşitli kontluklarında, carî ücretler çok değişik olduğundan, artma, çok değişken, eşit olmayan bir biçimde kendini gösterir.

Kısacası, ücret artışları oldu mu, örneğin, Kırım Savaşının yol açtığı yeni vergiler gibi, tarım işçilerinin konutlarının önemli bir bölümünün yıkılması[26] vb. gibi ters etkiler de görülebilmiştir.

Bu ihtiyat kayıtlarını koyduktan sonra, şimdi, 1849'dan 1859'a kadar, Büyük Britanya'da, tarım işçilerinin ortalama ücret oranlarında yaklaşık olarak %40 bir yükselme meydana geldiğini doğruluyorum. İddialarıma dayanak olarak geniş ayrıntılar verebilirdim size, ama güttüğüm amaç için, müteveffa Bay John C. Morton'ın, 1860 yılında, *Tarımda Kullanılan Güçler* konusunda, Londra Meslekler ve Zanaatlar Derneğine[27] sunduğu çok özenli eleştiri çalışmasına başvurmanızı salık vermemin yeterli olacağını düşünüyorum. Bay Morton, bu çalışmasında, faturalardan çıkarılmış istatistikler ve oniki İskoçya ve otuzbeş İngiliz kontluğunda, yüz kadar çiftçiden toplanmış resmî belgeler veriyor.

Dostumuz Weston'ın bakış açısına göre, ve fabrika işçilerinin ücretlerinde zamandaş bir artış gözönünde tutularak, 1849 ve 1859 yılları arasında tarım ürünleri fiyatlarında çok büyük bir artış meydana gelmeliydi. Oysa ne oldu? Kırım Savaşına, 1854'ten 1856'ya kadar birbirini izleyen kötü ürün yıllarına karşın, İngiltere'nin başlıca tarım ürünü

buğdayın ortalama fiyatı, 1838'den 1848'e kadarki *quarter** başına yaklaşık olarak 3 liradan, 1849'dan 1959'a kadarki yıllarda gene *quarter* başına yaklaşık olarak 2 lira 10 şiline düştü. Bu durum, tarım işçilerinin ücretlerinde ortalama %40'lık bir yükselmeye paralel olarak, buğday fiyatında %16'dan fazla bir düşme meydana getirmektedir. Aynı dönem içinde, eğer dönem sonunu dönem başı ile, yani 1859'u 1849 ile karşılaştıracak olursak, kayıtlı yoksulların sayısı 934.419'dan 860.470'e düşmüştür, bu da 73.949'luk bir fark demektir, kabul ederim ki, çok küçük ve sonraki yıllarda yeniden ortadan kaybolan bir azalmadır, ama gene de bir azalmadır.

Denilebilir ki, Tahıl Yasalarının[28] yürürlükten kaldırılması sonucu, yabancı tahıl ithali, 1839-1848 dönemine oranla, 1849 ve 1859 arasında iki katına çıkmıştır. Peki şimdi bu ne anlama gelebilir? Yurttaş Weston'ın görüşüne göre, bu yabancı pazarlar üzerindeki anî, çok büyük ve durmadan artan talebin, tarım ürünlerinin fiyatını korkunç bir yükseklığe çıkarmasını beklemek gerekirdi, mademki artan talebin sonucu, bu talep ister dışardan, ister içerden gelsin, hep aynı kalır, değil mi? Oysa gerçekte olan nedir? Birkaç kötü ürün yılı bir yana, tahıl fiyatlarının yıkıcı bir biçimde düşüşü, bütün bu süre içinde, Fransa'da sürekli şikâyetlerin konusu olmuştur. Amerikalılar, birçok kez, fazla ürünlerini yakmak zorunda kalmışlardır, ve Rusya, Bay Urquhart'a inanmak gerekirse, Birleşik-Devletler'de içsavaşı körüklemiştir, çünkü, Rusya'nın Avrupa pazarlarına tarım ürünleri ihracatı, Amerikan rekabetiyle felce uğramıştı.

Soyut biçimine indirgendiğinde, yurttaş Weston'ın görüş tarzı şu sonuca varacaktır: Talebin her artışı, daima, üretimin belli bir toplamı temeli üzerinde meydana gelir. Bu

* İngiliz sıvı ölçüsü, 2,90 hl.'ye karşılıktır. —ç.

bakımdan, talep artışı, hiç bir zaman *talep edilen malların arzını artıramaz,* ama ancak *para olarak fiyatlarını yükseltebilir*. Oysa en yalın bir gözlem gösterir ki, bazı durumlarda, artan talep hiç bir şekilde metaların pazardaki fiyatlarında bir değişiklik meydana getirmediği halde, bazı başka durumlarda, artan talep pazar fiyatlarında, arzdaki bir artışı izleyen ve sonra kendisi de fiyatların önceki düzeylerine, pek çok halde de başlangıçtaki düzeylerinin *altına* düşüşüne yol açan, geçici bir yükselmeye neden olur. Talep artışı, ister ücret yükselişinin, ister bambaşka bir nedenin işi olsun, bu, sorunun koşullarında hiç bir şeyi değiştirmez. Yurttaş Weston'ın bakış açısına göre, genel olgu, sorunun, fiyatların yükselmesinin olağanüstü durumlarından ileri geldiği zamandaki kadar açıklanması güç bir şeydi. Şu halde, onun bakış açısının, bizim işlemekte olduğumuz konu bakımından değeri yoktur. Bu bakış biçimi, artan bir talebin, pazar fiyatlarında bir yükselme sonucuna varacağına daha büyük bir arz doğurmasının yasalarını açıklaması gerektiği yerde, onun kendi çıkmazını dile getirmekten başka bir şey yapmıyor.

III. [ÜCRET VE PARA DOLAŞIMI]

Tartışmaların ikinci gününde, dostumuz Weston, eski iddialarını yeni kılıklara soktu. Dedi ki: "Para olarak ücretlerin genel bir yükselişi ardından, aynı ücretleri ödemek için daha fazla para gerekecektir. Dolaşımdaki paranın miktarı *sabit* olduğundan, bu sabit olanaklarla, bu daha büyük miktardaki ücretleri para olarak nasıl ödeyebileceksiniz?" İlkin güçlük, işçilerin para olarak ücretlerinin yükselişine karşın, kendilerine düşen metaların niceliğinin değişmez (*constante*) kalmasından ileri geliyordu; şimdi ise, metaların sabit niceliğine karşın, para olarak ücretlerinin artmasından ileri geliyor. Elbette ki ilk dogmayı kaldırıp

atarsanız, bunun doğurduğu güçlükler de aynı biçimde ortadan kalkacaklardır.

Bununla birlikte, bu dolaşımdaki para sorununun, burada işlediğimiz konu ile kesin olarak hiç bir ilişiği olmadığını size tanıtlamak istiyorum.

Sizin ülkenizde, ödeme araçları mekanizması, Avrupa'nın başka herhangi bir ülkesinde olduğundan daha fazla gelişmiş, yetkinleşmiştir. Banka sisteminizin genişliği ve merkezileşmesi sayesinde, aynı değerler toplamının dolaşımını sağlamak için ve eşit ya da daha yüksek sayıda işin çevrilmesi, yürütülmesi için çok daha az paraya gerek vardır. Ücretlere gelince, örneğin, İngiliz fabrika işçisi, ücretini, dükkâncıya götürür, dükkâncı bu parayı her hafta bankaya koyar, banka ise, haftadan haftaya bunu fabrikatöre geri verir, o da yeniden işçilerin ücretlerini öder ve böylece sürüp gider. Bu yolla, bir işçinin yıllık ücreti, diyelim ki 52 lira, her hafta aynı çemberi dönüp dolaşan aynı bir tek suveren* ile ödenebilir. İngiltere'de bile, ödeme araçları mekanizması, İskoçya'daki kadar kusursuz değildir, her yerde aynı yetkinliğe ulaşmamıştır. Bunun içindir ki, örneğin, bazı tarım bölgelerinde, belirgin bir biçimde sınaî özellik gösteren bölgelere oranla, çok daha küçük bir değerler miktarının dolaşımını sağlamak için, çok daha fazla paraya gerek vardır.

Eğer Manş'ın ötesine geçerseniz, *ücretlerin, para olarak,* İngiltere'deki ücretlerden çok daha aşağı olduğunu, ama Almanya, İtalya, İsviçre ve Fransa'da ücretlerin dolaşımının *çok daha büyük para miktarları* aracılığıyla yapıldığını göreceksiniz. Aynı bir İngiliz altını, o kadar çabuk bankaların eline geçmez ve gene o kadar çabuk kapitaliste geri dönmez. Onun için, 52 liranın yıllık dolaşımı için 1 İngiliz altını yerine, belki de, 25 liraya varan yıllık ücret-

* İngiliz altın lirası. —ç.

lerin dolaşımını sağlamak için 3 İngiliz altınına gerek vardır. Bu noktada Kıta ülkelerini İngiltere ile karşılaştıracak olursanız, hemen göreceksiniz ki, para olarak düşük ücretler, bazan, dolaşımları için daha büyük miktarda paraya gereksinme gösterirler ve bu, gerçekte, konumuza tamamen yabancı teknik bir sorundur.

Bildiğim kadarıyla en iyi hesaplara göre, bu ülkenin işçi sınıfının yıllık geliri, 250 milyon sterlin lira olarak tahmin edilebilir. Bu koskoca tutar, yaklaşık olarak, 3 milyon lira aracılığıyla dolaşır. Varsayalım ki, ücretlerde %50'lik bir yükselme olsun. O zaman, dolaşımdaki 3 milyon yerine $4^1/_2$ milyon gerekli olacaktır. İşçinin gündelik harcamalarının önemli bir bölümü gümüş ya da bakır sikke halinde —yani zorunlu geçerliği olan kâğıt para değeri gibi, altına oranla değerleri, keyfî olarak, yasayla saptanmış, basit para işaretleriyle— ödendiğinden, altın olarak ücretler üzerinden %50'lik bir artış, en kötü durumda bile, diyelim ki, bir milyon İngiliz altını kadar artmış bir dolaşımı temsil ederdi. Bugünkü durumda, İngiltere Bankasının ya da özel bankaların mahzenlerinde külçe ya da madenî para biçiminde bulunan bir milyon daha dolaşıma girerdi. Ama bu milyonun basılması ve fazladan yıpranmasının doğuracağı en ufak harcamadan bile kaçınılabilirdi ve eğer, basılmış resmî para gereksinmesinin artması sonucu herhangi bir sıkıntı olsaydı, gerçekten de kaçınılacaktı. Hepiniz biliyorsunuz ki, bu ülkede, dolaşımda olan para iki büyük gruba ayrılır. Çok çeşitli banknotlardan oluşan bir grup, tüccarlar arası işlemlerde ve tüketicilerle tüccarlar arasındaki büyük ödemelerde kullanılır, oysa öteki dolaşım aracı türü, yani madenî para sikkeleri, perakendeci ticarette dolaşır. Her ne kadar birbirinden bambaşka iseler de, bu iki dolaşım aracı türü, birbirlerine karışırlar. Böylelikle, önemli ödemelerde bile, altın para, 5 liranın altındaki bütün küsurat için, önemli bir oranda dolaşıma girer. Eğer yarın 4 liralık, 3

ya da 2 liralık kağıt paralar çıkarılırsa, şimdi bugünkü günde dolaşımın bu kanallarını doldurmakta olan altın hemen geri çekilir ve para olarak ücretlerin artması sonucu, gereksinmenin kendini hissettirdiği yerlere doğru yönelirdi. Böylece, %50'lik bir ücret artışının zorunlu kılacağı fazlalık bir milyon, bir tek İngiliz altını katmaya gerek olmadan elde edilmiş olurdu. Aynı sonuç, uzun zaman Lancashire'da yapıldığı gibi, bir tek banknotluk bir yükselme olmadan da poliçelerin dolaşımı artırılarak elde edilebilirdi.

Eğer, yurttaş Weston'ın tarım işçilerinin ücretleri için öngördüğü gibi, ücretler oranında, örneğin %100'lük genel bir artış, birinci derecede gerekli yiyecek fiyatlarında büyük bir yükselmeye neden olsaydı, eğer Weston'ın fikrince, bu genel artış, ödeme araçlarında, sağlanamayacak bir ek niceliği zorunlu kılsaydı, *genel bir ücret düşmesi,* bir o kadar büyük kapsamlı, ama ters doğrultuda aynı sonucu yaratmaktan geri kalamazdı. Oysa hepiniz biliyorsunuz ki, pamuk sanayii için en elverişli yıllar, 1858 ve 1860 yılları olmuştur, özellikle sanayi yıllıklarında 1860 yılının bir benzeri daha görülmemiştir, ve aynı dönemde öteki sanayi dalları da pamuk sanayii gibi büyük bir refaha erişmişlerdir. Pamuk işçilerinin ve bu sanayie bağlanan bütün öteki işçilerin ücretleri, 1860 yılında daha önce görülmedik bir düzeye yükselmiştir. Amerika bunalımı çıkageldi ve bütün bu ücretler, birdenbire eski tutarlarının yaklaşık olarak dört-te-birine geri döndü. Bu, yükselme olarak ifade edilecek olsaydı, ters doğrultuda %300'lük bir yükselme anlamına gelirdi. Ücretler, 5'ten 20'ye çıktıklarında %300 yükseldiler diyoruz, 20'den 5'e düştüklerinde ise %75 azaldılar diyoruz; bir durumda yükselmenin, ötekinde ise düşmenin tutarı aynı idi, yani 15 şilin. Demek ki bu, ücret oranlarında benzeri olmayan anî bir değişiklikti ve, aynı zamanda, yalnız pamuklu sanayiinde çalışan işçileri değil, ama bu sanayie dolaylı bir biçimde bağımlı olan işçileri de sayarsak, tarım

işçilerinin sayısını bir yarısı kadar aşacak işçiyi içine alıyordu. Öyleyse buğdayın fiyatı düştü mü? Hayır, 1858—1859—1860'ta üç yıl boyunca, *quarter* başına yıllık ortalama fiyatı 47 şilin 8 peniden, 1861-1863 arası üç yıl içinde yıllık *quarter* başına ortalama fiyatı 55 şilin 10 peniye geçti. Ödeme araçlarına gelince 1860'taki 3.378.102 liraya karşılık 1861'de 8.673.232 lira basıldı, yani 1861'de 1860'takinden 5.295.130 lira daha fazla para basıldı. 1861 yılında banknot dolaşımının 1860'takinden 1.319.000 liralık bir azalma gösterdiği doğrudur. Bunları çıkaralım. Gene de, 1861 yılı için, elverişli bir yıl olan 1860'a oranla, geriye, 3.976.130 liraya varan, yani yuvarlak hesap 4 milyona varan bir ödeme araçları fazlalığı kalıyor, ama İngiltere Bankasının altın rezervi, aynı zamanda, aynı oranda olmasa bile, hiç değilse hemen hemen eşit oranda düşmüştü.

1862 yılını 1842 ile karşılaştırınız biraz. Dolaşımdaki metaların değer ve miktarındaki korkunç artış bir yana bırakılırsa, İngiltere demiryolları ve Galler ülkesinde hisse senetleri ve istikrazlar üzerine yapılan düzenli işlemlerde kullanılan sermaye, tek başına 320.000.000'a yükseldi, ki bu tutar, 1842'de, masal gibi gelirdi insana. Ama bununla birlikte dolaşımdaki ödeme araçlarının tüm toplamı, 1862 ile 1842'de aşağı yukarı aynı oldu. Yalnız metalarda değil, ama bütün para işlemlerinde muazzam bir değer artışı karşısında ödeme araçlarının devamlı azalmasına doğru genel bir eğilim dikkatinizi çekecektir. Dostumuz Weston'ın görüş açısından bunda çözümlenmez bir muamma vardır.

Eğer o, konusunda biraz daha derine inseydi, ücretler bir yana bırakılırsa, hatta ücretlerin sabit kaldıklarını kabul ederek, dolaşıma konulacak metaların değer ve miktarının ve, genel olarak, hesap kapatacak para işlemlerinin tutarının her gün değiştiğini; dolaşıma sürülen kâğıt paralar tutarının her gün değiştiğini; hiç bir çeşit paraya başvurmadan, senetler, çekler, carî hesaplar, *clearing houses'*-

lar[29] aracılığıyla gerçekleştirilen ödemelerin tutarının her gün değiştiğini; madenî paraya gereksinme duyulduğu ölçüde, dolaşımdaki para sikkeleri ile banka mahzenlerindeki altın rezervleri arasındaki oranın her gün değiştiğini; ulusal dolaşımda zorunlu olarak paraya çevrilmemiş altının tutarı ile uluslararası dolaşım için dışarı gönderilmiş altın tutarının her gün değiştiğini bulurdu. Ve ödeme araçlarının değişmez niceliği gibi bir dogmanın, şaşılası, korkunç bir yanılgı olduğunu ve her günkü olgularla bağdaşmaz bulunduğunu bulması gerekirdi. O, para dolaşımına ilişkin yasalar konusundaki yanlış anlayışını, ücretlerin yükseltilmesine karşı bir kanıt olarak kullanacağı yerde, ödeme araçlarının, sürekli dalgalanan durum ve koşullara uyarlanmasını sağlayan yasaları araştırmalıydı.

IV. [ARZ VE TALEP]

Dostumuz Weston, *repetitio est mater studiorum,* yani, tekrar, incelemenin anasıdır, Latin atasözünü kendine maletmiş; bunun içindir ki, kendi ilk dogmasını, yani ücretlerin yükseltilmesi nedeniyle para dolaşımı araçlarının kısıtlanmasının sermayede bir azalmaya yol açacağı vb. dogmasını yeniden ele alıyor. Onun modası geçmiş para dolaşımı araçları teorisinin yanlışlığını daha önce tanıtlamış olduğumdan, kafasındaki para dolaşımının hayal ürünü değişkenliklerinden ileri gelen fantezi sonuçlar üzerinde durmayı tamamen yersiz buluyorum. Bu bakımdan, o kadar değişik biçimler altında tekrar tekrar ortaya çıkardığı, ama gene de *hep aynı* kalan dogmasını, derhal *en yalın teorik biçimine* indirgeyeceğim.

Bir tek gözlem, onun ele aldığı konuyu, nasıl da eleştiri zihniyetinden yoksun olarak işlediğini bütün açıklığıyla gösterir. O, ücretlerin artmasına ya da bundan doğan yüksek ücretlere karşı çıkıyor. Öyleyse ona soruyorum: Yük-

sek ücretler nedir, düşük ücretler nedir? Neden, örneğin haftada 5 şilin, düşük bir ücret, haftada 20 şilin, yüksek bir ücret sayılır? Eğer 5, 20'ye oranla düşükse, 20, 200'e oranla daha da düşüktür. Eğer bir kimse termometre üzerine bir konferans veriyorsa, düşük dereceler ve yüksek dereceler üzerine nutuk atmakla bize hiç bir şey öğretmeyecektir. Onun her şeyden önce, bana, suyun donma derecesinin ve kaynama derecesinin nasıl belirlendiğini açıklaması, ve bu karşılaştırma noktalarının, termometre tüccarlarının ya da yapımcılarının kaprisleri ile değil, ama doğal yasalarla saptandığını tanıtlaması gerekir. Oysa, ücretler ve kârlara ilişkin olarak, yurttaş Weston, bu sabit noktaları ekonomik yasalardan çıkarmayı yalnız ihmal etmekle kalmamış, bunları aramak zorunluğunu bile duymamıştır. Ücretler, ancak, büyüklüklerinin ölçülmesinde bir ölçüye göre oranlanarak yüksek ya da düşük diye nitelendirilebildikleri halde, o, gündelik yaşamdaki yüksek ve düşük terimlerini sanki saptanmış değişmez bir şeyi anlatıyorlarmışçasına benimsemekle yetiniyor.

O, neden belirli bir nicelikteki emek karşılığında belirli bir miktar para ödendiğini bana söyleyemeyecektir. Eğer bana: "İş, arz ve talep yasasınca düzenlenir" diye yanıt verecek olsaydı, ona, bizzat arz ve talebin hangi yasaya göre ayarlandığını sorardım. Ve böyle bir karşılık, onu hemen tartışma dışı bırakırdı. Emek arzı ile talebi arasındaki ilişkiler, sürekli değişikliklere bağlıdır ve bu değişikliklerle birlikte emeğin pazardaki fiyatları da değişir. Eğer talep, arzı aşarsa, ücretler çıkar; eğer arz talebe üstün gelirse ücretler düşer; her ne kadar, benzer durumda, arz ve talebin gerçek durumunu, örneğin grevle ya da bambaşka bir yöntemle *denemek* zorunlu olsa da. Eğer arzı ve talebi, ücretleri ayarlayan bir yasa olarak kabul ederseniz, ücretlerin yükselmesine karşı atıp tutmak çocukça olduğu kadar yersiz de olurdu, çünkü, başvurduğumuz yasaya göre, üc-

retlerin dönem dönem, devirli bir biçimde yükselmesi, gene ücretlerin devirli bir biçimde düşmesi gibi zorunlu ve doğrudur. Ama eğer arz ve talebi, ücretleri düzenleyici bir yasa saymazsanız, o zaman bir kez daha "Neden belirli bir nitelikte emek karşılığında belirli bir miktar para verilir?" sorusunu sorarım.

Ama sorunu daha geniş bir görüş açısından inceleyelim. Eğer emeğin ya da bambaşka bir metaın değerinin, son tahlilde, arz ve talep tarafından belirlendiğini kabul etseydiniz, tam bir yanılgı içinde olurdunuz. Arz ve talep, pazar fiyatlarının geçici, anî *dalgalanmalarından* başka bir şeyi düzenlemezler. Arz ve talep, bir metaın pazar fiyatının neden kendi *değer*inin üstüne çıktığını ya da altına düştüğünü açıklayacaklardır, ama hiç bir zaman bu *değer*in kendisini açıklayamazlar. Varsayalım ki, arz ve talep, karşılıklı olarak, birbirlerini dengeliyorlar ya da iktisatçıların dedikleri gibi ödeşiyorlar. Eh işte, birbirinin karşıtı olan bu iki kuvvet eşit güçte bulundukları anda, bunlar, karşılıklı olarak birbirlerini yokedemezler, şu doğrultuda ya da bu doğrultuda etkili olmaktan çıkarlar. Arz ile talebin dengelendikleri, dolayısıyla etken olmaktan çıktıkları anda, bir metaın *pazar fiyatı,* onun *gerçek değeri* ile, yani pazardaki fiyatının çevresinde oynadığı temel fiyatı ile çakışır, tastamam uygunlaşır. Biz, bu *değer*in mahiyetini araştırırken, arz ve talebin pazar fiyatları üzerindeki geçici etkileri ile uğraşmak zorunda değiliz. Bu, ücretler için olduğu kadar, başka bütün metaların fiyatları için de doğrudur.

V. [ÜCRET VE FİYAT]

Dostumuzun bütün kanıtları, teorik olarak, mümkün olduğu kadar yalınlaştırıldığında, bir tek dogmaya indirgenir: *"Metaların fiyatları, ücretlerle belirlenir ya da ayarlanır."* İşi pratik gözleme havale edebilir ve uzun zaman-

dan beri artık işlenmeyen bu bayatlamış yanılgıya karşı pratik gözlemin tanıklığına başvurabilirdim. Emeklerinin, göreli olarak, daha yüksek fiyatla ödendiği İngiltere'de, fabrika, maden, tersane işçilerinin ve başka işçilerin ürünlerinin ucuzluğu ile, bütün öteki uluslara üstün olduklarını; buna karşılık, örneğin, emekleri, göreli olarak, daha ucuz olan İngiliz tarım işçilerinin ürünlerinin pahalılığı yüzünden, bütün öteki uluslarca geride bırakıldığını anlatabilirdim. Aynı ülkedeki mal çeşitlerini birer birer karşılaştırarak ve gene çeşitli ülkelerin metalarını birbirleri ile karşılaştırarak, gerçek olmaktan çok, görünüşteki bazı istisnalar bir yana, ortalama olarak, yüksek ödenmiş emeğin ucuz metaları ürettiğini, düşük ödenmiş emeğin ise pahalı metaları ürettiğini size gösterebilirdim. Elbette ki bu, bir olguda emeğin yüksek fiyatının, öteki olguda emeğin düşük fiyatının, bu birbirine taban tabana karşıt sonuçların karşılıklı nedenleri olduklarını tanıtlamazdı; ama bu, metaların fiyatlarının, emeğin fiyatları tarafından belirlenmediğini kesenkes tanıtlar. Ama bu ampirik yöntemi kullanmamızın hiç bir gereği yok.

Belki de, yurttaş Weston'ın hiç bir zaman *"metaların fiyatlarının ücretler tarafından belirlendiğini"* iddia ettiği kabul edilmeyebilirdi. Gerçekten de o, hiç bir zaman söz olarak bunu dile getirmedi. Tersine, kâr ile gelirin, metaların fiyatını oluşturan öğeleri meydana getirdiklerini, çünkü, emeğin ücretlerinin değil, ama kapitalistin kârlarının ve toprak sahibinin rantlarının da metaların fiyatları üzerinden ödendiğini söyledi. Peki ama, onun fikrince, fiyatlar nasıl oluşturulurlar? Önce ücretler tarafından. Sonra, fiyata, kapitalist lehine bir yüzdelik ve toprak sahibi lehine başka bir yüzdelik eklenir. Varsayalım ki, bir metaın üretiminde kullanılan işçilerin ücretleri 10 olsun. Eğer kâr oranı %100 yükselseydi, kapitalist ödenmiş ücretlere 10 eklerdi, eğer toprak rantı da onun gibi ücretin %100'üne yükselseydi bir 10

daha eklenirdi. O zaman metaın toplam fiyatı 30'a yükselirdi. Ama, bu cinsten bir fiyat belirlemesi, fiyatların ücretlere göre basit bir belirlemesi olurdu. Eğer, yukardaki olayda, ücretler 20'ye yükselseydi, metaların fiyatı 60'a yükselirdi vb.. İşte ücretlerin fiyatları düzenlediğini savunan emekliye ayrılmış bütün iktisatçıların, kârı ve rantı, *ücretlere yapılan basit yüzdelik ilâveler* gibi tutarak bunu tanıtlamaya çalışmış olmalarının nedeni budur. Besbelli ki, onlardan hiç biri, bu yüzdeliklerin sınırlarını herhangi bir ekonomik yasaya bağlamak yeteneğinde değildi. Tersine, onlar, kârın gelenekle, alışkanlıkla, kapitalistin iradesi ile ya da gene aynı derecede keyfî ve açıklanamaz herhangi başka bir yöntemle kurulup düzenlendiğine inanır göründüler. Onların, kârların kapitalistler arasındaki rekabetle belirlendiğini iddia etmelerinin hiç bir anlamı yoktur. Bu rekabet, elbette ki, sanayiin çeşitli dallarındaki değişik kâr oranlarını eşitleştirir ya da onları ortalama bir düzeye götürür, ama bu, hiç bir zaman bu düzeyin kendisini, yani genel kâr oranını belirleyemez.

Metaların fiyatlarının ücretler tarafından belirlendiğini söylediğimiz zaman, bundan ne anlıyoruz? Ücretler, emeğin fiyatını belirten bir sözcükten başka bir şey olmadığına göre, metaların fiyatları, emeğin fiyatınca belirlenir demek istiyoruz. Bu da, "fiyat", "değişim-değeri" olduğundan —değerden sözettiğim zaman daima değişim-değerini kastediyorum— yani *para olarak ifade edilen* değişim-değeri olduğundan, "*metaın değeri, emeğin değerince belirlenir*" ya da "*emeğin değeri, değerlerin genel ölçüsüdür*" demeye gelir.

Peki öyleyse "*emeğin değeri*"nin kendisi nasıl belirlenir? İşte burada bir ölü noktaya ulaşıyoruz. Elbette ki, mantıklı olarak düşünmeye çalışırsak ölü noktaya ulaşıyoruz. Oysa bu görüşün savunucuları, mantık kaygısıyla kendilerini pek sıkıntıya sokmuyorlar. Örneğin, dostumuz Weston'a

bakın. İlkönce, bize, ücretlerin meta fiyatlarını düzenlediklerini, ve dolayısıyla ücretler yükseldiği zaman fiyatların da yükselmekten başka bir şey yapamayacaklarını anlatıyor. Sonra bir yarım dönüş yapıyor ve bize gösteriyor ki, ücretler yükselse de hiç bir işe yaramazdı, çünkü meta fiyatları da yükselirdi ve ücretler, aslında, karşılığında harcandıkları metaların fiyatları üzerinden ölçülürler. Böylece, emek değerinin metaın değerini belirlediğini kesinlemekle işe başlanıyor, ve metaın değerinin emeğin değerini belirlediği iddia edilerek bitiriliyor. Böylece, kısır bir döngü içinde hiç bir vargıya ulaşmadan, bir o yana, bir bu yana dönüp duruluyor.

Kısacası, şurası apaçık ki, eğer herhangi bir metaın, örneğin, emeğin, buğdayın ya da başka bir metaın değerini, değerin genel ayarı ve düzenleyicisi yaparsak, güçlüğün yerini değiştirmekten başka bir şey yapmış olmayız, çünkü, bir değeri başka bir değerle belirlemiş oluruz ki, bu son değerin kendisinin de belirlenmesine gerek vardır.

En soyut biçimiyle ifade edildiğinde "ücretler metaların fiyatlarını belirler" savı, şu anlama gelir: " değer değerle belirlenir", ve aslında bu geveleme, değer hakkında hiç bir şey bilmediğimiz anlamına gelir. Eğer bu öncülü kabul edersek, ekonomi politiğin bütün genel yasaları, salt boş laflar halini alır. Onun için, Ricardo'nun en büyük erdemi, 1817'de yayınlanan *Ekonomi Politiğin İlkeleri*'nde, herkesin kabul ettiği ve yinelene yinelene usanç veren "ücretler fiyatları belirler"[30] safsatasını tepeden tırnağa yıkmak oldu; o safsata ki, Adam Smith ve onun Fransız öncelleri, araştırmalarının gerçekten bilimsel olan bölümlerinde onu boşlamışlar, ama yapıtlarının daha yüzeysel ve halka hitap bölümlerinde onu yeniden ele almaktan da geri durmamışlardı.

Yurttaşlar, sorunun geliştirilmesi gereken noktasına gerçekten varmış bulunuyorum. Bunu pek doyurucu bir biçimde yapacağıma söz veremem, çünkü, bunun için bütün ekonomi politik alanını baştanbaşa dolanmam gerekirdi. Ancak, Fransızların *effleurer la question** dedikleri gibi, yalnızca bellibaşlı noktalarına değinebilirim.

Kendi kendimize sormak zorunda olduğumuz birinci soru şudur: Bir metaın *değeri* nedir? Nasıl belirlenir?

İlk bakışta insana öyle gelebilir ki, bir metaın değeri tamamıyla göreli bir şeydir ve meta başka metalarla olan ilişkileri içinde düşünülmeden onun değeri saptanamaz. Gerçekten de, bir metaın değerinden, değişim-değerinden sözettiğimizde, kafamızda, bu metaın, bütün öteki metalar karşılığında değişilebileceği göreli nicelikler vardır. Ama o zaman şöyle bir soru çıkar ortaya: Metaların birbirleriyle değişilmelerinde rol oynayan ilişkiler nasıl düzenlenir?

Deneyimle biliyoruz ki, bu ilişkiler, son derece çeşitlidir. Bir tek metaı, örneğin buğdayı ele alalım, bir *quarter* buğdayın, hemen hemen sınırsız derecede değişebilir orantılar içinde çeşitli metalar karşılığında değişildiğini görürüz. Ve bu metaın, *değeri hep aynı kalmak üzere,* ipek olarak, altın olarak ya da herhangi başka bir meta olarak ifade edilmekle birlikte, başka mal çeşitleri karşılığında *değişilişindeki çeşitli oranlardan* ayrı ve bağımsız olması gerekir. Çeşitli metalar arasındaki bu çeşitli eşdeğerlikler, bambaşka bir biçimde ifade edilebilmelidir.

Ayrıca, bir *quarter* buğday, belli bir orana göre, demir ile değişilir ya da *quarter* buğdayın değeri, demirin belli bir niceliği ile ifade edilmiştir dediğim zaman, buğdayın değeri ve onun demir olarak eşdeğeri *herhangi bir üçüncü şeye*

* Soruna şöyle bir değinmek. —ç.

eşittirler, bu üçüncü şey, ne buğdaydır, ne de demirdir, çünkü bunlar aynı büyüklüğü ayrı ayrı iki biçim altında ifade etmektedirler demiş oluyorum. O halde, bunlardan herbiri, buğday kadar demir de, ötekinden bağımsız olarak, kendilerinin ortak ölçüsünü meydana getiren o üçüncü şeye indirgenebilmelidir.

Bu noktayı aydınlatmak için, çok basit bir geometri örneğine başvuracağım. Çok değişik biçim ve büyüklükteki üçgenlerin yüzeylerini karşılaştırdığımız zaman, ya da üçgenleri dörtgenlerle ya da başka doğru çizgili bir şekil ile karşılaştırdığımız zaman ne yapıyoruz? Herhangi bir üçgenin yüzeyini, görülebilen biçiminin bambaşka bir ifadesine çeviriyoruz. Üçgenin cinsine göre yüzeyinin, tabanı ile yüksekliğinin çarpımının yarısına eşit olduğunu bulduktan sonra, her çeşit üçgenin ya da doğru çizgili bütün şekillerin başka başka değerlerini, kendi aralarında karşılaştırabiliriz, çünkü bunların hepsi belli sayıda üçgenlere bölünebilirler.

Metaların değerleri için de aynı yola başvurmak gerekir. Bunların hepsini, onları yalnızca o ortak ölçüyü hangi oranda içerdiklerine göre birbirlerinden ayırdederek, hepsi için ortak olan bir ifadeye indirgemek gerekir.

Metaların *değişim-değerleri, bu* nesnelerin *toplumsal işlevlerinden* başka bir şey olmadığından ve değişim-değerlerinin metaların *doğal* nitelikleri ile ortak hiç bir yanı olmadığından, kendi kendimize, ilkönce şunu sormalıyız: Bütün metalar için *ortak toplumsal töz* hangisidir? Bu, *emektir.* Bu metaı üretmek için, ona belli bir nicelikte emek uygulamak, onun içine katmak gerekir. Ama yalnız *emek* demiyorum, *toplumsal emek* diyorum. Kendi kişisel dolaysız kullanımı için, kendisi tüketmek üzere bir nesne üreten bir adam, bir *ürün* yaratır, bir *meta* yaratmaz. Kendi kendine yeten bir üretici olarak toplumda ortak hiç bir şeyi yoktur. Ama bir *meta* üretmek için, bu adamın yalnız herhangi bir toplumsal gereksinmeyi karşılayacak eşya çeşidi üretmesi

değil, ama onun emeğinin, toplum tarafından kullanılan toplam emeğin bir öğesi ya da bir parçası olması gerekir. Onun emeğinin, *toplumun bağrında varolan işbölümüne* bağımlı olması gerekir. Bu emek, işin öteki alt bölümleri olmadan bir hiçtir, ve kendi yönünden öteki alt işbölümlerini bütünlemek için zorunludur.

Biz, *metaları değer olarak* dikkate aldığımızda, onlara, yalnız, kendi içlerinde *gerçekleşmiş, saptanmış,* ya da isterseniz, *billurlaşmış toplumsal emek* görünüşü ile bakarız. Bu ilişki altında, metalar birbirlerinden, ancak, az ya da çok büyük emek miktarını temsil etmeleri olgusuyla *ayırdedilirler*: örneğin bir ipek mendil için bir kiremit için kullanılandan daha büyük miktarda bir emek kullanılır. Peki ama *emeğin miktarı* nasıl ölçülür? *Emeğin sürdüğü zamana göre,* emeği, saatle, günle v.b. ile ölçerek. Doğal olarak, bu ölçüden yararlanmak için, bütün emek cinsleri, ortalama emeğe, ya da onların birimi sayılan basit emeğe çevrilirler.

Demek ki, şu sonuca varıyoruz: bir metaın, *toplumsal emeğin billurlaşması* olduğu için bir *değeri* vardır. Onun değerinin, göreli değerinin *büyüklüğü,* içinde taşıdığı bu toplumsal tözün az ya da çok büyük miktarına, yani üretimi için zorunlu olan emeğin göreli miktarına bağlıdır. *Metaların göreli değerleri,* demek ki, herbiri kendilerinde kullanılmış, gerçekleşmiş, saptanmış emek nicelikleri ya da toplamları ile belirlenir. Birbirine tekabül eden metaların *aynı emek zamanı içinde* üretilebilen miktarları, *eşit* değerdedirler. Ya da, bir metaın içinde, temsil edilen emek miktarı, başka bir metaın içinde temsil edilen emek miktarına göre neyse, o metaın değeri de ötekinin değerine göre odur.

Ama sanıyorum ki, çoğunuz bana şunu soracaksınız: metaların değerlerinin *ücretler* tarafından belirlenmesi ile üretimleri için zorunlu *emeğin göreli miktarları* ile belirlen-

mesi arasında gerçekten bu kadar büyük bir ayrım, ya da herhangi bir ayrım var mıdır? Bununla birlikte, bilmeniz gerekir ki, emeğin *karşılığı* (ücret olarak karşılığı) ile emeğin miktarı birbirinden tamamıyla ayrı iki şeydirler. Örneğin, varsayalım ki, bir *quarter* buğday ile bir ons altın içinde *eşit miktarlarda emek* saptanmış olsun. Bu örneği alıyorum, çünkü, Benjamin Franklin 1721'de *A modest Enquiry into the nature and necessity of a paper currency* ["Bir Kâğıt Paranın Mahiyeti ve Gerekliliği Üzerine Mütevazı Bir Araştırma"][31] adını taşıyan ve değerin ilk niteliklerinden birini, gerçek niteliğini bulduğu ilk denemesinde bu örnekten yararlanıyor. Evet, demek ki, bir *quarter* buğday ile bir ons altının *eşit değerlerde* olduklarını, yani *eşdeğer* olduklarını, çünkü *ortalama emeğin eşit miktarlarının billurlaşması olduklarını* ve bu metaların herbiri içinde, saptanmış şu kadar günü ya da şu kadar haftayı temsil ettiklerini varsayıyoruz. Böylece altının ve buğdayın göreli değerlerini belirlerken, her ne biçimde olursa olsun, tarım işçilerinin ve madencilerin ücretleri ile ilgileniyor muyuz? Hiç ilgilenmiyoruz. Onların gündelik ya da haftalık emeklerinin ödeniş tarzını ya da hatta ücretli emek kullanılıp kullanılmadığı sorusunu tamamen *belirsiz* bırakıyoruz. Öyle olsa bile, ücretler pek eşitsiz olabilirdi. Emeği bir *quarter* buğdayın içine katılmış, onun içinde cisimleşmiş olan işçi bunun için ancak iki *boisseau*[32] buğday almış olabilir, buna karşılık madende çalışan işçi belki de altın onsunun yarısını alacaktır. Ya da diyelim ki, onların ücretleri eşit olsun, bu ücretler mümkün olabilen bütün ilişkilere göre üretmiş oldukları metaların değerlerinden uzaklaşabilirler. Ücretler, bir *quarter* buğdayın ya da bir ons altının yarısına, üçte-birine, dörtte-birine ya da beşte-birine yükselebilirler. Açıkçası, onların *ücretleri,* üretilen metaların değerlerini *aşamazlar*; onlardan daha yüksek olamazlar, ama mümkün olan her derecede onların *altında* olabilirler. On-

ların ücretleri ürünlerin değerleri ile *sınırlandırılmıştır*, ama *ürünlerin değerleri* ücretlerle sınırlı değildir. Ve, her şeyden önce, değerler, yani altın ve buğdayın göreli değerleri, örneğin, kullanılan emeğin değeri, yani *ücretler*, hiç hesaba katılmadan saptanmıştır. Demek ki, metaların değerlerinin, *içerlerinde cisimleşen* (bünyelerine katılan), *emeğin göreli miktarları* ile belirlenmesi, metaların değerlerinin emeğin değeri ile ya da ücretlerle belirlenmesi gibi tekerleme yönteminden büsbütün başka bir şeydir. Zaten bu nokta, incelememiz boyunca daha da aydınlanacaktır.

Bir metaın değişim-değerinin hesabında, *son aşamada* kullanılan emek miktarına, metaın hammaddesi içinde *daha önceden* cisimleşmiş emek miktarını da, onun gibi, iş araçlarına ve bu iş için yararlanılan iş aletlerine, makinelere ve binalara katılan emek miktarını da eklemek gerekir. Örneğin belli bir miktarda pamuklu dokuma ipliğinin değeri, iplik eğirme sırasında pamukta billurlaşmış ve ona katılmış emek miktarı, *artı*, daha önceden pamuğun kendisinde gerçekleşen emek miktarı, kullanılan kömür, yağ ve öteki yardımcı maddelerin bünyesine katılmış emek miktarı, buharlı makinelerde, masuralarda, fabrika binalarında vb. saptanmış emek miktarıdır. Dar anlamda iş araçları denilen aletler, makineler, binalar, yinelenen üretim süreci boyunca, azçok uzun bir süre gene iş görürler. Eğer onlar da hammadde gibi bütün bütüne yoğaltılsalardı, onların tüm değeri, hemen, üretimine yardımcı oldukları metaya aktarılmış olurdu. Ama, örneğin bir masura ancak azar azar yıprandığından ortalama bir hesap yapılır, bu hesabın esası, onun süresinin ortalama zamanı, yani belirli, diyelim ki bir gün içindeki ortalama yıpranmasıdır; bu yolla, masuradan bir günde üretilen dokuma ipliğine ne kadar değer geçtiği hesaplanır, ve dolayısıyla, örneğin, bir kilo dokuma ipliğinde cisimleşmiş toplam değer miktarının ne kadar kısmının masura içinde önceden gerçekleştirilmiş

emek miktarından geldiği hesaplanır. Şimdiki konumuz bakımından bu nokta üzerinde daha fazla durmamızın gereği yoktur.

Öyle sayılabilirdi ki, eğer bir metaın değeri, o metaın *üretimine ayrılmış emek miktarı tarafından* belirleniyorsa, bundan çıkan sonuca göre, bir işçi ne kadar tembel ve beceriksiz olursa, onun yaptığı meta da o kadar fazla değer taşıyacaktır, çünkü, o metaın yapımı için gerekli-emek, daha uzun zaman alacaktır. Bununla birlikte, böyle sanmak yerinilecek bir yanılgı olurdu. Anımsayınız ki, ben, *"toplumsal* emek" deyimini kullandım, ve bu *"toplumsal"* nitelemesi pek çok şeyi içerir. Bir metaın değeri, o metaın içinde taşıdığı cisimleşmiş ya da billurlaşmış emek miktarı tarafından belirlenir dediğimiz zaman, belli toplumsal bir durumda, üretimin belirli ortalama toplumsal koşulları içinde ve kullanılan emekte ortalama bir yeğinlik ve beceri olmak üzere, o metaın üretimi için *gereken emek miktarını* anlıyoruz. İngiltere'de, buharla işleyen dokuma tezgâhı kolla işleyen dokuma tezgâhı ile rekabete giriştiği zaman, belirli bir dokuma ipliği miktarını bir karış pamukluya ya da beze döndürmek için eskisinin ancak yarısı kadar bir emek zamanı gerekli oldu. Zavallı dokumacı o zaman, daha önceleri çalıştığı 9-10 saat yerine günde 17-18 saat çalıştı. Ama bu 20 saatlik emeğin ürünü 10 saatlik toplumsal emek zamanından fazlasını, yani belirli bir dokuma ipliği miktarını dokunmuş kumaş haline döndürmek için gerekli toplumsal emeğin 10 saatlikten fazlasını temsil etmedi. Bu 20 saatlik çalışmanın ürününün, demek ki, eskiden 10 saatte yapılan ürününkünden daha fazla bir değeri yoktu.

Şu halde, eğer bir meta içinde cisimleşmiş, toplumsal olarak gerekli-emek miktarı, o metaın değişim-değerini belirliyorsa, emek miktarında, bir metaın üretiminin zorunlu kıldığı her türlü artma, onun değerini ancak çoğaltabilir ve her azalma onun değerini düşürmelidir.

Eğer, sözünü ettiğimiz metaların üretimi için gerekli-emek miktarı değişmeden kalsaydı, onların göreli değerleri de değişmeden kalırdı. Ama durum hiç de öyle değildir. Bir metaın üretimi için gerekli-emek miktarı, kullanılan emeğin üretici gücündeki değişikliklerle birlikte durmadan değişir. Emeğin üretici gücü ne kadar büyük olursa, belirli bir emek zamanı içersinde o kadar çok üretim yapılır; üretici gücün büyüklüğü ne kadar azsa, aynı zaman içinde o kadar az üretilir. Eğer, örneğin, nüfusun çoğalması sonucu, daha az verimli bir toprağı işlemek gerekli olsaydı, aynı miktarda üretim, ancak, daha büyük miktarda bir emek kullanımı ile elde edilebilirdi ve sonuç olarak da tarım ürünlerinin değeri yükselirdi. Öte yandan, eğer modern üretim araçları ile, bir tek iplikçi, bir işgünü içinde, eskiden aynı zaman içinde çıkrıkla yapabildiğinden binlerce kez daha fazla pamuğu dokuma ipliği haline getirebiliyorsa, besbelli ki, her bir kilo pamuk eskisinden binlerce kez daha az emek emecektir ve bundan dolayı da iplik eğrilmesi sırasında her bir kilo pamuğa katılan değer eskisinden binlerce kez az olacaktır. Dokuma ipliğinin değeri de bir o kadar düşecektir.

Çeşitli halklarda, çalışmada kazanılan ustalık, becerideki ve doğal enerjideki ayrılıklar bir yana bırakılacak olursa, emeğin üretici gücü, zorunlu olarak, başlıca şunlara bağımlı olmalıdır:

1. Toprağın verimliliği, madenlerin zenginliği vb. gibi işin *doğal* koşullarına.

2. *Toplumsal işgüçlerinin* sürekli yetkinleşmesine, şöyle ki, bu güçler, büyük çapta üretimle, sermayenin yoğunlaşması, merkezileşmesi ile, işte elbirliği ile, daha ileri gitmiş bir işbölümü ile, makineler ile, yöntemlerin geliştirilmesi ile, kimyasal araçların ve başka doğal güçlerin kullanılması ile, ulaştırma ve taşıma araçları sayesinde zamanın ve alanın daraltılması ile, ve bilimin doğal güçlere egemen olmasına ve onları emeğin hizmetine koymasına yardımcı olan ve eme-

ğin toplumsal ya da iş ortaklığına dayanan niteliğini geliştiren herhangi başka bir bulgu ile gelişirler. Emeğin üretici gücü ne kadar büyükse, ürünlerin belirli bir miktarı içinde kullanılmış emek o kadar azdır ve böylece ürünün değeri daha küçüktür. Emeğin üretici gücünün büyüklüğü ne kadar azsa, aynı nitelikteki ürünler içinde kullanılmış emek miktarı o kadar fazladır, öyleyse, onların değeri o kadar daha büyüktür. Böylece genel bir yasa olarak şunu koyabiliriz:

Metaların değerleri, üretimlerinde kullanılan emek zamanı ile doğru orantılıdır ve kullanılmış emeğin üretici gücü ile ters orantılıdır.

Buraya kadar yalnız değerden sözettiğimizden, değer olarak ele alındığında özel bir biçim olan *fiyat* hakkında da birkaç söz ekleyeceğim.

Kendi başına *fiyat, değerin paraca ifadesinden* başka bir şey değildir. Örneğin, bu ülkenin bütün metalarının değerleri altın-fiyat olarak ifade edilirler, oysa Kıta üzerinde, başlıca gümüş-fiyat olarak ifade edilirler. Altının ya da gümüşün değeri, bütün öteki metaların değerleri gibi, topraktan çıkarılmaları için gerekli-emeğin miktarı tarafından belirlenir. Ulusal üretiminizin, içinde ulusal emeğinizin belirli bir miktarının billurlaşmış bulunduğu belli bir tutarını, altın ve gümüş satıcısı ülkelerin, içinde *kendi* emeklerinin belirli bir miktarının billurlaşmış bulunduğu üretimleri karşılığında değiştiriyorsunuz. İşte böylece, gerçekte bir trampa ile, bütün metaların değerlerini, herbirinin kendi yapımlarında kullanılmış emek nicelikleri demek olan değerlerini altın olarak ve gümüş olarak ifade etmesini öğreniyorsunuz. *Değerin paraca ifade edilişinde,* ya da aynı şey demek olan değerin para diline çevirisinde daha ilerilere gidecek olursanız, bunun, bütün metaların *değerlerine bağımsız ve türdeş bir biçim* verdiğiniz ya da bu değerleri *aynı bir* toplumsal emeğin nicelikleri olarak ifade ettiğiniz bir

davranış, bir yöntem olduğunu göreceksiniz. Fiyatın ancak değerin paraca ifadesi olması ölçüsünde, Adam Smith, ona, *prix naturel** dedi, Fransız fizyokratları ise *prix nécessaire*** adını verdiler.

Şu halde *değer* ile *pazar fiyatı* arasındaki, *doğal fiyat* ile *pazar fiyatı* arasındaki ilişki nedir? Hepiniz biliyorsunuz ki, ayrı ayrı ele alındıklarında üreticilerin üretim koşulları ne kadar ayrı olursa olsun, aynı türden bütün metalar için *pazar fiyatı aynıdır*. Pazar fiyatı, ancak, belirli bir malın belli bir miktarının alışverişini sağlamak üzere, üretimin ortalama koşulları içerisinde, *toplumsal bakımdan gerekli-emeğin ortalama miktarını* anlatır. O, belirli bir türden bir metaın toplam niceliğine göre hesaplanır.

İşte bu bakış açısındandır ki, bir metaın *pazar fiyatı*, onun *değeri* ile üstüste çakışır. Öte yandan, kimi kez değeri ya da doğal fiyatı aşan, kimi kez de altına düşen pazar fiyatlarındaki dalgalanmalar, arz ve talebin dalgalanmalarına bağlıdır. Pazar fiyatı ile değer arasındaki ayrılıklar, açıklıklar süreklidir, ama Adam Smith'in de dediği gibi, "Doğal fiyat ... merkez fiyattır, bütün metaların fiyatları bu çekim merkezinin çevresinde dolanmaktan geri kalmazlar. Türlü durum ve koşullar, fiyatları bazan bu noktanın çok yukarısında tutabilirler, bazan da biraz altına çökeltirler. Ama bu durgunluk ve değişmezlik noktasında saplanıp kalmalarını önleyen engeller ne olursa olsun, durmadan oraya doğru yönelirler."[33]

Şu anda, bu noktayı daha derin bir incelemeden geçiremiyorum. Şunu söylemek yeterlidir: *eğer* arz ve talep birbirlerini dengelerlerse, metaların pazar fiyatları, onların doğal fiyatlarına, yani herbirinin kendi üretimi için gerekli olan emek miktarlarınca belirlenen değerlerine denk düşer. Ama arz ve talep sürekli olarak birbirlerini dengeleme-

* Doğal fiyat. —ç.
** Gerekli fiyat, zorunlu fiyat. —ç.

ye yönelmek *zorundadırlar,* her ne kadar bunu, bir dalgalanmanın başka bir dalgalanmayla, bir artmanın bir azalmayla ve bir azalmanın bir çoğalmayla denkleştirilmesi yoluyla yaparlarsa da. Ancak gündelik dalgalanmaları dikkate almak yerine, örneğin Tooke'un *Fiyatlar Tarihi*'nde yaptığı gibi, pazar fiyatları hareketini daha uzun bir dönem içinde tahlil ederseniz, göreceksiniz ki, pazar fiyatlarının inip çıkmaları, değerden uzaklaşmaları, yükselmeleri ve alçalmaları birbirlerini giderirler ve birbirleri ile denkleşirler, öyle ki, şimdi üzerlerinde durmadan geçmem gereken, tekellerin etkisi ve bazı sınırlandırıcı etkiler bir yana bırakılırsa, her türden metalar, ortalama olarak, herbiri kendi *değerine,* yani doğal fiyatlarına satılırlar. Pazar fiyatı dalgalanmalarının ne kadar bir zaman parçası içinde denkleştiği, değişik meta türleri için başka başkadır, çünkü, örneğin şu meta ile arzı talebe uydurmak şu öteki meta ile uydurmaktan daha kolaydır.

Demek ki eğer, çok miktarlarda ve uzun dönemler boyunca, her türden metalar herbiri kendi değerine satılıyorsa, kârın, özel olaylarda gerçekleşen kârın değil, ama çeşitli sanayilerin süregiden ve olağan kârının metaların fiyatlarındaki bir artmadan (*majoration*), yani metaların kendi değerlerini bir hayli aşan bir fiyata satılmış olmalarından ileri geldiğini varsaymak saçmadır. Bu görüş tarzının saçmalığı, bu tarz genelleştirildiği zaman açıkça ortaya çıkar. Bir adamın satıcı olarak durmadan kazanacağını, satın alıcı olarak durmadan yitirmesi gerekirdi. Satıcı olmadan alıcı olan ya da üretici olmadan tüketici olan kişiler de vardır demek, hiç bir şeye yaramazdı. Bu insanların üreticiye ödediklerini, ilk baştan, hiç bir karşılığı olmaksızın, üreticiden almış olmaları gerekirdi. Eğer bir adam sizden paranızı almakla işe başlar ve sonra sizin metalarınızı sizden satın alarak paranızı size geri verirse, metalarınızı çok pahalı da satsanız, hiç bir zaman zenginleşmezsiniz. Bu çe-

şit işler, pekâlâ kaybı sınırlayabilir, ama hiç bir zaman bir kârı gerçekleştirmeye katkıda bulunamaz.

Bu bakımdan, *kârın genel mahiyetini* açıklamak için, ortalama olarak metaların, *gerçek değerlerine satıldıkları* ve *kârların, metaların değerlerine,* yani onlarda cisimleşmiş emek miktarıyla orantılı olarak satılmaları olgusundan ileri geldikleri ilkesinden yola çıkmak gerekir. Eğer kârı bu temel üzerinde açıklayamazsanız, hiç bir türlü açıklayamazsınız. Bu, aykırı bir şey gibi, günlük gözlemlerinizle çelişen bir şey gibi görünür. Yeryüzünün güneşin çevresinde döndüğünü ve suyun çok tutuşkan iki gaz tarafından oluşturulduğunu söylemek de aynı derecede aykırı bir şeydir. Bilimsel gerçekler, onları, şeylerin ancak yanıltıcı dış görünüşlerini yakalayabilen her günkü deneyimimizin denetimine bağlı kıldığımızda daima aykırıdırlar.

VII. İŞGÜCÜ

Böylesine hızlı bir incelemede yapabildiğimiz kadarıyla *herhangi bir metaın değerinin* cinsini, onun nasıl olduğunu inceledikten sonra, şimdi dikkatimizi *emeğin* özel *değeri* üzerine çevirmemiz gerekiyor. Gene bu konuda da, aykırılığı apaçık bir düşünce ile, sizlerde, yeniden şaşkınlık yaratmak zorunda kalacağım. Hepiniz kesin olarak şu kanıdasınızdır ki, her gün sattığınız şey, sizin emeğinizdir, o halde emeğin bir fiyatı vardır ve bir metaın fiyatı onun değerinin paraca ifadesinden başka bir şey olmadığına göre, elbette ki, kesin olarak *emek değeri* diye bir şey de olması gerekir. Ama bununla birlikte, sözcüğün bilinegelen olağan anlamında *emek* değeri diye hiç bir şey yoktur. Değeri oluşturan şeyin, bir meta içinde billurlaşmış gerekli-emek miktarı olduğunu gördük. Ama, bu değer anlayışını uygulayarak, örneğin on saatlik bir işgününün değerini nasıl belirleyebilirdik? Bu işgünü içerisinde ne kadar emek vardır?

On iş saati. Eğer, on saatlik bir işgününün değeri, on iş saatine ya da içerdiği emek miktarına eşittir deseydik, bu, bir tekerleme, üstelik bir saçmalık olurdu. Doğal olarak, bir kere "emek değeri" deyiminin gerçek, ama gizli anlamını bulunca, değerin bu akla-aykırı ve görünüşe göre olanaksız uygulamasını açıklayabilecek durumda olacağız, tıpkı, gökcisimleri ister görünebilir, isterse yalnız bazı biçimlerde farkedilebilir olsunlar, gerçek hareketlerini bulduğumuz zaman, onların bu hareketlerini açıklayabilecek durumda olmamız gibi.

İşçinin sattığı şey, doğrudan doğruya *emeği* değildir, yararlanma yetkisini geçici olarak kapitaliste verdiği *işgücüdür*. Bu, o kadar doğrudur ki —İngiltere'de de öyle midir bilmiyorum, ama Kıtanın birçok ülkesinde bu kesin bir şeydir— bir adamın kendi işgücünü ne kadar uzun bir süre için satmaya hakkı olduğu, yani bu sürenin *azamî süresi* yasayla saptanır. Eğer onun sonsuz bir süre için işgücünü satmasına izin verilseydi, kölelik hemen o anda yeniden kurulmuş olurdu. Eğer, örneğin, böyle bir satış, işçinin tüm yaşamı boyunca geçerli olmak üzere yapılsaydı, bu satış, işçiyi, hemen, patronunun ömürboyu kölesi haline getirirdi.

İngiltere'nin en eski iktisatçılarından ve en özgün filozoflarından olan Thomas Hobbes, daha o zaman, *Leviathan*'ında, içgüdüyle, bütün ardıllarının gözlerinden kaçan bu nokta üzerine parmak basmıştı. "*Bir adamın değeri,* bütün diğer şeyler için olduğu gibi, onun *fiyatı*dır, yani tastamam *gücünün kullanılması* karşılığında kendisine verilen şeydir"[34] demişti.

Eğer bu temelden yola çıkarsak bütün öteki metaların değeri gibi *emeğin değerini* de belirleyebilecek durumda olacağız.

Ama bunu yapmadan önce, pazarda, bir yanda toprağı, makineleri, hammaddeleri ve geçim araçlarını, yani işlenmemiş ilkel durumdaki toprak dışında hepsi emeğin ürün-

leri olan her şeyi elinde bulunduran bir alıcılar grubunun bulunması, öte yanda ise kendi işgüçlerinden, kollarından ve işleyen beyinlerinden başka satacak hiç bir şeyleri olmayan bir satıcılar grubunun bulunması durumunu; gruplardan biri hayatını kazanmak için durmadan satarken, ötekinin kârı gerçekleştirmek için boyuna satın alması durumunu yaratan garip olayın nereden ileri geldiğini kendi kendimize sorabilirdik. Bu sorunun incelenmesi, bizi, iktisatçıların *ön (antérieure) ya da ilkel birikim* dedikleri, ama ilkel mülksüzleştirme denilmesi gereken şeyin araştırılmasına götürürdü. Bu sözde ilkel birikimin, emekçi ile onun iş araçları arasında daha önce varolan *ilkel birliğin dağılması* sonucuna götüren bir dizi tarihsel süreçten başka bir anlama gelmediğini bulurduk. Bununla birlikte, böyle bir araştırma, benim konumun sınırları dışına çıkar. Emekçi ile onun iş araçları arasında bir kere ayrılma oldu mu, bu, ta üretim düzenini baştanaşağı altüst eden yeni bir devrim gelip bu ayrılığı devirinceye ve ilkel birliği yeni bir tarihsel biçimde onarıp yeniden canlandırıncaya kadar varlığını sürdürecek ve her gün daha çok artarak sürüp gidecektir.

Peki, *işgücünün değeri* nedir?

Tamı tamına bütün öteki metalarınki gibi emeğin değeri de, üretimi için gerekli-emek miktarı ile belirlenir. Bir adamın işgücü, ancak onun canlı, yaşayan bireyliğinde yatar. Bu adamın kendini geliştirmek ve yaşamını sürdürmek için geçim araçlarının belirli bir miktarını yoğaltması gerekir. Ama birey de makine gibi yıpranır ve onun yerine de başkasını koymak gerekir. Emek pazarında onun yerini alabilsin ve orada emekçiler soyunu sürdürüp gitsin diye, kendi öz geçimi için muhtaç olduğu günlük temel ihtiyaç maddeleri miktarı dışında ona, belli sayıda çocuk yetiştirmek için de bu aynı temel ihtiyaç maddelerinden ayrı bir miktar daha gereklidir. Ayrıca işgücünü geliştirmek, belli bir ustalık ve beceri kazanmak için, yeni bir değer tutarı

daha harcaması gerekir. Amacımız bakımından, oluşma ve yetkinleşme masrafları önemsiz büyüklükler olan *ortalama* emeği dikkate almamız yeterli olacaktır. Ama bu yüzden, çeşitli niteliklerdeki işgüçlerinin üretim masraflarının da tıpkı çeşitli sanayilerde kullanılan işgüçlerinin değerleri gibi, aynı biçimde değişiklikler gösterdiklerini ortaya koyma fırsatından yararlanmadan geçmek istemiyorum. Bu bakımdan, *ücretlerde eşitlik* istemi, bir yanılgıya, hiç bir zaman tatmin edilemeyecek *akla-aykırı* bir isteğe dayanmaktadır. Bu istemin kaynağı, öncülleri kabul edip vargılardan kaçınmaya bakan şu sahte ve yüzeysel radikalizmdedir. Ücretlilik rejiminde, işgücünün değeri, bütün öteki metaların değerleri gibi belirlenir. Ve başka başka türlerden emeklerin başka başka değerleri olduğuna göre, yani üretimleri için başka başka emek miktarları gerektirdiklerinden, zorunlu olarak, emek pazarında başka başka fiyatları olmalıdır. Ücretlilik düzeni altında, *eşit ya da hatta âdil ücret* isteminde bulunmak, kölelik düzeninde *özgürlük* istemekle aynı şeydir. Şu halde haklı, doğru, hakça ve âdil saydığınız şey hesaba bile katılmaz. Soru şöyle sorulur: Belirli bir üretim sisteminde, zorunlu ve kaçınılmaz olan nedir?

Bu söylediklerimizden sonra, görülüyor ki, *işgücünün değeri,* onun, işgücünün üretimi, geliştirilmesi, saklanması ve sürdürülüp gitmesi için gerekli *birinci derecede temel ihtiyaç maddelerinin değeri* tarafından belirlenir.

VIII. ARTI-DEĞERİN ÜRETİMİ

Bir işçinin yaşamı için gerekli günlük nesnelerin ortalama miktarı, varsayalım ki, üretimleri için *6 saatlik ortalama emeği* zorunlu kılıyor. Ayrıca varsayalım ki, bu 6 saatlik ortalama emek, 3 şiline eşit bir altın miktarı içinde gerçekleşmiş bulunuyor. Bu 3 şilin, bu adamın *işgücünün gündelik değerinin fiyatı* ya da *paraca ifadesi* olurdu. Eğer o,

günde altı saat çalışsaydı, her gün bir günde gereksindiği nesnelerden ortalama bir miktar satın almasına yetecek kadar, yani bir işçi olarak varlığını koruması için yeterli bir değer üretirdi.

Ama adamımız ücretli bir işçidir. Dolayısıyla, işgücünü kapitaliste satması gerekir. Eğer, o, işgücünü günde 3 şiline ya da haftada 18 şiline satsa, onu değerine satmış olur. Varsayalım ki, bu, bir dokuma ipliği işçisi olsun. Eğer günde 6 saat çalışırsa, her gün pamuğa 3 şilinlik bir değer katacaktır. Her gün pamuğa kattığı bu değer, onun ücretinin, yani gündelik olarak kendi işgücü karşılığında aldığı fiyatın tamı tamına eşdeğeri olurdu. Ama bu durumda hiç bir artı-değer, hiç bir artı-ürün kapitaliste geri dönmezdi. İşte burada gerçek güçlüğe çatıyoruz.

İşçinin işgücünü satın alarak, ve işgücünün değerini ödeyerek, kapitalist, bütün başka satın alıcılar gibi, satın almış olduğu metaın tüketme hakkını ya da ondan yararlanma hakkını elde etmiştir. Bir insanın işgücü, o insan çalıştırılarak yoğaltılır ya da ondan yararlanılır, tıpkı bir makinenin de işletilerek yoğaltıldığı ya da kullanıldığı gibi. Kapitalist, işçinin günlük ya da haftalık işgücünü satın almakla, demek ki, bu güçten yararlanmak, onu kullanmak, onu bütün gün ya da bütün hafta boyunca çalıştırmak hakkını elde etmiştir. İşgününün ya da iş haftasının, elbette ki sınırları vardır, ama bunu ilerde daha yakından inceleyeceğiz.

Şimdilik, belirleyici bir noktaya dikkatinizi çekmek istiyorum.

İşgücünün *değeri,* bu işgücünün devam ettirilmesi ya da üretimi için gerekli-emek miktarıyla belirlenir, ama bu işgücünün *kullanımı,* yalnız, işçinin iş gören enerjisi ve fizik kuvvetiyle sınırlıdır. İşgücünün gündelik ya da haftalık *değeri,* bu gücün gündelik ya da haftalık işleyişinden büsbütün başka bir şeydir, tıpkı, bir atın gereksindiği besin ile o

atın üzerindeki kişiyi taşıyabileceği zamanın birbirinden tamamıyla ayrı iki şey oluşları gibi. İşçinin işgücünün değerini sınırlandıran emek miktarı, hiç bir durumda onun işgücünün gerçekleştireceği emek miktarının sınırını meydana getirmez. Gördük ki, işçinin, her gün işgücünü yenilemesi için, günde 3 şilinlik bir değer yaratması gerekmektedir, bu da, onun, 6 saatlik günlük çalışması ile gerçekleştirdiği değerdir. Ama bu, onu, günde 10-12 saat ya da daha fazla çalışmak yeteneğinden yoksun kılmaz. Kapitalist, dokuma iplikçisi işçinin işgücünün gündelik ya da haftalık değeri karşılığını ödeyerek, *bütün bir gün ya da bütün bir hafta boyunca* bu işgücünden yararlanmak, onu kullanmak hakkını elde etmişti. Şu halde onu, diyelim ki, günde *12 saat* çalıştıracaktır. İplikçi kendisine ücretinin, yani kendi işgücünün değerinin eşdeğerini üretmek için gerekli olan 6 saatin *üzerinde, artı-emek* saatleri diyeceğim *bir 6 saat daha* çalışmak zorunda olacaktır, ki bu artı-emek, bir *artı-değer* ve bir *artı-ürün* olarak gerçekleşecektir. Eğer iplikçi işçimiz, örneğin 6 saatlik gündelik çalışması ile, pamuğa, kendi ücretinin tam eşdeğerini oluşturan 3 şilinlik bir değer katıyorsa, 12 saatte pamuğa 6 şilinlik bir değer katacak ve bu değere *karşılık olan bir bez fazlası* üretecektir. O, işgücünü kapitaliste satmış olduğundan, tüm değer, yani yarattığı ürün, kapitaliste, belirli bir zaman için onun işgücünün sahibi olan kapitaliste aittir. Demek ki kapitalist, içinde 6 iş saatinin billurlaşmış olduğu bir değer harcayarak, karşılığında, içinde 12 iş saatinin billurlaşmış olduğu bir değer elde ettiğine göre, cepten 3 şilin çıkarmakla 6 şilinlik bir değer gerçekleştirecektir. Eğer kapitalist bu süreci her gün yinelerse, günde 3 şilin cepten çıkaracak ve 6 şilin de cebe indirecektir, ki bu 6 şilinin bir yarısı, yeniden, yeni ücretleri ödemek için kullanılacak, öteki yarısı ise, kapitalistin karşılığında hiç bir eşdeğer ödemediği *artı-değeri* oluşturacaktır. Ve işte kapitalist üretim, yani ücretlilik, *serma-*

ye ile *emek arasında bu tarz bir değişim* üzerine kuruludur, ve işçi, işçi olarak, kapitalist de, kapitalist olarak, bu değişimi, durmadan yenilemek zorundadırlar.

Artı-değer oranı, diğer bütün durum ve koşullar aynı olmak üzere, işgününün, işgücü değerini yenilemek için gerekli bölümü ile, artı-emek ya da kapitalist için *fazladan kullanılan zaman* arasındaki orana bağlı olacaktır. O halde buna göre, artı-değer oranı, *işgününün,* işçinin çalışarak ancak kendi işgücünün değerini yeniden ürettiği, yani ücretinin eşdeğerini sağladığı *zamanın ötesinde uzadığı orana, yani hangi oranda uzamış olduğuna* bağlı olacaktır.

IX. EMEĞİN DEĞERİ

Şimdi yeniden *"emeğin değeri ya da fiyatı"* deyimine geri dönmemiz gerekiyor.

Gördük ki, gerçekte, bu değer, iyi durumda sürdürülmesi için gerekli metaların değeri ile ölçülen işgücü değerinden başka bir şey değildir. Ama işçi, ücretini, işi bittikten *sonra,* yani çalışmasının sonunda aldığından ve ayrıca, gerçekte kapitaliste verdiği şeyin kendi emeği olduğunu bildiğinden, işgücünün değeri ya da fiyatı, ona, zorunlu olarak, *bizzat emeğinin fiyatı ya da değeri* gibi görünür. Eğer onun işgücünün fiyatı, içinde 6 iş saatinin gerçekleşmiş olduğu 3 şilin ise, ve o 12 saat çalışıyorsa, her ne kadar bu 12 iş saati 6 şilinlik bir değeri temsil ederse de, işçi, zorunlu olarak, bu 3 şilini 12 iş saatinin değeri ya da fiyatı olarak kabul eder. Buradan çifte bir sonuç çıkar:

Birincisi: her ne kadar doğru deyimlerle konuşulduğunda, emeğin değeri ya da fiyatı teriminin hiç bir anlamı olmasa da, *işgücünün değeri ya da fiyatı,* sanki *emeğin kendi fiyatı ya da değeri* imiş gibi bir dış görünüm alır.

İkincisi: her ne kadar işçinin gündelik çalışmasının bir bölümü *ödenmemiş* kalırken, yalnız bir bölümü ödense de

ve her ne kadar *artı-değer*in ya da kârın kaynağını meydana getiren şey, kesinlikle, bu ödenmemiş bölüm ya da artıemek olsa da, bütünüyle emek, ücretli emekmiş gibi görünür.

İşte bu yanlış görünüştür ki, *ücretli emeği* emeğin öteki *tarihsel* biçimlerinden ayırdeder. Ücretlilik sisteminin temelinde, *ödenmemiş* emek bile, *ödenmiş* emek imiş gibi görünür. *Kölenin* emeğinde ise durum tam tersinedir: emeğinin ödenen bölümü bile ödenmemiş emek gibi görünür. Doğal olarak, çalışabilmesi için kölenin yaşaması ve onun işgününün bir bölümünün onun kendi varlığını sürdürmesinin değerini karşılamaya yaraması gerekir. Ama, köle ile efendisi arasında sonuca bağlanmış bir pazarlık olmadığından, her iki yan arasında ne alış ne de satış bulunmadığından, onun bütün emeği bir hiç karşılığında efendiye bırakılmış havasını taşır.

Öte yandan, daha düne kadar, Doğu Avrupa'nın her yanında bulunduğunu söyleyebileceğimiz biçimiyle serf köylüyü ele alalım. Bu köylü, örneğin, 3 gün kendi öz tarlasında ya da kendisine ayrılmış tarlada kendi hesabına çalışırdı, öteki üç gün ise, kendi senyörünün malikânesinde zorunlu ve bedava iş görürdü. Şu halde burada, ödenmiş emekle ödenmemiş emek, zaman bakımından da, yer bakımından da gözle görülür biçimde birbirinden ayrılmış idi. Ve bizim liberaller, bir adamı bir hiç karşılığında çalıştırmak gibi saçma bir fikre karşı büyük öfkelere kapıldılar.

Bununla birlikte, aslında, bir adam ister haftanın 3 gününü kendi özel tarlasında, 3 günü ise senyörünün malikânesinde çalışsın ya da isterse, fabrikada ya da atelyede 6 saat kendisi için, 6 saat de patronu için çalışsın, ikisi de aynı kapıya çıkar; her ne kadar, bu son durumda, emeğin ödenmemiş bölümleri ile ödenmiş bölümleri birbirinden ayrılmazcasına içiçe girmiş de olsa, her ne kadar, bütün bu işlemin yapısı *sözleşmenin işe karışması* ile ve hafta sonunda yeri-

ne getirilen *ödeme ile* tamamıyla gözlerden gizlenmiş de olsa. Olayların birinde ödenmemiş emek gönül rızası ile verilmiş gibi görünür, ötekinde ise zorla koparılmış gibi. İşte bütün ayrım budur.

Bundan böyle, "emeğin değeri" deyimini kullandığım zaman, sadece "işgücünün değeri" deyimini halk diliyle ifade etmiş olacağım.

X. BİR META, DEĞERİNE SATILDIĞI ZAMAN KÂR GERÇEKLEŞMİŞ OLUR

Diyelim ki ortalama bir iş saati, 6 penilik* bir değer içeriyor, yani ortalama 12 iş saati 6 şilinlik bir değer içeriyor. Bundan başka varsayalım ki, emeğin değeri 3 şilindir, yani 6 iş saatinin ürünüdür. Eğer buna ek olarak belirli bir meta için kullanılan hammaddenin tüketiminde, makinelerin yıpranmasında, vb. ortalama 24 iş saati cisimleşmiş olsaydı, değeri 12 şiline çıkardı. Eğer, ayrıca, kapitalistin çalıştırdığı işçi bu üretim araçlarına 12 iş saati ekleseydi, bu 12 saat, 6 şilinlik fazla değer içinde maddeleşmiş olurdu. Bu durumda *ürünün toplam değeri* billurlaşan 36 iş saatine, yani 18 şiline yükselirdi. Ama emeğin değeri, işçiye ödenen ücret sadece 3 şilin olduğuna göre, kapitalist, işçi tarafından sunulan ve metaın değerinde cisimleşen 6 saatlik artı-emeğin karşılığını ödememiş olacaktır. Demek ki, kapitalist, bu metaı, değeri olan 18 şiline satmakla, karşılığında hiç bir şey ödememiş bulunduğu 3 şilinlik bir değeri kendisi için gerçekleştirmiş olur. Bu 3 şilin, cebine attığı artı-değeri yani kârı oluşturur. Kapitalist, bu durumda, metaı, değerinin *üstünde* bir fiyata satarak değil, onu *gerçek değerine* satarak 3 şilinlik bir kâr sağlamış olacaktır.

Bir metaın değerini, içerdiği *emeğin toplam miktarı* be-

* Bir şilin, 12 penidir. —ç.

lirler. Ama bu emek miktarının bir bölümü, karşılığı ücret biçiminde ödenmiş olan bir değeri temsil eder: Öteki bölümü ise, karşılığı *ödenmeyen* bir değerde cisimleşmiştir. Metaın içerdiği emeğin bir bölümü, karşılığı *ödenmiş olan* emektir, öteki bölümü karşılığı *ödenmemiş olan* emektir. Bu bakımdan kapitalist, metaı *değerine* satarken, yani onun üretiminde kullanılan toplam emek miktarının billurlaşması olarak değerine satarken, o, bu metaı zorunlu olarak kârına satmış olur. Kapitalist sadece kendisine bir karşılığa malolmuş olan şeyi satmaz, aynı zamanda kendisine hiç bir şeye malolmamış olan şeyi de satar, her ne kadar bu ikincisi işçinin emeğine malolmuşsa da. Kapitalist için, metaın üretim masrafları ile onun gerçek maliyeti, iki ayrı şeydir. O halde, metalar gerçek değerlerinin *üstünde* değil, *gerçek değerlerine* satıldığında, normal ve ortalama kârlar sağlandığını bir kez daha belirtiyorum.

XI. ARTI-DEĞERİN AYRIŞTIĞI ÇEŞİTLİ BÖLÜMLER

Artı-değere, yani metaların toplam değerlerinin, içinde *artı-emeğin* yani *işçinin ödenmemiş emeğinin* cisimleşmiş olduğu bölümüne kâr adını veriyorum. Kapitalist işveren, kârı bütünüyle cebe indirmez. Toprak, ister tarım binaları için, ister demiryolları, ister bambaşka bir üretim amacı için kullanılmış olsun, toprak tekeli, toprak sahibini, *rant* adı altında artı-değerin bir bölümüne sahip çıkabilecek duruma getirir. Öte yandan, kapitalist işverene bir artı-değer üretmek ya da aynı anlama gelen *ödenmemiş emeğin* bir bölümüne sahip çıkmak olanağını veren iş aletlerine sahip olma olgusu, bu aynı olgu, iş araçlarını kapitalist işverene bütünüyle ya da kısmen ödünç veren iş araçları sahibine, yani bir sözcükle, *kapitalist maliyeciye (financier)* de, *faiz* adı altında bu artı-değerin başka bir bölümünü kendisi için isteme olanağını verir, öyle ki, kapitalist işverene, *kapita-*

list işveren olarak, ancak *sanayi kârı* ya da *ticarî kâr* denen şey kalır.

Artı-değer tutarının bu üç kategoriden bireyler arasında üleştirilmesinin hangi yasalara bağlı bulunduğu sorunu, tamamıyla konumuzun dışındadır. Bununla birlikte, açıklamış olduklarımızdan çıkan sonuç işte şu:

Toprak rantı, faiz ve *sanayi kârı,* metaın artı-değerinin, yani *metaın içerdiği ödenmemiş emeğin çeşitli bölümlerinin başka başka adlarından* başka bir şey değildirler ve *hepsinin aynı bir tek kaynakları ve sadece bu kaynakları vardır.* Bunlar ne toprak olarak *topraktan,* ne de sermaye olarak *sermayeden* gelirler, ama toprak ve sermaye, kendi sahiplerine, herbirinin, kapitalist işverenin işçiden çekip aldığı artı-değerden kendi paylarını almaları olanağını verirler. İşçinin kendisi için, kendi artı-emeğinin, yani ödenmemiş emeğinin sonucu olan bu artı-değerin yalnızca kapitalist işveren tarafından cebe indirilmiş olması ya da bu kapitalist işverenin artı-değerin bazı bölümlerini rant ve faiz adı altında başka kişilere bırakmak zorunda olması ikincil bir önem taşır. Varsayalım ki, kapitalist işveren kendi sermayesini kullansın ve kendi kendinin toprak sahibi olsun, bu takdirde bütün artı-değer onun cebine akın ederdi.

Sonu sonuna kendine saklayabildiği pay ne olursa olsun, işçiden bu artı-değeri doğrudan çekip alan kapitalist işverendir. Bundan dolayı, bütün ücretlilik sistemi, bütün güncel üretim sistemi, kapitalist işveren ile işçi arasındaki bu ilişkiye bağlıdır. İşleri yatıştırmaya ve bu kapitalist işverenle işçi arasındaki temel ilişkiyi bir alt sorun gibi işlemeye çalışarak tartışmamıza katılmış olan yurttaşlar, demek ki bir yanılgıya düşüyorlardı, her ne kadar, beri yandan, belli koşullar içinde, fiyatlarda bir yükselmenin kapitalist işvereni, toprak sahibini, kapitalist maliyeciyi ve, isterseniz, vergi toplayıcısını, çok değişik ve eşit olmayan bir biçimde etkileyebileceğini iddia etmekte haklı olsalar da.

Söylenenlerden bir başka sonuç daha çıkıyor.

Metaın değerinin, yalnız hammaddelerin, makinelerin değerini, kısaca yoğaltılmış üretim araçlarının değerini temsil eden bir bölümü *hiç bir gelir* meydana getirmez ve ancak *sermayenin yoğalan bölümünü kapatır,* yerine koyar. Ama bunun dışında, metaın değerinin, *geliri oluşturan* ya da ücretler, kâr, toprak rantı, faizler biçiminde bölüştürülebilen öteki bölümü, ücretlerin değeri, toprak rantının değeri, kârın değeri vb. tarafından *meydana getirilir* demek de yanlıştır. İlkönce ücretleri bir yana bırakacağız ve sanayi kârlarını, faizi ve toprak rantını iş edineceğiz. Az önce gördük ki, metaın içerdiği *artı-değer,* yani *ödenmemiş emeğin* içinde cisimleştiği değer bölümü, üç değişik ad alan çeşitli öğelere ayrışır. Ama, onun değerinin, bu artı-değeri *oluşturan üç bölümün bağımsız değerlerinin toplamından meydana geldiğini* ya da oluştuğunu iddia etmek gerçeğe aykırı olurdu.

Eğer bir iş saati 6 penilik bir değer içinde gerçekleşiyorsa, eğer işçinin işgünü 12 saati kapsıyorsa, ve eğer bu zamanın yarısı ödenmemiş emekse, bu artı-emek, metaya, karşılığında bir eşdeğer ödenmemiş bir değer olan 3 şilinlik bir artı-değer katacaktır. Bu 3 şilinlik artı-değer, kapitalist işverenin, herhangi bir orana göre, toprak sahibi ve maliyeci kapitalist ile paylaşabileceği *bütün fonu* temsil eder. Bu 3 şilinin değeri, onların aralarında paylaşacak oldukları değerin sınırını oluşturur. Ama, kendi kârını gerçekleştirmek üzere, metaların değerine, keyfî bir değer katan, yani toprak sahibi için de başka bir değerin üzerine ekleneceği ve böylece keyfî olarak saptanmış bu değerler toplamının toplam değeri meydana getireceği bir değer katan, kapitalist işveren değildir. Şu halde, *belli bir değerin* üç bölüme *ayrıştırılmasını,* bu değerin birbirinden *bağımsız* üç değerin toplamından *oluşması* ile karıştıran ve toprak rantının, kârın ve faizin kökeni olan toplam değeri böylece

keyfî bir büyüklük haline dönüştüren genel görüşün ne kadar yanlış olduğunu görüyorsunuz.

Eğer kapitalist tarafından gerçekleştirilen toplam kâr 100 liraya eşitse, biz, *mutlak* bir büyüklük olarak düşünülen bu toplama, *kâr tutarı* diyeceğiz. Ama bu 100 liranın, önceden çekilmiş, cepten çıkarılmış sermayeye göre hangi oran içinde bulunduğunu hesaplayacak olursak, bu *göreli* büyüklüğe, *kâr oranı* deriz. Açıktır ki, bu kâr oranı iki biçimde ifade edilebilir.

Varsayalım ki *ücret olarak avans verilen* (*déboursé*) sermaye 100 lira olsun. Eğer üretilmiş olan artı-değer de ona eşit olarak 100 liraya yükselirse —ve bu, işçinin işgününün yarısının *ödenmemiş* emekten meydana geldiğini gösterirdi—, ve eğer bu kârı ücret olarak önceden verilen sermayenin değerine göre değerlendirirsek, deriz ki, **kâr oranı**[35] %100 yükseliyor, çünkü, bu örnekte önceden verilen değer 100, gerçekleşen değer ise ikiyüz olurdu.

Öte yandan, eğer yalnızca *ücret olarak avans verilen* (*avencé*) *sermayeyi* değil, ama avans verilen *sermayenin tümünü,* örneğin, 400 lirası hammaddelerin, makinelerin vb. değerini temsil eden 500 lirayı dikkate alacak olursak, *kâr oranı,* ancak %20'ye yükseliyor deriz, çünkü 100'lük bir kâr, çekilen sermayenin *tümünün* ancak beşte-biri olurdu.

Kâr oranını birinci biçimde ifade etmek, ödenmiş emek ile ödenmemiş emek arasındaki gerçek oranı, *exploitation du travail*'ın* (bu Fransızca sözcüğü kullanmama izin veriniz) gerçek derecesini size gösterecek tek yoldur. Öteki anlatış biçimi daha çok kullanılır ve, gerçekte, belirli amaçlarla bu yola başvurulur. Her halde, kapitalistin işçiden bedavaya çekip aldığı emeğin derecesini gizlemekte çok yarar vardır.

Bundan sonra yapacağım açıklamalarda, *kâr* sözünü,

* Emeğin sömürüsü —ç.

artı-değerin çeşitli bölümler arasında üleşilmesini dikkate almaksızın, kapitalistin çekip aldığı artı-değerin toplam tutarını anlatmak için kullanacağım, ve *kâr oranı* sözünü kullandığımda, kârı, daima, kapitalistin ücret biçiminde önceden verdiği değere göre ölçeceğim.

XII. KÂRLAR, ÜCRETLER VE FİYATLAR ARASINDAKİ GENEL İLİŞKİ

Eğer bir metaın değerinden, tüketilmiş hammaddelerin ve öteki üretim araçlarının değerini yerine koyan değeri çıkarıp alırsak, yani bir metaın içindeki *geçmiş* emeği temsil eden değeri ayırırsak, geri kalan değer *son aşamada* çalıştırılan işçinin ona kattığı emek miktarına indirgenmiş olacaktır. Eğer bu işçi günde oniki saat çalışıyorsa, ve eğer oniki ortalama iş saati 6 şilinlik bir para tutarında billurlaşıyorsa, bu 6 şilinlik katma değer, işçinin emeğinin yaratacağı *tek* değerdir. İşçinin emeğinin zamanı ile belirlenen bu belli değer, işçinin ve onun gibi kapitalistin de herbiri kendi paylarını ya da paylarına düşeni (*dividendes*) alacakları tek kaynaktır, tek fondur, ücret ve kâr halinde bölüştürülebilen tek değerdir. Açıktır ki, bu değerin kendisi, bu her iki taraf arasında paylaşılmasındaki değişken orana göre değişiklik göstermez. Bir işçinin yerine bütün emekçi halkı koysak da ve gene bir işgününün yerine örneğin 12 milyon işgünü koysak da, bu değerde hiç bir değişiklik olmayacaktır.

Kapitalist ile işçinin paylaşacakları değer, yalnız bu değer, yani işçinin toplam emeğine göre ölçülen değer olduğundan, bunlardan biri fazla aldığı zaman öteki eksik alacaktır, tersine, biri eksik aldığı zaman öteki fazla alacaktır. Belli bir miktar için, birinin payı arttığı ölçüde ötekinin payı azalacaktır. Eğer ücretler değişirse, kârlar da ters doğrultuda değişecektir. Ücretler düşünce kârlar yüksele-

cektir, ücretler yükselince de kârlar düşecektir. Daha önce varsaydığımız gibi, eğer işçi 3 şilin, yani yarattığı değerin yarısını alıyorsa, ya da eğer onun bütün işgünü, ödenmiş emek ve ödenmemiş emekten yarıyarıya olmak üzere meydana geliyorsa, *kâr oranı* %100'e yükselecektir, çünkü kapitalist de işçi gibi 3 şilin alacaktır. Eğer işçi, ancak 2 şilin alırsa, yani işgününün ancak üçte-birinde kendisi için çalışıyorsa, kapitalist, 4 şilin alacaktır ve kâr oranı yüzde 200 olacaktır. Eğer işçi, 4 şilin alırsa, kapitalist, ancak 2 şilin alacaktır ve kâr oranı yüzde 50'ye düşecektir.* Ama bütün bu değişkenliklerin, metaın değeri üzerinde etkileri yoktur. Ücretlerde genel bir yükselme, o halde, kârda genel bir oran düşüklüğüne yol açacaktır, ama değer üzerinde etkisiz kalacaktır.

Ama her ne kadar metaların değerleri, onların pazar fiyatlarını eninde sonunda düzenlemeliyseler de, ve bu, metada sabitleşen toplam emek miktarının, ödenmiş emek ve ödenmemiş emek olarak bölünüşüne göre değil de, yalnız ve yalnız bu toplam emek miktarına göre olursa da, bundan, hiç de, örneğin 12 saatte üretilmiş olan şu ya da bu metaın ya da belirli sayıda metaların değerlerinin her zaman değişmez kaldığı sonucu çıkarılamaz. Belli bir işzamanı içinde ya da belli bir emek miktarı kullanılarak imal edilen metaların *sayısı* ya da *kitlesi,* bu metaların üretiminde kullanılan emeğin *üretici gücüne* bağlıdır, yoksa emeğin genişliğine ve *süresine* değil. Örneğin, iplik eğirme, emeğin belirli bir üretici güç derecesinde, 12 saatlik işgününde 12 libre iplik yapılırken, emeğin üretici gücünün daha düşük bir düzeyinde sadece iki libre yapılır. Eğer birinci durumda, ortalama 12 iş saati, 6 şilinlik bir değerde cisimleşmiş olsaydı, 12 libre ipliğin maliyeti 6 şilin olurdu. Öteki durumda ise, 2 libre eğirilmiş ipliğin maliyeti de aynı bi-

* Asıl metinde yanlışlıkla %33⅓ yazılmış. —*Ed.*

çimde 6 şilin olacaktı. O halde birinci durumda eğirilmiş ipliğin libresi 6 peniye, ikinci durumda ise 3 şiline malolacaktı. Fiyattaki bu fark, kullanılan emeğin üretici gücünün çeşitliliğinin bir sonucu olurdu. Yüksek bir üretici güç ile bir libre iplikte bir saat emek cisimleşmiş olurdu, öte yandan düşük bir üretici güç ile bir libre iplikte 6 saat emek cisimleşirdi. Birinci durumda, ücretlerin göreli olarak daha yüksek bir kâr oranının göreli olarak daha düşük olmasına karşın, bir libre ipliğin fiyatı ancak 6 peniye yükselirdi. Öte yandan ücretler düşük ve kâr oranı yüksek olduğu halde, ikinci durumda fiyat 3 şilin olurdu. Çünkü ipliğin libresinin fiyatını belirleyen, *toplam emek miktarının ödenmiş emekle ödenmemiş emek olarak bölünmesindeki oran* değil, bu bir libre ipliğin *içerdiği toplam emek miktarıdır.* Yukarda sözünü ettiğimiz iyi fiyatla satın alınan emeğin ucuz meta üretebileceği ve düşük fiyatla satın alınan emeğin ise pahalı meta üreteceği gerçeği, böylece paradoksal görünüşünü yitirmiş oluyor. Bu gerçek şu genel yasanın ifadesinden başka bir şey değildir: bir metaın değerini, onun içinde cisimleşmiş olan emek miktarı belirler, ve bu emek miktarı, yalnız kullanılan emeğin üretici gücüne bağlıdır ve dolayısıyla emeğin üretkenliğinde meydana gelen her değişmede o da değişecektir.

XIII. BİR ÜCRET ARTIŞI SAĞLAMAK YA DA ÜCRET DÜŞMESİNE KARŞI KOYMAK İÇİN BELLİBAŞLI GİRİŞİMLER

Şimdi de gerek ücretlerde bir artış sağlama, gerek ücretlerin düşüşüne karşıkoyma girişimlerinin ele alınacağı en önemli durumları, ciddî bir biçimde inceleyeceğiz:

1. Gördük ki, *işgücünün değeri,* ya da alelâde deyimiyle, *emeğin değeri,* gerekli temel nesnelerin değeri tarafından, yani bu nesnelerin üretimi için gerekli emek miktarıyla belirlenir. Şu halde, eğer, belirli bir ülkede, işçinin

her gün kullandığı gerekli temel nesnelerin ortalama değeri, 3 şilinle ifade edilen 6 iş saati olsaydı, işçi kendi gündelik geçim araçlarının eşdeğerini yaratmak için günde 6 saat çalışmak zorunda olurdu. Eğer bütün işgünü 12 saate varsaydı, kapitalist, işçiye 3 şilin vererek emeğinin değerini ona ödemiş olurdu. İşgününün yarısı ödenmemiş emek olurdu ve kâr oranı da yüzde 100'e yükselirdi. Ama şimdi varsayalım ki, verimliliğin azalması sonucunda, aynı miktarda tarım ürünlerini elde etmek için daha fazla emek gerekli olsun, şöyle ki gündelik gerekli yiyecek maddelerinin fiyatı 3 şilinden 4 şiline çıksın. Bu durumda, emeğin *değeri* üçte-bir, ya da yüzde 33$^1/_3$ yükselirdi. O zaman, işçinin gündelik geçimini daha önceki düzeyine uygun bir biçimde sürdürmenin eşdeğerini üretmek için, işgününün 8 saati gerekirdi. Bunun sonucu olarak artı-emek 6 saatten 4 saate, kâr oranı ise yüzde 100'den yüzde 50'ye düşerdi. Ve nasıl ki, herhangi başka bir metaın satıcısı, bu metaın üretim masrafları yükseldiğinde, bu artan değerin kendisine ödenmesini sağlamaya çalışırsa, tıpkı onun gibi işçi de bir ücret artışı isteminde bulunmakla yalnız *kendi emeğinin artan değerini* istemiş olurdu. Eğer ücretler yükselmeseydi, ya da vazgeçilmez kullanım nesnelerinin değerini dengelemeye yetecek kadar yükselmeseydi, emeğin *fiyatı, emeğin değerinin* altına düşerdi ve işçinin geçim koşulları kötüleşirdi.

Ama karşıt doğrultuda bir değişiklik de meydana gelebilir. Emeğin üretkenliğinin artması sayesinde, günlük gerekli geçim araçlarının aynı ortalama miktarı 3 şilinden 2 şiline düşebilirdi, yani bu geçim araçlarının gündelik değerinin eşdeğerini üretmek için işgününün 6 saati yerine 4 saati gerekli olurdu. İşçi, o zaman, günlük gerekli yiyecek maddelerinden daha önce 3 şiline satın alabildiğinin tamı tamına aynını 2 şilinle alabilecek durumda olurdu. Gerçekte *emeğin değeri* düşmüş olacaktı, ama bu azalmış değer, eskisiyle gene aynı miktarda metaları temsil edecekti. Bu durum-

da, kâr, 3 şilinden 4 şiline yükselecekti ve kâr oranı ise yüzde 100'den 200'e. Her ne kadar işçinin mutlak varlık koşulları aynı kalmış olsa da, onun *göreli* ücreti ve giderek kapitalistinkine oranla *göreli toplumsal durumu* düşmüş olacaktı. Eğer işçi bu göreli ücret düşüşüne karşı koysaydı, kendi emeğinin artan üretkenliğinden bir pay elde etmeye ve göreli toplumsal durumunu eskisi gibi tutmaya çalışmaktan başka bir şey yapmış olmazdı. İşte böyledir ki, Tahıl Yasalarının kaldırılmasından sonra, İngiliz fabrikacıları, bu yasalara karşı ajitasyon sırasında yükümlülük bildirgelerini açıkça bozarak, ücretleri genellikle yüzde 10 düşürdüler. Başlangıçta, işçilerin direnişi bastırıldı, ama daha sonra, burada üzerinde duramayacağım durumlar sonucunda yitirilen yüzde-on, yeniden kazanıldı.

2. En gerekli yiyecek maddelerinin *değerleri,* ve buna göre emeğin değeri de aynı kalabilir, ama *paranın değerinde* daha önce meydana gelen bir *değişiklik* sonucu, bunların para olarak fiyatları bir değişikliğe uğrayabilir.

Daha zengin madenlerin bulunuşu sayesinde vb., iki ons altının üretimi, örneğin, önceleri bir onsun üretiminin gerektirdiğinden daha fazla emek gerektirmeyecektir. O zaman altının *değeri* yarıyarıya, yani yüzde 50 düşecektir. Bu durumda bütün öteki metaların *değerleri,* para olarak, önceki *fiyat*larının iki katını temsil edeceklerinden, *emek değeri için* de aynı şey olacaktır. Eskiden 6 şilin içinde ifade edilen 12 iş saati, şimdi 12 şilin içinde ifadesini bulacaktır. Eğer işçinin ücreti 6 şiline çıkacağına 3 şilinde kalsaydı, *onun emeğinin para olarak fiyatı,* ancak *emeğinin değerinin yarısına* denk düşerdi ve onun yaşamı korkunç bir şekilde kötüleşirdi. Bu durum, gene, işçinin ücreti yükseldiği, ama altının değerinin düşüşüyle orantılı olarak yükselmediği zaman da azçok aynı derecede meydana gelebilirdi. Böyle bir durumda, ne emeğin üretici gücünde, ne arz ve talepte ve ne de değerlerde hiç bir şey değişmiş olur-

du. Bu değerin paraca *adlandırılmalarından* başka hiç bir şey değişmeyecekti. Benzeri bir durumda, işçinin orantılı bir ücret artışı talebinde ısrar etmemesi gerektiğini iddia etmek, ona şeyler yerine sözlerle yetinmesi gerektiğini söylemekle aynı kapıya çıkar. Geçmişin bütün tarihi göstermektedir ki, ne zaman para değerinde benzer bir değer düşüklüğü olsa, kapitalistler hemen işçileri aldatmak için bu fırsattan yararlanmaya bakarlar. Çok geniş bir iktisatçılar okulu, yeni altın yataklarının bulunuşu, gümüş madenlerinin daha iyi bir biçimde işletilmesi ve civanın daha ucuz fiyata arzı sonucunda değerli madenlerin değerinde yeni bir düşüş olduğunu doğrulamaktadır. Bu, Kıta üzerindeki daha yüksek ücretler elde etmek uğruna genel ve zamandaş mücadeleyi açıklayacaktır.

3. Şimdiye kadar *işgününün* belirli sınırları olduğunu varsaydık. Ama bununla birlikte, işgününün, kendi başına, değişmez sınırları yoktur. Kapitalizm, durmadan, bu işgününü, olanaklı olan en aşırı fiziksel sınıra kadar uzatmaya çabalar, çünkü bu işgününü uzattığı oranda artı-emek, dolayısıyla da bundan çıkan kâr artar. Kapitalistler, işgününü uzatmayı başardıkları ölçüde başkasının emeğinden sahip çıkabildikleri nicelik de o kadar fazla olur. 12. yüzyılda ve 13. yüzyılın ilk iki üçte-birinde bütün İngiltere'de normal işgünü 10 saat olmuştur. Gerçekte İngiliz aristokrasisinin İngiliz emekçi kitlelerine karşı savaşı olmuş olan jakobenlere karşı savaşta,[36] zafer bayramlarını kutlayan sermaye, işgününü 10 saatten 12, 14, 18 saate çıkardı. Gözüyaşlı duygusallığından kuşkulanılamayacak olan Malthus, 1815'lerde yayınlanan bir broşürde, eğer böyle giderse, ulusun yaşamı kendi kaynağına kadar tehlikeye düşer diye açıklıyordu.[37] Yeni mekanik türetimlerin genelleştirilmesinden birkaç yıl önce, 1765'lerde, İngiltere'de, *Ticaret Üzerine Deneme* adında bir broşür yayınlandı. İşçi sınıfının yeminli düşmanı, bu adı bilinmeyen yazar, broşürde, işgününün sı-

nırlarını genişletme zorunluluğu üzerinde direniyor. Bu amaçla, başka öneriler yanında, *işevlerinin* (*working houses*) kurulmasını öneriyor ve bunlar "dehşet evleri" olmalıdırlar diyor. Peki bu "dehşet evleri" için önerdiği işgünü uzunluğu ne olmalıdır? *12 saat*, kapitalistlerin, iktisatçıların ve bakanların, 1832'de, 12 yaşın altında bir çocuk için yalnız uygulanan değil, ama aynı zamanda zorunlu olduğunu ilân ettikleri sürenin ta kendisi.[38]

Kendi işgücünü satarak —ki işçi, içinde bulunduğumuz düzende bunu yapmak zorundadır— bazı makul sınırlar içerisinde, bu işgücünün kullanımını kapitaliste bırakır. Doğal yıpranması bir yana bırakılırsa, işçi, işgücünü ortadan kaldırmak için değil, korumak için satar. İşçinin, işgücünü, gündelik ya da haftalık değerine satması olgusu bile, bu işgücünün, bir günde ya da bir haftada, iki günlük ya da iki haftalık bir yıpranış konusu olmayacağı anlamını içinde taşır. 1.000 lira eden bir makineyi ele alalım. Eğer bu makine 10 yılda yıpranıp eskiyorsa, yapımlarına katıldığı metaların değerlerine yılda 100 lira ekler. Eğer 5 yılda eskiyorsa, bu, değere, yani metaların değerlerine yılda 200 lira katar, yani onun yıllık yıpranmasının değeri bu yıpranmanın çabukluğu ile ters orantılıdır. Ama işçiyi makineden ayıran şey, işçi, emeğinin sayıca basit toplamının gösterdiğinden çok daha büyük bir hızla sona yaklaştığı halde; makine, kullanıldığı oranda tamamen eskiyip bitmez.

İşçiler, işgününü eski makul sınırlarına götürmeye çalıştıklarında, ya da normal işgününün yasal olarak saptanmasını koparamadıkları yerde, yalnız sızdırılan artı-emeğe göre hesaplanmamış, ama daha yüksek bir orana çıkartılmış bir ücret yükselmesi ile artı-emeğe gemvurmaya uğraştıklarında, kendi kendilerine ve kendi soylarına karşı bir ödevi yerine getirmekten başka bir şey yapmazlar. Sermayenin zorbaca gaspına sınır çekmekten başka bir şey yapmazlar. Kapitalist hesabına yaptığı iş, uyku, yemek vb. için

olduğu gibi salt fiziksel kısa kesintiler dışında bütün yaşamını ele geçirmiş, yakasını bırakmayan, hiç bir an boş vakti olmayan bir adam, bir yük hayvanından daha beterdir. O, fizik olarak ezilmiş, kafaca alıklaşmış, başkası için servet üreten basit bir makinedir. Ama bununla birlikte, bütün modern sanayi tarihi gösterir ki, sermaye, eğer önüne set çekilmezse, bütün işçi sınıfını, umursamadan, acımasızca bu en aşağı düzeye düşürmek için çalışır.

İşgününün bu uzatılmasıyla, kapitalist pekâlâ *daha yüksek ücretleri* ödeyebilecektir, eğer ücretlerin artması, sızdırılan daha büyük emek miktarına ve bunun sonucu olan işgücünün daha büyük hızla sona yaklaşmasına uygun düşmezse, *emeğin değerini* düşürmekten de geri kalmayacaktır. Bu, başka bir biçimde de meydana gelebilir. İstatistikçileriniz, örneğin, Lancashire fabrikalarında çalışan emekçi ailelerinin ortalama ücretlerinin artmış olduklarını size anlatacaklardır. Ama onlar unutuyorlar ki, bir tek erkeğin yerine, bugün, aile reisi, karısı ve belki de 3-4 çocuğu, kendilerini, kapitalist Jaggernaut'nun[39] tekerleri altına atmaktadır ve ücretlerin toplamının vardığı tutar, aileden sızdırılan artı-emeği karşılamamaktadır.

Fabrikalar hakkındaki yasaya tâbi bütün sanayi dallarında şimdi olduğu gibi, işgününün belirli sınırları içinde de, ücretlerde bir yükselme zorunlu olabilir, *emeğin değerini* eski düzeyinde tutmak için olsa da. İşin *yeğinliği* artırılarak, bir adam, eskiden iki saatte harcadığı gücü, şimdi bir saatte harcayabilir. İşte, fabrikalar yasasına bağlı sanayilerde, makinelerin hızlandırılmasıyla ve şimdi bir tek kişinin gözettiği çalışır makinelerin sayısının artmasıyla bir dereceye kadar meydana gelen budur. Eğer işin yeğinliğinin artırılması ya da eğer bir saatte harcanan emek toplamının çoğalması işgününün azaltılması ile birlikte giderse, bu durumda, bundan yararlanacak olan emekçi olacaktır. Eğer bu sınır aşılırsa, emekçi, bir yandan kazandığını,

öte yandan yitirir, ve 10 iş saatinin önceki 12 iş saati kadar zararlı bir sonucu, bir etkisi olur. İşçi, emeğin gittikçe artan yeğinliğine uygun düşen ücret artışları uğruna mücadeleyle sermayenin çabalarına karşı koyarken, emeğinin değerinin düşürülmesine ve soyunun aşağılanmasına karşı çıkmaktan başka bir şey yapmaz.

4. Hepiniz biliyorsunuz ki, burada açıklayacak durumda olmadığım nedenlerle, kapitalist üretim, belirli dönemsel çevrimlerden geçer. Birbiri ardından dinginlik, artan canlılık, refah, aşırı-üretim, bunalım ve durgunluk durumlarından geçer. Metaların geçerli fiyatları ve yürürlükteki kâr oranı, bazan kendi ortalamalarının altına inerek, ve başka anlarda bu ortalamaları aşarak kapitalist üretimin bu aşamalarına uyarlar. Bütün çevrimi (*cycle*) gözlerseniz, pazar fiyatından her uzaklaşmanın başka bir uzaklaşma ile denkleştirildiğini ve çevrimin ortalaması alındığında, metaların pazardaki fiyatlarının, onların değerleri üzerinden ayarlandığını görürsünüz. Evet, pazar fiyatlarının düşmesi döneminde, bunalım ve durgunluk döneminde, işçi, eğer işini tamamen yitirmezse, kesin olarak bir ücret düşmesi beklemelidir. Aldatılmamak için, böyle pazar fiyatlarında benzer bir düşme halinde bile, ne oranda bir ücret düşüklüğünün zorunlu hale geldiğini anlamak için kapitalist ile tartışması gerekir. Eğer o, artı-ürünlerin gerçekleştiği bolluk döneminde ücretlerin artması için mücadele etmeseydi, bir sanayi çevriminin ortalaması içinde kendi *ortalama ücretine*, yani emeğinin *değerine* bile ulaşamazdı. Ücreti, zorunlu olarak, bu çevrimin düşüş dönemlerinden etkilenen işçinin, kendini, bolluk dönemlerindeki, bu düşüşleri denkleştirme olanağının dışında tutmasını istemek, saçmalığı en son noktasına vardırmak olurdu. Genellikle, bütün metaların *değeri,* ancak, sürekli değişiklikleri arz ve talebin durmadan dalgalanmasının sonucu olan pazar fiyatlarının karşılıklı olarak birbirlerini dengelemeleriyle gerçekleşir. Bugünkü

sistemin temeli üzerinde, emek, bütün öteki metalar gibi bir metadır ancak. Bundan dolayı onun da kendi değerine uygun düşen bir ortalama fiyata ulaşması için aynı dalgalanmalardan geçmesi gerekir. Bir yandan onu bir meta gibi karşılamak, öte yandan da onu metaların fiyatlarını belirleyen yasaların dışında tutmak istemek bir saçmalık olurdu. Köle, kendi geçimi için kesin ve değişmez bir miktar alır, ama ücretli öyle değildir. Şu halde ücretlinin, bir durumda bir ücret yükselmesi koparmaya çalışması gerekir, bu, başka bir durumda ücret düşüşünü denkleştirmek için olsa bile. Eğer ücretli, kapitalistin iradesini, kapitalistin diktasını değişmez bir iktisat yasası olarak kabul etmekle yetinip kalsaydı, kölenin güvenliğine erişemeden onun bütün yoksulluğunu paylaşırdı.

5. Dikkate aldığım bütün durumlarda, yani olayların yüzde 99'unda gördünüz ki, ücretlerin artması uğruna yapılan bir mücadele, *önceki* değişiklikleri izlemekten başka bir şey yapmaz ve üretimin niceliğindeki, emeğin üretici gücündeki, emeğin değerindeki, paranın değerindeki, aşırılan emeğin genişliği ve yeğinliğindeki, arz ve talebin iniş çıkışlarına bağlı olan ve sınaî çevrimin çeşitli evrelerine uygun olarak meydana gelen pazar fiyatları oynamalarındaki daha önce yer almış dalgalanmaların zorunlu sonucudur; kısacası bunlar bir o kadar sermayenin daha önceki etkilerine karşı işçilerin tepkileridir. Eğer, ücretlerin artırılması uğruna mücadeleyi bütün bu durum ve koşullardan bağımsız olarak, ve yalnız ücretlerdeki değişirlikleri dikkate alarak incelerseniz, ve mücadelenin ileri geldiği bütün öteki değişirlikleri hesaba katmazsanız, yanlış vargılara varmak üzere, yanlış öncüllerden yola çıkıyorsunuz demektir.

XIV. SERMAYE İLE EMEK ARASINDA MÜCADELE VE SONUÇLARI

1. İşçi tarafından, ücretlerin indirilmesine karşı dönem dönem gösterdiği direnişin ve ücretlerin artmasını sağlamak üzere devirli olarak giriştiği çabaların ücretlilik sistemine ayrılmazcasına bağlı olduğunu, ve bunların, emeğin metalara benzeşmiş, metalarla bir tutulmuş olması ve buna göre de genel fiyat hareketini düzenleyen yasalara tâbi bulunması olgusunun kendisinden ileri geldiklerini gösterdikten sonra; ayrıca, ücretlerde genel bir yükselmenin kâr oranında genel bir düşmeye götüreceğini, ama bu yükselmenin metaların ortalama fiyatları ya da değerleri üzerinde etkisiz olacağını gösterdikten sonra, şimdi, son olarak, sermaye ile emek arasındaki sürekli mücadelede, sermayenin hangi dereceye kadar üstün gelme şansı olduğunu öğrenmek sözkonusudur.

Bunu genel bir biçimde yanıtlayacağım, ve diyeceğim ki, emeğin *pazar fiyatı,* bütün öteki metaların pazar fiyatı gibi, zamanla, kendi *değerine* uygunlaşacaktır; ve bundan dolayı, her türlü yükselme ve alçalmaya karşın, ve işçi ne yaparsa yapsın, sonu sonuna ortalama olarak ancak kendi emeğinin değerini alacaktır, ki bu değer, onun işgücünün değerine dönüşür, işgücünün değeri ise iyi durumda tutulmasına, saklanmasına ve yeniden üretilmesine gerekli geçim araçlarının değeri ile belirlenir, ve son olarak bu geçim araçlarının değerleri ise, üretimlerinin gerektirdiği emek miktarına göre ayarlanır.

Ama bazı özel durumlar vardır ki, *işgücünün değerini, yani emeğin* değerini bütün öteki metaların değerlerinden ayırdederler. İşgücünün değeri iki öğeden olusmuştur ki, bunlardan biri salt fiziksel öğedir, öteki ise tarihsel ya da toplumsal öğe. İşgücü değerinin *en üst sınırını fiziksel* öğe belirler, yani bu demektir ki, işçi sınıfının, geçinmesi, ye-

niden üremesi ve fiziksel varlığını sürdürmesi için yaşamak ve çoğalmak için vazgeçilmez olan geçim araçlarını alması gerekir. Mutlak olarak zorunlu bu geçim araçlarının *değeri,* buna göre, *emek değerinin* en yüksek sınırını meydana getirir. Öte yandan, işgününün uzunluğu, her ne kadar çok uzatılabilirse de, en son sınırı da vardır. Bu aşırı sınırları belli eden şey, işçinin fiziksel kuvvetidir. Eğer işçinin hayatî gücünün gündelik tükenmesi belli bir dereceyi aşarsa, bu güç, her gün yeni bir eylem sağlayamayacaktır. Bununla birlikte, dediğimiz gibi, bu sınır çok çekilip uzatılabilir. Güçsüz ve kısa ömürlü kuşakların çabuk çabuk ardarda sıralanışı, emek pazarını, bir dizi güçlü ve uzun ömürlü kuşaklar kadar besleyebilecektir.

Salt fizyolojik olan bu öğeye paralel olarak, her ülkede *geleneksel bir yaşam düzeyi,* emeğin değerini belirler. Bu yaşam düzeyi, yalnız fiziksel varlıktan ibaret değildir, insanların içinde yaşadıkları ve içinde yetiştirilmiş oldukları toplumsal koşullardan doğan bazı gereksinmelerin doyurulmasına bağlıdır. İngiliz yaşam düzeyi, İrlanda'nın yaşam düzeyine, bir Alman köylüsünün yaşam düzeyi ise Litvanya köylüsünün yaşam düzeyine indirgenebilirdi. Bu bakımdan tarihsel geleneğin ve toplumsal alışkanlıkların oynadıkları rolün önemini, B. Thornton'un *Fazla Nüfus*[40] konusundaki yapıtında görebilirsiniz. B. Thornton orada gösteriyor ki, İngiltere'nin çeşitli tarım bölgelerinde ortalama ücretler, zamanımızda da hâlâ bu bölgelerin serflikten aşağıyukarı elverişli koşullarda çıkmış olup olmamalarına göre azçok değişiklikler göstermektedir.

Emeğin değerine giren bu tarihsel ya da toplumsal öğe artabilir ya da azalabilir, büsbütün ortadan kalkabilir, öyle ki fizyolojik sınır, tek başına kalır. Devlet hazinesinden otlanan, hazır yiyici, günahkâr koca Georges Rose'un dediği gibi, bizim aziz dinimizin avunçlarını bu imansız Fransızların akınlarından korumak için girişilmiş *jakobenlere*

karşı savaş zamanında, önceki bölümlerden birinde o kadar sevecenlikle davrandığımız namuslu İngiliz çiftçileri, tarım işçilerinin ücretlerini, *salt fiziksel* asgarinin de altına düşürdüler ve soyun fizik varlığını *Yardım Bürosu*[41] tarafından yapılan ilâvelerle sürdürmesini zorunlu hale getirdiler. Bu, ücretli işçiyi bir köleye, özgür ve Shakespeare'den gurur duyan köylüyü yardım gören bir yoksul durumuna çevirmenin şanlı bir biçimiydi.

Eğer çeşitli ülkelerdeki ve aynı ülkede çeşitli tarihsel çağlardaki normal ücretleri, yani emek değerlerini karşılaştırırsanız, bizzat *emek değerinin* de değişmez bir büyüklük olmadığını, bütün öteki metaların değerlerinin değişmez kaldığı varsayıldığında bile emek değerinin değişir olduğunu görürsünüz.

Pazardaki kâr oranlarının benzer bir karşılaştırılmasından da yalnız bunların değil, *ortalama* oranların da değiştiği sonucunu çıkardı.

Ama, *kârlara* gelince, bunların asgarisini belirleyecek bir yasa yoktur. Onların düşüşlerindeki son sınırın hangi sınır olduğunu söyleyemeyiz. Peki neden bu sınırı saptayamıyorum? Çünkü biz, pekâlâ *asgarî* ücretleri saptayabiliriz, ama *azamî* ücretlerle. Yalnız şunu söyleyebiliriz ki, işgününün sınırları belli olmak üzere, *kârların azamisi, ücretlerin en düşük fizyolojik sınırına* uygun düşer ve, ücretler belli olmak üzere, *kârların azamisi,* işgününün, işçinin fiziksel kuvvetleriyle henüz bağdaşan uzatılmasına uygun düşer. Demek ki, kârın azamisini, ancak, ücretin fizyolojik asgarisi ve işgününün fizyolojik azamisi belirler. Açıktır ki, *azamî kâr oranının* bu iki sınırı arasında, değişebilen sınırsız bir ıskala yer alır. Kâr oranının derecesi yalnız sermaye ile emek arasındaki kesintisiz mücadele tarafından belirlenir; kapitalist durmadan ücretleri fizyolojik asgarisine düşürmeye ve işgününü fizyolojik azamisine kadar uzatmaya çabalar, oysa işçi sürekli olarak karşıt yönde bir baskı yapar.

Böylece sorun, mücadele eden güçlerin oranı sorununa indirgenir.

2. *İşgününün sınırlandırılmasına* gelince, bu, tüm başka ülkelerde olduğu gibi, İngiltere'de de hiç bir zaman *yasal müdahaleden* başka bir yolla düzenlenmemiştir. İşçilerin dışardan etkileyen sürekli baskıları olmasaydı, bu müdahale hiç bir zaman yapılmazdı. Herhalde, sonuç, hiç bir zaman işçilerle kapitalistler arasında özel anlaşmalarla elde edilemezdi. Bir *genel siyasal eylemin* gerekliliği bile, salt ekonomik mücadelede, sermayenin daha güçlü olduğunu tanıtlar.

Emeğin değerinin sınırları konusunda, bunların saptanması, gerçekte her zaman arz ve talebe bağlıdır, bununla kapitalistler yönünden gelen emek talebini ve işçiler tarafından yapılan emek arzını kastediyorum. Sömürge ülkelerde arz ve talep yasası işçinin lehinde çalışır. Amerika Birleşik-Devletleri'nde ücretlerin göreli olarak yüksek düzeyde oluşu, bundan dolayıdır. Sermaye boşuna çabalayıp durur, emek pazarının, ücretli işçilerin sürekli olarak kendi kendilerine yeterli bağımsız köylüler haline gelmesiyle durmadan boşalmasını önleyemez. Amerikalıların büyük bir bölümü için, ücretli işçi durumu, azçok yakın bir süre sonunda ayrılacaklarını bildikleri geçici bir dönemden başka bir şey değildir.[42] Sömürgelerdeki bu duruma çare bulmak üzere, baba İngiliz hükümeti, belli bir süre, modern sömürgeleştirme teorisi adı verilen ve ücretlinin kısa zamanda bağımsız köylüye dönüşmesini engellemek amacıyla, sömürgelerde toprak fiyatını yapay olarak yükseltmeyi kabul etti.

Şimdi, sermayenin üretim sürecine tamamıyla egemen olduğu, uygarlığı eski ülkelere geçelim. Örneğin İngiltere'de 1849-1859 arasında tarım işçilerinin ücretlerinin yükselmesini ele alalım. Bunun sonucu ne oldu? Tarımcılar, dostumuz Weston'ın kendilerine salık vereceği gibi, buğdayın

değerini, hatta onun pazar fiyatını bile yükseltemediler. Tersine, onun düşmesini kabul etmeleri gerekti. Ama bu onbir yıl boyunca, her çeşit makineler getirdiler, yeni bilimsel yöntemler uyguladılar, ekilebilir toprakların bir bölümünü otlak haline getirdiler, çiftlikleri genişlettiler ve aynı zamanda üretim hacmini de artırdılar; bu yollarla ve daha başkaları ile, emeğin üretici gücünün artması ile emek talebini azalttıklarından, yeniden, tarım işçileri nüfusunda göreli bir fazlalık yarattılar. Sağlam temellere dayanan eski ülkelerde, sermayenin ücret artışlarına karşı tepkileri azçok hızlı bir biçimde bu genel yönteme göre gerçekleşir. Ricardo, çok haklı olarak, makinenin emekle sürekli rekabet halinde olduğuna, makinenin, çok kez, ancak emeğin değeri belli bir düzeye ulaştığı zaman üretime sokulabildiğine;[43] ama makine kullanımının emeğin üretici gücünü artırmanın sayısız yöntemlerinden ancak bir tanesi olduğuna işaret etmiştir. Bayağı emekte göreli bir bolluk yaratan bu gelişmenin kendisi, beri yandan vasıflı emeği basitleştirir ve böylece de onun değerini düşürür.

Aynı yasa, başka bir biçimde de kendini hissettirir. Emeğin üretici gücünün gelişmesi ile sermaye birikimi pek çok hızlanır, hatta göreli olarak yüksek bir ücret oranına karşın. Sağlığında modern sanayiin daha henüz ancak başlangıcında olduğu Adam Smith gibi, sermayenin hızlı birikimi, zorunlu olarak, artan bir emek talebi yaratarak terazinin kefesini işçinin lehine eğdireceği sonucuna varılabilirdi. Bu aynı nedenden dolayı, çağdaş yazarların pek çoğu, şu son yirmi yıl içinde, İngiliz sermayesi İngiliz halkından çok daha büyük bir hızla arttığı halde, ücretlerin daha fazla artmamış olmasına şaşmışlardır. Ama sermayenin sürekli bir biçimde birikmesine paralel olarak, *sermayenin bileşiminde gittikçe büyüyen bir değişiklik* meydana gelir. Toplam sermayenin sabit[44] sermayeden, makinelerden, hammaddelerden, akla gelebilecek her çeşit üretim araçla-

rından ibaret olan bölümü, ücret olarak, yani emeğin satın alınması için kullanılan bölümüne oranla çok daha hızlı bir biçimde büyür. Bu yasa, Barton, Ricardo, Sismondi, Profesör Richard Jones, Profesör Ramsey, Cherbuliez ve daha birçokları tarafından azçok doğru bir biçimde ortaya konuldu.

Eğer sermayenin bu iki öğesi arasındaki oran, başlangıçta 1'in 1'e oranı gibi idiyse, sanayiin ilerlemesi sırasında 5'in 1'e karşı oranı haline gelir. Eğer, toplam 600'lük bir sermaye üzerinden 300'ü aletlere, hammaddelere, 300'ü ise ücretlere yatırılmışsa, 300 yerine 600'lük bir işçi talebi yaratmak için toplam sermayeyi iki katına çıkarmaktan başka bir şey gerekmeyecektir. Ama, eğer 600'lük bir sermaye üzerinden, 500'ü makine ve malzeme olarak, yalnız 100'ü ücret olarak yatırılmışsa, bu durumda 300 yerine 600'lük bir işçi talebi için aynı sermayeyi 3.600'e çıkarmak gerekecektir. Sanayiin gelişmesinde, emek talebi, demek ki, sermaye birikimi ile eş yürümez. Kuşkusuz emek talebi de büyür, ama sermayenin artışına göre durmadan azalan bir oran içinde büyür.

Bu birkaç bilgi, modern sanayiin gelişmesinin bile, zorunlu olarak, dengeyi her gün biraz daha fazla işçinin aleyhine, kapitalistin lehine eğdirmek zorunda olduğunu, ve bundan dolayı kapitalist üretimin genel eğiliminin, ücretlerin ortalama düzeyini yükseltmek değil, ama indirmek, yani aşağıyukarı *emek değerini en aşağı sınırına* indirgemek yolunda olduğunu göstermeye yetecektir. Ama, bu düzende, *şeylerin* eğilimi böyledir diye işçi sınıfı, sermayenin gasplarına karşı direnişten vazgeçmeli ve ortaya çıkan fırsatlarda, durumunda herhangi bir iyileşme meydana getirebilecek her şeyi koparıp almak uğruna çabalarını bırakmalı mıdır? Eğer işçi sınıfı böyle yapsaydı, biçimsiz, ezilmiş, artık hiç bir umudu kalmamış, ömrü boyu açlık çeken yaratıklar yığınından başka bir şey olmamak durumuna dü-

şerdi. İşçi sınıfının normal ücretler uğruna mücadelelerinin; bütünü içinde ücretlilik sisteminden ayrılamaz ara olaylar olduklarını, yüzde 90 durumda, işçi sınıfının, ücretleri tekrar yükseltme çabalarının, ancak, emeğe verilen değeri elde tutma girişimleri olduklarını ve fiyat üzerinde kapitalistle çekişme zorunluluğunun, işçi sınıfının kendisini bir meta gibi satmaya mecbur kılan koşulla zincirleme bağlantı halinde bulunduğunu göstermiş olduğumu düşünüyorum. Eğer işçi sınıfı, sermaye ile günlük dövüşünde tabanları yağlasaydı, daha büyük çapta şu ya da bu harekete girişme olanağından kendi kendini yoksun bırakmış olurdu elbette.

Aynı zamanda ve ücretlilik sisteminin içerdiği genel köleleşmenin tamamıyla dışında olarak, işçiler, bu gündelik mücadelenin kesin sonucunu fazla abartmamalıdırlar. Unutmamalıdırlar ki, onlar, sonuçlara karşı mücadele etmektedirler, bu sonuçların nedenlerine karşı değil, unutmamalıdırlar ki, aşağı doğru inen hareketi ancak tutabilirler, ama onun gidiş doğrultusunu değiştiremezler, ancak geçici çareler uygulayabilirler, ama hastalığı iyi edememeksizin. Demek ki, işçiler, sermayenin ara vermeden sürüp giden gasplarının ya da piyasa değişikliklerinin doğurduğu bu kaçınılmaz çekişmelerin bütün güçlerini silip süpürmesine izin vermemelidirler. Onların anlamaları gerekir ki, bellerini büken bütün yoksulluğu ile birlikte, güncel düzen, aynı zamanda, toplumun ekonomik dönüşümü için gerekli *maddî koşullara* ve *toplumsal biçimlere* vücut verir. *"Âdil bir işgünü karşılığında âdil bir ücret"* gibi *tutucu* slogan yerine, bayrakları üzerine şu *devrimci* sloganı yazmalıdırlar: *"Ücretliliğin kaldırılması"*.

Bu çok uzun ve korkarım ki, çok yorucu, ama konumu doyurucu bir biçimde işlemek için yapmam gereken açıklamadan sonra, şu aşağıdaki kararın alınmasını önererek sözlerime son vereceğim:

1. Ücret oranında genel bir yükselme, kârlarda genel

bir düşüşe yol açar, ama toplamı olarak meta fiyatlarını etkilemez.

2. Kapitalist üretimin genel eğilimi, ortalama normal ücreti yükseltmek değil, alçaltmak yolundadır.

3. Sendikalar, sermayenin gaspetmesine karşı direniş merkezleri olarak yararlı iş görürler. Güçlerini pek yerinde olmayan bir biçimde, düşünmeden kullandılar mı, kısmen hedeflerini gözden kaçırırlar. Aynı zamanda mevcut düzenin değiştirilmesine ve örgütlü güçlerini, emekçi sınıfın kesin kurtuluşu, yani ücretliliğin kesin olarak kaldırılması için bir kaldıraç gibi kullanmaya çalışacakları yerde, düzenin sonuçlarına karşı yer yer küçük çatışmalarla verilen bir mücadele ile yetindikleri anda da hedeflerini büsbütün yitirirler.

EKLER

[BİR]

ÂDİL BİR İŞGÜNÜ KARŞILIĞINDA ÂDİL BİR ÜCRET[45]

FRİEDRİCH ENGELS

BU, son 50 yıl boyunca, İngiliz işçi hareketinin sloganı oldu. Bu sloganın, örgütler arası güçbirliğini yasaklayan sendikaların gelişmelerini önleyen yüzkarası yasanın kaldırılması sırasında, büyük hizmetleri oldu. İngiliz işçileri, Avrupa emekçi sınıfının başını çektiği zaman, şanlı çartist hareketi döneminde daha da büyük hizmetler gördü. Ama tarih hızla ilerliyor. Ve 50 yıl, hatta 30 yıl önce istenen ve yararlı olan şeyler, şimdi değişti ve yararlanılamaz hale geldiler. Eski ve saygıdeğer savaş narası da bunlardan biri değil mi?

Âdil bir işgünü karşılığında âdil bir ücret mi? Peki âdil bir ücret nedir, âdil bir işgünü nedir? Toplumun gelişme-

sine hükmeden yasalarla, bunlar nasıl koşullanır? Bu soruya bir yanıt alabilmemiz için, ne ahlâk ya da adalet bilimine ne de herhangi bir "insanlık", adalet ve hatta iyilikseverlik duygusuna başvuracak değiliz. Yasal yönden ahlâkî ve hatta âdil olan şey, toplumsal bakımdan âdil olmaktan henüz pek uzaktır. Toplumsal açıdan neyin âdil olduğunu ya da neyin âdil olmadığını, yalnız üretimin maddî olgularının yargısına dayanan bir bilim, yalnız ulusal ekonomi bilimi ortaya koyabilir.

Şu halde, ulusal ekonomiye göre, âdil bir ücret nedir, âdil bir işgünü nedir? Kısaca, serbest pazarda, üstenci ile işçi arasındaki rekabetin koşullandırdığı biçimde, ücret düzeyi ve bir günlük emeğin yeğinliğinin süresidir. Peki bu tarzda belirlenen nedir?

Âdil bir ücret, normal durumlarda, işçinin, kendi ortamının ve ülkesinin koşullarına uygun olarak, kendisine çalışma ve yeniden üreme olanağını sağlayacak araçları edinmesi için gereksindiği para tutarıdır. Gerçek ücret, sanayideki çalkantılar nedeniyle, kimi zaman bu ortalamanın altında, kimi zaman da üstündedir.

Âdil bir işgünü, işçinin bütün işgücünün, ertesi gün aynı emek miktarını veremeyecek hale gelmemek üzere, her gün gerçekten sağladığı emek süresi ve çabasıdır.

Sürekli olarak meydana gelen bu çevrim şöyle betimlenebilir: işçi, bütün işgücünü, yani bu işi sürekli bir biçimde yapabilecek durumda kalmak üzere sağlayabileceği kadarını kapitaliste verir. Bunun karşılığında, kapitalistten her gün aynı işi yeniden yapabilmesi için kendisine gerekli olduğu kadar —fazla değil— geçim aracı alır. Eşsiz bir âdillik!

Ama işe daha yakından bakalım. Mademki ekonomi öğretimlerine göre, ücret ve emeği rekabet koşullandırıyor, âdil olma, her iki yanın, bir iş sözleşmesi yaptıklarında eşit koşullarda ve aynı durumda olmalarını gerektirir gibi

gelir insana. Ama iş böyle değildir. Eğer kapitalist, işçi ile anlaşamazsa, bekleyebilir ve sermayesinden yiyerek yaşayabilir. İşçi ise bunu yapamaz. O, ancak ücretiyle yaşayabilir ve bu yüzdendir ki, en kötü koşullarda işi kabul etmesi gereklidir. Açlık korkunç bir şiddetle yakasına yapışır. Ama gene de burjuva sınıfının iktisatçıları, bunun, âdilliğin doruğu olduğunu iddia ederler.

Ama bu da, gene saçmalıktan başka bir şey değildir. Yeni işyerlerinde mekanik kuvvetin ve makinelerin kullanılması, eski işyerlerinde makinelerin yaygınlaşması ve yetkinleşmesi, sürekli olarak birçok insanı işlerinden etmektedir. Ve bu işten yoksun kalma, sanayiin, artan işgücünü yeniden hizmetine alabilmesi durumundan çok daha büyük bir hızla artmaktadır. Bu artan fazla işgüçleri, sermayeye yedek bir sanayi ordusu sağlar. Pazar konjonktürü kötü olduğu zaman, işçi açlıktan kırılabilir, dilenebilir, çalabilir ve hatta "işevi"ne gidebilir. Konjonktür elverişli ise, işçi, üretimi artırmak için çalışmalıdır. Yedek ordunun son erkeği, son kadını ve son çocuğu iş bulamadıkları sürece —ki, bu da kendi başına alabildiğine bir aşırı-üretim dönemini varsayar— rekabet, ücretleri sıkıştırıp durur, bir yandan da emeğe karşı mücadelesinde, sermayenin iktidarı, yedek ordusunun varlığıyla büsbütün güçlenir. Sermaye ile rekabetinde işçi, yalnız açlığa itilmez, bir de ayağına sımsıkı perçinlenmiş bir prangayı sürüklemek zorundadır. Ve bu da, kapitalist ekonomiye göre âdillik denen şeydir.

Şimdi de sermayenin bu "âdil" ücretleri ne ile ödediğini araştıralım. Elbette ki sermaye ile. Ama sermaye hiç bir değer üretmez. Toprak dışında biricik servet kaynağı emektir. Sermaye, birikmiş emeğin meyvesinden başka bir şey değildir. Bundan, işçilerin ücretlerinin emekle ödendikleri sonucu çıkar; işçi bizzat kendi emeğinin meyveleriyle ödüllendirilir. Yürürlükte olan âdillik anlayışına göre işçinin ücreti, işçinin emeğinin meyvelerinin tümünden meyda-

na gelmeliydi. Ama bu, ekonomi politiğe göre, âdil bir şey olmazdı. Tersine, işçinin emeğ nin meyveleri, kapitalist tarafından müsadere edilmiştir, ve işçi, ancak, gerekli geçim araçlarını alır. Ve tamamıyla "âdil" olan bu rekabetin ereği, çalışanların ürünlerinin çalışmayanların ellerinde toplanıp birikmesi ve bu ellerde, böylece biriken serveti üretmiş olanların tümünün omuzlarına kölelik zincirlerini yüklemenin en güçlü aracı haline gelmesidir: âdil işgünü karşılığında, âdil ücret.

Yukarda söylediklerimizden, gün gibi açıkça ortaya çıkar ki, eski slogan, zamanında, yararlı olmuştur, ama şimdi artık hiç bir hizmette bulunamaz. Öyleyse işçiler eski savaş naralarını gömsünler ve yerine daha iyisini, yani: "Üretim araçlarının: hammaddelerin, fabrikaların ve makinelerin emekçi halkın eline geçmesi!" sloganını koysunlar.

[İKİ]

ÜCRET YASASI[46]

FRİEDRİCH ENGELS

ÖNCEKİ makalede "âdil bir emek karşılığında âdil bir ücret" sloganını inceledik. Ve bu inceleme, bizi, şu sonuca götürdü: güncel koşullar içinde en âdil ücret, işçinin ürününün en az âdil bir biçimde üleştirilmesi yerine geçmektedir. Bu ürünün en büyük payı, kapitalistin cebine gitmektedir, oysa işçi, tastamam, çalışmaya ve soyunu sürdürmeye devam edebilecek durumda kalmasına yetecek kadar olanla yetinmek zorundadır.

İşte, İngiltere'deki, bütün yazılı yasaların ve bütün yazılı olmayıp da alışılagelmiş törelerin hepsinden çok daha güçlü olan ekonomik bir yasa, ya da başka bir deyimle, toplumun güncel ekonomik bir bileşim yasası.

Toplum, bir yanda bütün üretim araçlarını: toprağı, hammaddeleri ve makineleri tekellerine almış kapitalistler, öte yanda üretim araçları üzerinde her türlü yetkiden yoksun ve işgüçlerinden başka hiç bir şeye sahip olmayan işçiler olmak üzere birbirine karşıt iki sınıfa bölünmüş olduğu sürece, bu toplumsal düzenleniş sürdükçe, ücret yasası hüküm sürecek ve bu yasa, her gün, işçiyi kendi elleriyle yarattığı ürünün kölesi yapan yeni yeni ağır zincirler işleyecektir.

Sendikalar, yaklaşık olarak 60 yıldan beri bu yasaya karşı mücadele etmiştir. Peki bu mücadelenin sonucu nedir? İşçileri, kendisi de işçilerin ürünü olan sermayenin mahkûm ettiği kölelikten kurtarmayı başarabildiler mi? Emekçi sınıfın bir tek grubunu ücretli kölelik koşulunun üzerine çıkabilecek, üretim araçlarının, hammaddelerin, aletlerin ve makinelerin sahibi, dolayısıyla kendi emeğinin sahibi durumuna getirebildiler mi? Herkes bilir ki, bu amaca yalnız erişememekle kalmadılar, zaten hiç bir zaman bu amacı gütmediler.

Sendikaların, bu amacı ihmal ettikleri için hiç bir yararları olmadıklarını iddia edecek son insan ben olurdum elbette. Tersine, sendikalar, başka sanayi ülkelerinde olduğu kadar, İngiltere'de de, sermayeye karşı mücadelelerinde emekçi sınıflara yararlıdır. Ortalama ücret, belli bir ülkenin işçilerine, bu ülkenin yaşam koşullarına göre kendi soylarını sürdürmeleri için gerekli geçim araçlarının toplamına eşittir. Yaşam koşulları, çeşitli işçi sınıfları için birbirinden farklı olabilir. Ve sendikaların büyük erdemi, ücret düzeyini koruma ve çalışma süresini azaltma uğruna mücadele ederek, işçilerin yaşam koşullarını savunmaya ve yükseltmeye çalışmalıdır.

Londra'nın doğusunda, öyle çok meslekler vardır ki, bu mesleklerde yapılan iş, hiç de daha az iş deneyimi gerektirmemektedir ve en azından duvarcıların ve duvarcı işçi-

lerin işi kadar zahmetlidir. Bununla birlikte, bu mesleklerde çalışan işçiler, sözkonusu yapı işçilerinin ücretlerinin ancak yarısı kadar bir şey kazanırlar. Bu durum neden ileri geliyor? Düpedüz şundan: kuvvetli bir örgütlenme, yapı işçilerini, ücret ilkesi (norması) olarak bir hayli yüksek bir yaşam düzeyi kabul ettirecek duruma getirebilmektedir, oysa ötekiler, örgütlenmemiş ve güçsüz olduklarından yalnız ortalama sömürüye değil, ama aynı zamanda işverenlerinin keyfî sömürüsüne de boyun eğmek zorundadırlar; onların yaşam koşulları gitgide daha aşağı bir düzeye inmektedir, onlar gittikçe daha düşük bir ücretle yaşamayı öğreniyorlar ve ücretleri, doğal olarak kendileri de bu ücreti yeterli saymayı öğrenecekleri bir düzeye kadar düşüyor.

Demek ki, ücret yasası, değişmez bir yasa değildir. Bazı sınırlar içinde eğilip bükülemez değildir. Büyük bunalımların hüküm sürdüğü dönemler dışında, her zaman, her meslek için, ücretlerin, işçilerle patronlar arasındaki mücadele ile değiştirilebileceği sınırların belli bir kenar çizgisi vardır. Her olayda ücretler bir anlaşma yoluyla saptanır. Ve bir anlaşmada başka türlü eline geçebilecek olandan daha fazlasını elde etme şansı, en uzun ve en iyi direnişi gösterebilenindir. Tek başına bir işçi, kapitalist ile bir iş sözleşmesi imzaladığı zaman, olağan durumda yeniktir ve kendisine sunulan koşulları kabul etmek zorundadır. Ama bir meslekte çalışan bütün işçiler sağlam bir örgüt kurdukları ve kötü anlarda işverenlerine karşı durabilmek üzere aralarında para topladıkları zaman ve bunun sonucu olarak işverenler karşısına bir güç olarak çıkabilecek durumda oldukları zaman, işte yalnız o zaman, toplumun güncel bileşimine göre "âdil bir iş karşılığında âdil bir ücret" denilebilen şu asgariyi alma şansına sahip olurlar.

Ama sendikaların mücadelesi ile ücret yasası yürürlükten kaldırılmaz. Tersine, ancak bu mücadele ile bu yasa doğru olarak uygulatılır. Sendikaların direniş olanakları ol-

madan, işçi, ücret yasasının kurallarına, normlarına göre kendisine düşeni bile alamaz. Yalnız sendika korkusu, kapitalisti, işçilere işgücünün geçerli olan tam değerini vermeye zorlayabilir. Bunun bir tanıtını mı istiyorsunuz? Öyleyse, büyük sendikaların üyelerine vermeye razı olunan ücretler ile, şu Londra'nın doğusunda vebalı korkunç bataktaki küçük küçük sayısız işyerlerinde ödenen ücretleri karşılaştırınız.

Şu halde, sendikalar ücret yasasına karşı savaşmıyorlar. Ama işçi sınıfının durumunun kötüleşmesine yol açan şey, yüksek ya da düşük ücret değildir. Bu kötüleşme, işçi sınıfının, emeğinin tüm ürününü[47] alacağı yerde, ücret adı verilen bölümünün bir parçasıyla yetinmek zorunda olması olgusunda yatar. Kapitalist, ürünü tümüyle cebine atar, çünkü iş araçlarının sahibidir ve emeğin ücretlerini ödemek için bu üründen yararlanır. Bunun içindir ki, işçi sınıfı, bütün iş araçlarının: toprağın, hammaddelerin, makinelerin vb. sahibi olmadıkça, ve giderek kendi emeğinin bütün ürününün sahibi olmadıkça, işçi sınıfı için özgürlük olanağı yoktur.

[ÜÇ]

ULUSLARARASI EMEKÇİLER BİRLİĞİNİN [ENTERNASYONALİN] KARARLARI

148

A) Geçmişleri. Sermaye, yoğunlaşmış toplumsal bir güçtür, oysa işçi sınıfının işgücünden başka yararlanabileceği hiç bir şeyi yoktur. O halde sermaye ile emek arasındaki sözleşme, hiç bir zaman âdil koşullara dayanamaz ve giderek, maddî geçim ve üretim araçları mülkiyetini bir yana, canlı üretici gücü öteki yana koyan bir toplum anlamında, âdil de olamaz.

İşçiler yönünden, biricik toplumsal güç, işçi yığınıdır. Bununla birlikte, yığının gücü, bölünmeyle kırılır. İşçilerin dağılmasını doğuran ve bunu sürdüren, onların kendi aralarındaki kaçınılmaz rekabettir. Sendikalar, her şeyden önce, bu rekabeti ortadan kaldırmak, hiç değilse kısıtlamak

üzere, sözleşmeli iş koşullarını, hiç olmazsa basit kölelik koşullarının üzerine yükseltecek koşullar koparmak üzere, işçiler yönünden kendiliğinden gelme girişimlerden doğmuştur.

Bunun içindir ki, en önde gelen amaç, gündelik istemlerle, sermayenin aralıksız gaspetmesine karşı savunma araçları ile, kısaca, ücret ve işzamanı sorunları ile sınırlıdır. Bu sendika eylemi yalnız meşru değil, aynı zamanda zorunludur da. Bugünkü üretim tarzı, varlığını sürdürdükçe onsuz yapılamaz.

Bir başka yönden, sendikalar, bilincinde olmaksızın, işçi sınıfının örgütlenme ocağı olmuşlardır, nasıl ki ortaçağın belediyeleri de burjuvazi için örgütlenme ocakları olmuşlarsa. Sendikalar, sermaye ile emek arasındaki yer yer küçük çatışmalardan ibaret gündelik savaş için vazgeçilmez iseler de, örgütlü aygıtlar olarak, bizzat ücretlilik sisteminin kaldırılması için çok daha önemlidirler.

B) Bugünleri. Şimdiye kadar, sendikalar, sermayeye karşı biraz fazlaca, yalnız yerel ve ivedi mücadelelerle sınırlı kalmışlardır. Sendikalar, henüz, köleci ücretlilik sistemine karşı, güncel üretim tarzına karşı saldırıcı kuvvetlerini pek iyi kavramadılar. Bu nedenle, genel toplumsal ve siyasal hareketlerden fazla uzak durdular. Gene de şu son zamanlarda, sendikaların, örneğin, İngiltere'de en son siyasal harekete katılmalarından, Birleşik-Devletler'de görevleri konusunda daha yüksek anlayışa sahip olmalarından, Sheffield'de, sendika delegelerinin son büyük konferansında aldıkları aşağıdaki karardan da çıkartılacağı gibi iyi kötü, büyük tarihsel görevlerinin farkına varmaya başlamış görünüyorlar:

"Bu konferans, Uluslararası Birliğin bütün ülkelerin işçilerini kardeşçe ortak bir federasyonda birleştirme yolundaki çabalarını tamamıyla takdir eder ve konferansta temsil edilen çeşitli birliklere, bütün işçi sınıfının ilerlemesi ve esenliği için gerekli olduğuna inandığı bu örgütün üyeleri

olmalarını ısrarla tavsiye eder."

C) Gelecekleri. İlk baştaki amaçları dışında, sendikaların bundan böyle, işçi sınıfının örgütlenme ocakları olarak, işçilerin tam kurtuluşu gibi çok güçlü bir çıkar uğruna daha bilinçli bir biçimde hareket etmeyi öğrenmeleri gerekir. Bu amaca yönelik her toplumsal ve siyasal hareketi desteklemeleri gerekir. Kendilerini tüm işçi sınıfının öncüleri ve temsilcileri sayarak ve buna göre davranarak, henüz sendika dışında kalanları da, zorunlu olarak, kendilerine çekmeyi başaracaklardır. En az ücret alan işçi tabakalarının, örneğin, özellikle elverişsiz olan durum ve koşullar yüzünden direnme güçleri kalmamış tarım işçilerinin çıkarlarına büyük bir özen göstermeleri gerekir. Çabalarının, bencil ve çıkarcı olmaktan uzak, tersine, ezilen yığınların kurtuluşu, özgürlüğü amacına yönelik olduğunu bütün dünyanın kafasına yerleştirmeleri gerekir.

II[49]

Sınıf olarak proletaryanın, ancak, mülk sahibi sınıfların bütün eski parti kuruluşlarına karşıt, ayrı bir siyasal parti çatısı altında birleştiği takdirde, mülk sahibi sınıfların kolektif zorbalığına karşı durabileceğini; siyasal parti olarak proletaryanın bu kuruluşu olmadan, toplumsal devrimin ve onun en son amacının —sınıfların kaldırılması amacının— zafere ulaştırılamayacağını, işçi sınıfı kuvvetleri arasında daha şimdiden ekonomik mücadele ile gerçekleşmiş olan birliğin, sömürücülerin siyasal gücüne karşı mücadelesinde, bu sınıfın kitlesi için de manivela hizmeti görmesi gerektiğini gözönünde bulunduran konferans, işçi sınıfının, mücadele durumunda, ekonomik eylemi ile siyasal eyleminin ayrılmazcasına birbirlerine bağlı olduğunu, Entesnasyonal üyelerine hatırlatır.

Bkz: *Marx und Bakunin,* s. 108

[DÖRT]

MARX VE ENGELS'İN MEKTUPLARINDAN PARÇALAR

MARX'TAN SCHWEİTZER'E

13 ŞUBAT 1865
(PARÇA)

Bundan doğan sendikalarla güçbirlikleri, işçi sınıfının örgütlenme araçları olarak burjuvaziye karşı mücadelesi için son derece büyük bir önem taşımakla kalmazlar —bu önem, başkaları arasında, Birleşik-Devletler işçilerinin, oy verme hakkına ve cumhuriyete karşın, bu güçbirliğinden geçememeleri olgusunda da kendini göstermektedir—, ama Prusya'da ve genellikle Almanya'da, güçbirliği hakkı, ayrıca polis ve bürokrasi egemenliğine dayanan bir rejimin bağrında açılmış bir gedik, kırlık bölgelerde toprağa bağımlı istihdam kuralının ve feodal ekonominin parça parça edilmesi için bir araç, kısaca ilerici partinin, yani Prusya'da muhalefetteki bütün burjuva partilerinin, eğer ahmak

değillerse, Prusya hükümetinden, hele hele bir Bismarck hükümetinden yüz kere daha yeğ tutup yetki verebilecekleri "kullar"ın özgür kılınması yolunda bir önlemdir de! Buna karşılık, beri yandan, Prusya kraliyet hükümetinin kooperatif ortaklıklara (üretim kooperatiflerine) getirdiği —ve Prusya'nın koşullarını bilen herkesin, ne kadar küçük boyutlarda olacağını önceden görmelerinin kaçınılmaz olduğu— yardım, ekonomik bir önlem olarak sıfıra eşittir, oysa, bu aynı taşla, böylece vesayet alanı genişletilmekte, işçi sınıfının bir bölümü yozlaştırılmakta ve hareket kısırlaştırılmaktadır. ...

Bir Prusya hükümetinin sosyalist nitelikte bir müdahalede bulunabileceği yolunda, Lassalle'ın yürekler acısı kuruntusu, hiç kuşkusuz, bir hayal kırıklığı ile sonuçlanacaktır. Eşyanın mantığı sesini duyuracaktır. Ama işçi partisinin *onuru,* bu cinsten kuruntuları, deneyle boşlukları ortaya çıkmadan önce de bir yana itmeyi gerektirir. İşçi sınıfı ya devrimcidir ya da hiçtir.

Bkz: *Korrespondenz,* c. *III,* s. *230.*

MARX'TAN F. BOLTE'YE

23 ŞUBAT 1871
(PARÇA)

Siyasal hareket üzerine not: Doğal olarak işçi sınıfının siyasal hareketinin kesin amacı, siyasal iktidarın ele geçirilmesidir ve elbette ki, bunun için daha önceden belli bir gelişim düzeyine ulaşmış, bizzat ekonomik mücadelelerinde oluşmuş ve büyümüş bir işçi sınıfı örgütü gerekir.

Ama öte yandan, işçi sınıfının sınıf olarak egemen sınıflara karşı çıktığı ve dıştan gelme bir baskı ile onları geriletmeye çalıştığı her hareket, siyasal bir harekettir. Ör-

neğin, tek tek bireyler olan kapitalistlerden bir tek fabrikada ya da bir tek sanayi dalında, grevler yoluyla vb. çalışma süresinin (işgününün) kısaltılmasını koparmaya çalışmak, salt ekonomik bir harekettir; buna karşılık, 8 saatlik yasayı [işgünü yasasını] vb. amaçlayan bir hareket, *siyasal* bir harekettir. Ve işte bu şekildedir ki, işçilerin ayrı ayrı bütün ekonomik hareketlerinden, her yanda *siyasal* bir hareket, yani işçi sınıfının çıkarlarını genel bir biçimde, genel bir toplumsal baskı kuvveti niteliği taşıyacak bir biçimde zafere ulaştırmak amacında bir *sınıf* hareketi ortaya çıkıverir. Bu hareketler daha önceden belli bir örgütü varsayarlarsa da, aynı derecede, kendi yönlerinden bu örgütü geliştirmenin araçlarıdırlar da.

İşçi sınıfının, kolektif zorbalığa, yani egemen sınıfların siyasal gücüne karşı, kesin, belirleyici bir kampanyaya girişmek için yeterli bir örgütlenme derecesine henüz ulaşmamış bulunduğu yerlerde, ne olursa olsun, egemen sınıfların hakkımızdaki düşmanca tutumlarına karşı sürekli bir ajitasyonla onu bu örgütlenme düzeyine götürmek gerekir.

Bkz: *Korrespondenz*, s. 42.

FRİEDRİCH ENGELS'TEN SORGE'A

8 ŞUBAT 1890
(PARÇA)

Burada da [İngiltere sözkonusudur] şu son yılın çeşitli nitelikteki ajitasyonlarıyla zemin o ölçüde hazırlanmıştı ki, insanlar [sendikalı işçiler sözkonusudur] kendileri sosyalist olmaksızın, başlarında lider olarak yalnız sosyalistleri görmek istiyorlardı. İşte onlar, şimdi, farkında bile olmadan teorik olarak doğru yola giriyorlar; bu yola doluşuyorlar, saldırıyorlar, ve hareket öyle kuvvetli ki, sanıyorum

ciddî zararlara uğramaksızın, kaçınılmaz yanılmaların ve bunların sonuçlarının, çeşitli sendikaların ve liderlerin sürtüşmelerinin üzerinden aşacaktır. Sanıyorum, sizde, Amerika'da da gidiş aynı. ...

Demek ki, eğer bir yığın hareketi isteniyorsa, sendikalardan vb. başlamak gerekir, ve onlara, her yeni adımı, bir yenilgi zorunlu olarak kabul ettirmelidir. Ama bir kez, burjuvaca görüş tarzının ötesine ilk adım atıldı mı, gerisi çabuk gelir. ...

Bkz: *Korrespondenz*, s. 329.

[BEŞ]

KARL MARX İLE BİR ALMAN SENDİKA GÖREVLİSİ ARASINDA GÖRÜŞME[50]

HAMANN'IN RAPORU*

Dr. Karl Marx'a sorduğum ilk soru şu oldu: "Sendikaların, eğer uzun ömürlü olmak istiyorlarsa, yeğleyin, siyasal bir derneğin egemenliği altında olmaları gerekli midir?" Yanıt: "Sendikalar, eğer görevlerini yerine getirmek istiyorlarsa, hiç bir zaman siyasal bir derneğe bağlı ya da onun bağımlılığı altında olmamalıdırlar; böyle yapmak sendikalara ölümcül bir darbe indirmek olur. Sendikalar sosyalizmin okullarıdırlar. İşçiler sendikalarda eğitilirler ve sosyalist olurlar, çünkü her gün sermaye ile mücadele, onların gözleri önünde geçer. Ayrıklama yapılmaksızın bütün siya-

* Okurun, rapordan önce, ilkin 50 nolu açıklayıcı notu okumasını salık veririz. —*Ed.*

sal partiler, ne olurlarsa olsunlar, işçi yığınlarını ancak belli bir zaman için, geçici olarak şevke getirirler; tersine sendikalar ise yığınları uzun süre için ele geçirirler; yalnız sendikalar gerçek bir işçi partisini temsil etmek ve sermayenin gücüne karşı bir savunma aracı çıkarmak yeteneğindedirler. Büyük işçi kitlesi, hangi partiye ait olursa olsun, maddî durumunun iyileşmesi gerektiğini anlayacak duruma gelmiştir. Oysa bir kere işçi sınıfının durumu iyileşti mi, kendini çocuklarının ve karısının eğitimine verebilir ve çocuklarının fabrikaya gitmelerine gerek kalmaz, o kendisi, kendi kafasını daha iyi yetiştirebilir, bedenine daha iyi bakabilir, o zaman hiç aklına getirmeden sosyalist olur. ..."

Son olarak, o [Marx], bize, hiç bir zaman bireylere bağlanmamamız ve davayı hiç bir zaman aklımızdan çıkarmamamız ve yargımızı ona göre yapmamız öğüdünü de verdi. "Sizin için ne önemi var Liebknecht'in, Dr. Schweitzer'in; sizin için ne önemi var benim kişiliğimin, davadan başka bir şey yoktur — gerçek budur işte." (*Volksstaat,* n° 17, 1869; Bringmann, *Alman Dülger Hareketi Tarihi,* Stuttgart, 1903, c. I, s. 364 vd..)

AÇIKLAYICI NOTLAR

1 *Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie* — 1 Haziran 1848'den 19 Mayıs 1849'a kadar Köln'de yayınlanmış bir günlük gazete; Marx gazetenin başyazarı, Engels de yazıkurulu üyesiydi. s. 15

2 Brüksel'deki *Alman İşçileri Birliği,* Belçika'da yaşamakta olan Alman işçilerinin siyasal bilinçlerini daha da geliştirmek ve onlar arasında bilimsel komünizm düşüncelerini yaymak için 1847 Ağustosu sonlarında Marx ve Engels tarafından kurulmuştu. Marx, Engels ve arkadaşları tarafından yönlendirilmekte olan Birlik, Belçika'daki devrimci Alman işçileri için, çevresinde toplanılan yasal bir merkez haline geldi. Birliğin en önde gelen üyeleri, aynı zamanda, Komünist Birliğin Belçika şubesi üyeleriydiler. Üyelerinin Belçika polisi tarafından tutuklanması ve sınırdışı edilmesi yüzünden Brüksel'deki Alman İşçileri Birliğinin faaliyetleri, Fransa'-

daki 1848 Şubat burjuva devriminin hemen ardından durdu. s. 15

3 Burada Macaristan burjuva devriminin bastırılması ve Avusturya Hapsburg hanedanlığının yeniden kurulması amacıyla Macaristan'ın 1849'da çar birlikleri tarafından işgal edilmesine değinilmektedir. s. 15

4 Burada, Mayıs-Haziran 1849'da, Almanya'da (28 Mart 1849'da Frankfurt Ulusal Meclisi tarafından kabul edilmiş, ama birtakım Alman devletleri tarafından reddedilmiş bulunan) İmparatorluk Anayasasının desteklenmesi amacıyla girişilen halk ayaklanmasına değinilmektedir. Bu ayaklanmalar kendiliğinden ve birbirlerinden kopuktular, ve 1849 Haziranı ortasında bastırıldılar. s. 15

5 Ücretli emek ve sermaye konusu üzerinde "Ücret" başlığını, ve kapağında da "Brüksel, Aralık 1847" notunu taşıyan nihaî konuşmanın ya da bir dizi nihaî konuşmanın kaba anahatları daha sonradan Marx'ın elyazmaları arasında bulundu. Bu konuşmaların içeriğine gelince, (elinizdeki kitapta "Ücret" başlığı altında "Ekler"de yayınlanan) elyazmaları, tamamlanmış *Ücretli Emek ve Sermaye* yapıtının bazı bakımlardan bir devamıdır. Bu yapıtın basıma hazır hale getirilmiş biçimdeki son bölümleri Marx'ın elyazmaları arasında bulunamamıştır. s.16

6 Marx, *Kapital*'de şöyle yazıyordu: "... ben klasik ekonomi politik deyince ... W. Petty'den beri, burjuva toplumundaki gerçek üretim ilişkilerini araştıran bir ekonomi bilimini anlıyorum." (Karl Marx, *Kapital,* Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1975, s. 102, 33. dipnot.)

Klasik ekonomi politiğin İngiltere'de en önde gelen temsilcileri, Adam Smith ve David Ricardo idi. s. 17

7 Engels *Anti-Dühring*'de şöyle yazıyordu: "Ekonomi politik, dâhi kafalarda 17. yüzyıl sonuna doğru doğmuş olmasına karşın, gene de, dar anlamda, fizyokratlar ve Adam Smith'in vermiş bulundukları olumlu formüller içinde, esas itibarıyla 18. yüzyılın çocuğudur..." (F. Engels, *Anti-Dühring,* Sol Yayınları, Ankara 1975, s. 241.) s. 17

8 K. Marx, *Kapital,* Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1975, s. 596. s. 21

9 K. Marx, *Kapital,* Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1975, s. 191. s. 22

10 Engels, burada, 1891'deki Mayıs Gününün kutlanmasına değiniyor. Bazı ülkelerde (İngiltere ve Almanya) Mayıs Günü 1 Mayıstan sonra gelen ilk Pazar günü kutlanmaktaydı, ki 1891'de bu, 3 Mayısa raslamaktaydı. s. 25

[11] 1848 Devrimi sözkonusudur. s. 26

[12] "Giriş"te Engels'in belirttiği gibi bu yapıt tamamlanmadan kalmıştır. Marx, Köln'den geçici olarak ayrıldığı için ve Almanya'daki siyasal durumun kızışması ve *Neue Rheinische Zeitung*'un yayınının durmuş olması nedeniyle makalelerin yayını kesintiye uğramıştı. s. 58

[13] 1, 2, 4, 8, 16, vb. geometrik dizidir; 1, 2, 3, 4, 5, vb. aritmetik dizidir. s. 80

[14] Bu bölüm, *Ücret, Fiyat ve Kâr*'a ek olarak yeniden yayınlanan (bkz: s. 174 vd.), Marx'ın sendika teorisine ilişkin pasajlarının değerli bir tamamlayıcısıdır. s. 85

[15] Bu metin, *Fransız İşçi Partisi İçin Program Taslağına Giriş* bölümüdür. Bu Giriş, gerekçeler biçiminde, 1880'de Marx tarafından yazılmıştır. Engels, 25 Ekim 1881'de, Bernstein'a, bu "Giriş"in yazılış koşullarını ayrıntılarıyla anlatırken şöyle yazar: "Örneğini az gördüğüm, birkaç sözcükle yığınları aydınlatan ve özlü biçimiyle beni bile şaşkınlığa düşüren çarpıcı bir açıklama şaheseri." s. 89

[16] Bernstein tarafından, *Sosyalizmin Belgeleri*'nde (c. I, fasikül 2, 1901, s. 84, Almanca baskı) yeniden yayınlanmış metin. Bkz: Jules Guesde et Paul Lafargue, *le Programme du Parti ouvrier, ses considérants et ses articles,* Lagrange, Lille, 1902. s. 90

[17] Bu açıklama, 1865 Eylülünde, Londra'da yapılan Enternasyonalin I. konferansına sunulacaktı. s. 93

[18] "Genel Kurul", Uluslararası Emekçiler Derneğinin yürütme kuruluydu. s. 93

[19] John Weston, Genel Kurul üyesi, aynı zamanda, 1865 Londra Konferansında delegeydi. Daha, Engels'e yazdığı 4 Kasım 1864 tarihli bir mektubunda Marx, Weston'ı şu şekilde nitelendirmektedir: "Fabrikatör, üstelik iyi ve çok sevimli bir adam ve ayrıca eski bir ovıncı olan Weston, son derece karışık ve inanılmaz bir lafazanlık örneği bir program hazırlamıştı." (*Correspondance,* c. VIII, s. 45, Editions Costes.) s. 93

[20] 1 şilin, sterlin lirasının 20'de biridir. 1914-1918 savaşından önce, 1 şilin 1,25 franka karşılıktı. s. 97

[21] *Azamî Yasa* — 1793 ve 1794'te, Fransız burjuva devrimi sırasında, jakoben kongre tarafından konulmuştur. Bu yasa, metalar ve azamî ücretler için sabit bir tavan ve taban saptıyordu. s. 103

[22] Eylül 1861'de (Marx'ın elyazmasına göre 1860'ta), İngiliz Bilimi İlerletme Derneği, o sırada, Manchester'de Engels'in konuğu

olan Marx'ın da katıldığı 31. yıllık toplantısını yaptı. Derneğin ekonomik bölümü başkanı William Newmarch da bu toplantıda söz almıştı, ama Marx, bir yanlışlık sonucu, kendisine Newman olarak atıfta bulunmaktadır. Bu bölümün toplantısına başkanlık eden Newmarch, *"On the Extent to Which Sound Principles of Taxation Are Embodied in the Legislation of the United Kingdom"* başlıklı bir rapor sunmuştur. s. 103

[23] Burada, İngiliz iktisatçısı Thomas Tooke tarafından yazılmış bulunan sanayi, ticaret ve maliye tarihi konusundaki altı ciltlik yapıta değinilmektedir. s. 103

[24] Bkz: Robert Owen, *Observations on the Effect of the Manufacturing System*, Londra 1817, s. 76. Bu kitap, ilk kez, 1815'te yayınlanmıştır. s. 104

[25] 25-55 şilinlik ücret, 30-70 şilinlik bir ücrete, yani toplam olarak 80'den 100'e yani %25 yükselirdi. Birinci gruptan 10 kişi için aynı kalmış olan 2 şilinlik ücretlerin hesaplanmamış olduğu gerçektir. Yoksa, ortalama bir %25 ücret artışı elde etmek için son grubun ücretlerini 55'ten 75 şiline, ya da beş işçi için ücretleri 11 şilinden 15 şiline yükseltmek gerekirdi. s. 104

[26] İngiltere'de 19. yüzyıl ortalarında tarım işçilerinin konutlarının geniş çapta yıkılması olgusu, kapitalist sanayideki hızlı gelişme ve kırsal yörelerde, "nispî fazla-nüfusun" bulunduğu bir sıra, tarıma kapitalist üretim biçiminin girmesi sonucu ortaya çıkmıştı. Toprak sahibinin ödediği yoksulluk vergisinin büyük çapta kendi toprağı üzerinde oturan yoksul kişilerin sayısına dayanıyor olması, bu ev yıkımını daha da hızlandırmıştı. Toprak sahipleri kendilerinin gereksinmesi bulunmayan ve "fazla-nüfus" için barınak olarak kullanılabilecek evleri kasten yıkmışlardır. (Ayrıntılar için bkz: K. Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1975, s. 709-732.) s. 105

[27] Londra Meslekler ve Zanaatlar Derneği, 1754'te Londra'da aydın burjuvazinin kurduğu iyiliksever bir kurumdu. "Tarımda Kullanılan Güçler" başlığını taşıyan rapor, 1864'te ölmüş olan John Chalmers Morton tarafından sunulmuştu. s. 105

[28] Tahıl ithalini sınırlandırmayı ya da yasaklamayı amaçlayan ve büyük toprak sahiplerinin çıkarına olan Tahıl Yasası, 1815'te kabul edilmişti. Bu yasanın Haziran 1846'da İngiliz parlamentosu tarafından kaldırılması, serbest ticaret sloganı ile bu yasaya karşı savaşmış bulunan sanayi burjuvazisinin bir zaferi olmuştur. s. 106

[29] Bazı ödemelerin gerçekleştirilmesinde aracı olan kliring bankaları. s. 112

[30] Bkz: David Ricardo, *On the Principles of Political Economy and Taxation,* Londra 1821, s. 26. Bu kitabın ilk baskısı 1817'de Londra'da yapılmıştır. s. 117

[31] Bkz: Benjamin Franklin, *The Works,* Boston 1836, c. II, s. 35. s. 121

[32] *Boisseau,* aşağıyukarı, 13 litreye eşdeğerdir, yani yaklaşık olarak bir *quarter*'ın 1/22'si kadar. s. 121

[33] Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations,* Edinburgh 1814, c. I, s. 93 s. 126

[34] Thomas Hobbes, "Leviathan: or, the Matter, From, and Power of a Commonwealth, Ecclesiastical and Civil", *The Engilsh Works,* London 1839, c. III, s. 76. s. 129

[35] Daha sonra *Kapital*'de "artı-değer oranı" denilmiştir. Marx, *Kapital*'de "kâr oranı" deyimini, yalnız kârın toplam sermayeye oranını ifade etmek için kullanır. s. 140

[36] Burada 18. yüzyılın sonlarındaki Fransız burjuva devrimi sırasında İngiltere'nin 1793'ten 1815'e kadar Fransa'ya karşı girişmiş olduğu savaşa değinilmektedir. Bu savaşlar sırasında İngiliz hükümeti çalışan halka karşı bir terör rejimi kurdu. Bu dönemde İngiltere'de birkaç halk ayaklanması bastırıldı ve sendikacılığı yasa dışına iten yasalar çıkartıldı. s. 146

[37] Marx, burada, Thomas Malthus'un *An Inquiry into the Nature and Progress of Rent, and the Principles by Which It Is Regulated,* London 1835 adlı eleştirel broşürüne değinmektedir. s. 146

[38] Burada 1831 yılında kabul edilmiş bulunan On Saat Yasası üzerine İngiliz parlamentosunda çocuk ve gençlerin çalıştırılmaları konusunda Şubat ve Mart 1832'de çıkmış bulunan tartışmalara değinilmektedir. s. 147

[39] Juggernaut, hindulara göre, Hint tanrısı Vişnu'nun aldığı biçimlerden biridir. Juggernaut'a tapınma, bir zamanlar kişinin kendi kendisine işkence yapması ve kendisini kurban etmesi ölçüsüne dek vuran tantanalı törenler ve fanatik dinsel tutkular biçimini almaktaydı. Törenler sırasında Vişnu-Juggernaut'un hayalinin büyük bir arabanın üzerine çizildiği ve bir sürü müminin kendilerini arabanın tekerlekleri altına atarak intihar ettikleri söylenmektedir. s. 148

[40] W. T. Thornton, *Over-population and Its Remedy,* London 1846. s. 152

[41] "Yardım Bürosu", İngiltere'de ilk kez 16. yüzyılda konulmuş bulunan Yoksullar Yasası uyarınca kurulmuştu. Bu yasaya

göre, her kilise cemaatı mensuplarından yoksulluk vergisi topluyordu. Kendilerine ve ailelerine bakamayacak durumda olanlara yardım bağlanıyordu. s. 153

42 Bkz: Karl Marx, *Kapital,* Birinci Cilt, s. 806, dipnot 70: "Biz, burada, gerçek sömürgeleri, serbest göçmenlerin yerleştikleri bakir toprakları ele alıyoruz. Birleşik-Devletler, ekonomik anlamda, bugün bile ancak Avrupa'nın bir sömürgesidir. Ayrıca, bu kategoriye, köleliğin kaldırılması ile daha önceki koşulların tamamıyla değişmiş olduğu eski plantasyonlar da girer."

Sömürge ülkelerde toprak, her yerde, zorla özel mülkiyet haline getirildiğinden, ücretli işçiler bağımsız üreticiler haline gelme olanaklarından yoksun kalmışlardı. s. 154

43 David Ricardo, *On the Principles of Political Economy and Taxation,* London 1821, s. 479. s. 155

44 Marx tarafından daha sonra "değişmeyen — *constant*" sermaye denilmiştir ve ücrete dönüşen sermayenin ("değişen — *variable*" sermayenin) karşıtıdır. s. 155

45 Bu makale 1880 yılında, "A fair days wages for a fair days work" adı ile, Londra'da, *an The Labour Standard*'da yayınlanmış ve 1884'te Engels tarafından, *Zürcher Sozial-Demokrat* için Almancaya çevrilmiştir. s. 161

46 F. Engels'in bu makalesi, *The Labour Standard*'da, 1880 sıralarında yayınlandı. s. 165

47 Engels, burada, işçi sınıfına emeğinin ürününün tamamını, eksiksiz olarak veriyor; bu, nihaî komünist amacın halkın anlayacağı şekilde ifade edilişidir. Bunu, komünist olmayan ve iktisadî bakımdan mümkün olmayan "her işçiye emeğinin ürününün tamamı" formülünden iyice ayırdetmek gerekir. Bkz: K. Marx, F. Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi,* Sol Yayınları Ankara 1969, s. 27 ve devamı ve Friedrich Engels, *la Question du Logement* (*Zur Wohnungsfrage*), s. 43. s. 168

48 *Sendikalar Üzerine Karar,* Karl Marx tarafından hazırlanmış ve 1866'da Cenevre'de yapılan Uluslararası Emekçiler Birliğinin I. Kongresinde kabul edilmiştir. s. 169

49 Marx tarafından *siyasal eylem* üzerine hazırlanmış ve Uluslararası Emekçiler Birliğinin Eylül 1871 Londra konferansı tarafından kabul edilmiş karardan bir aktarma. s. 171

50 Buraya alınan Hamann'ın raporu, aşağıda sunulan önbilgilerin ışığı altında okunmalıdır. Şöyle ki: 1869'da, Karl Marx, bir zaman için Hannover'de bir tabip dostunun, Dr. Kugelmann'ın yanında misafir kaldı. Bundan yararlanarak, Alman metalürji işçi-

leri genel sendikasının genel muhasibi J. Hamann yönetimindeki lasalcı bir sendika delegasyonu, sendikal harekete karşı tutumu konusunda Marx ile bir görüşme yaptı. Görüşme, 30 Eylül 1869'da oldu. 17 Ekimde, Hamann, Wilhelm Liebknecht'in *Volksstaat*'ında, Marx'ın açıklamalarını, tam da kendisinin anladığı bir biçimde bir rapor olarak yayınladı. Marx —kendisinin sendikacılarla görüşmesi üzerine Friedrich Engels'e yazdığı gibi (Bkz: *Correspondance*, c. IV, s. 169, Almanca baskı)— "çok ihtiyatlı, diplomatik bir dille" düşüncelerini açıklamıştı, ama "bununla birlikte bu kişilere gerekli olanı, *sub rosa* [üstü kapalı olarak] söylediğine" inanıyordu. Ne yazık ki, Hamann, yalnız hoşuna gideni, yani sendikaları lasalcı partiden bağımsız kılma gereğini aklında tutmuştu. Ve o, bu fikri, Marx'ın söylemesi mümkün olmayan ve o zamanki siyasal durumla hiç bir ilgisi bulunmayan bir biçimde aktardı. Kuşkusuz, Marx'ın yüreğinde, Alman İşçileri Genel Birliğinde, Lassalle'ın ardılı Schweitzer'in, uyanmakta olan Alman sendikal hareketini yanlış bir siyasal yola çekmesine razı olmaması vardı. Marx, Schweitzer'in, kurmuş olduğu sendikayı, organı olan *der Sozial-Demokrat*'ın, 14 Eylül 1869 tarihli bir makalesinde de, "Sendika, ikincil şey olarak, sıkı sıkıya ve mutlak bir biçimde birincil, başlıca şey olarak Birliğe [yani Alman İşçileri Genel Birliğine] bağımlı olmalıdır" diye açıklamış olduğu gibi, sekter lasalcı partinin kaba diktatoryası altına koymaya kalkışmasına en kararlı bir şekilde karşı çıktı. Marx, Schweitzer'e yazdığı 13 Kasım 1869 tarihli bir mektupta, yanlışını söylemişti ona: "Aslında, sınıf hareketinden, özel sekter bir harekete bağımlı olmasını istediniz." Zaten, düşünmek gerekir ki, güçbirliği yasağı bir kez kaldırıldıktan sonra, Kuzey Almanya Birliğinde üç siyasal girişim, sendika kurma işinde başarılı olmuşlardı. Lasalcı Schweitzer, (Bebel-Liebknecht yönetimi altında) Alman işçileri birliklerinin kongresi, ve İlerici Parti (Hirsch-Duncker sendikaları), Hamann'ın, Marx'ın hoş karşıladığı beyanlarını fazla genelleştirmiş olması ve giderek, onları, gerçekten, korkunç bir şekilde bozmuş olması bağışlanabilir. (Kautsky henüz marksistken, Hammann'ın bu raporunun reformist yorumuna en kararlı biçimde karşı çıkmıştı: "Bu görüşmenin anlamını bozarak, sendikaların siyasal tarafsızlığı fikri yararına sonuçlara varılmak istendi, ama haksızdırlar.", Karl Kautsky, "Mezhep mi, Yoksa Sınıf Partisi mi", *Neue Zeit*, n° 27, 12. yıl, s. 8, Nisan 1909.) Ama zamanımızda, bu konuda neyle yetineceklerini bilmek zorunda olan ve Marx'ın ekonomik ve siyasal teorilerini bildikleri iddiasında olan kişiler, Marx'ın sendika

anlayışının ayırıcı özelliği olarak, Hamann'ın raporunda yapılan bu anlayışın karikatürünü yayıp dururlarsa, bu, bile bile yapılmış bir bozma, karıştırma isteğinin ve aşağılık bir siyasal hilenin ifadesidir. Bu eklerde, Marx'ın dolaysız tanıklıklarına yeterince başvurduk ve bir kez daha Cenevre kararını hatırlatmaktan başka bir şey yapacak değiliz: "Sendikaların, bu amaca yönelik her toplumsal ve siyasal hareketi desteklemeleri gerekir." Zaten, Hamann'ın Marx'ı anlamadığını gösteren başka belirtiler de vardır: örneğin, Marx'a, fabrikalarda kadınların çalışmasının kaldırılması sorununu izlemek gerektiğini söylediği zaman, Marx ile yapılan görüşmenin yeniden kaleme alınışında yapılması gereken düzeltme, Marx tarafından başka yerlerde açıklanan tutumdan kolaylıkla ortaya çıkmaktadır.

Buraya aldığımız Hamann'ın raporunu, okur, bu önbilgilerin ışığı altında okumalıdır. s. 176

KONU DİZİNİ

ARTI-DEĞER: *Karş:* Kâr.
ARTI-EMEK: *133-135, 137, 147.*
ARZ VE TALEP.
Birikimi telâfi etme eğilimi gösterir: *113-114, 126-127.*
Emek değerinin sınırını saptar: *154.*
Metaların fiyatlarını belirler: *32-38, 106-107, 113-114, 131.*
— ve emek: *71, 82, 154.*
BİRİKİM.
Karş: Sermaye I ve II, Emek I.
BUNALIMLAR: *58, 78.*
ve ücret: *71, 149-150.*
DEĞER.
I. *(Tanımı): 41, 46-47, 116, 117-128.*
Sermayeyi oluşturan değişim-değerleri: *40.*

II. —*in bileşimi: 137-139.*
III. (*Belirlenmesi*).
Ücret ve iş zamanı tarafından: *120-124, 122-124.*
IV. — *ve fiyat: 17-18, 113-114, 114-117, 125-126, 141-143.*
V. — ve kâr: *127-128, 136-137, 142.*
VI. —in biçimi: *124-125.*
VII. —in ölçüsü: *73, 120.*
Karş: İşgücü.
EĞİTİM: *74.*
EMEK (İŞ).
I. (*Tanımı*).
Basit: *68, 74.*
Birikmiş: *38, 41, 43, 48.*
Değer yaratıcısı: *18, 20-21, 41.*
Dolaysız: *37, 41, 48.*
Meta: *28-30, 61, 70, 149-150.*
Ödenmemiş: *134-135, 137.*
Ödenmiş: *135.*
Özgür: *31.*
Toplumsal: *119-120, 123.*
Üretici güçler: *124-125.*
Vasıflı: *66, 68, 155.*
Ve metaların değeri: *118-128.*
II. *Ücretli emek*:
Hayatın feda edilmesi: *29.*
Sermayeyi varsayar: *42.*
Özgür emek: *31*
III. *İşbölümü*:
Artışı: *50, 52, 53, 77-81.*
Etkileri: *57.*
IV. — *Zamanı: 146-198.*
Fiyatı belirler: *37.*
Metaların değerini belirler: *120-121, 125-126.*
V. — *değeri*:
Karş: İşgücünün Değeri.
Değerlerin genel ölçüsü: *116.*
Karş: Arz ve talep.
FAİZ: *139.*
FİYAT.
I. (*Belirlenmesi*).
Arz ile talep arasında ilişki tarafından: *32-33, 34-36.*

Rekabet tarafından: *32*.
Ücretlerin düzeyi tarafından: *114-117*. — iş zamanı tarafından: *37*.
Üretim maliyeti tarafından: *36*.
II. (*Dalgalanmalar*): *36, 99, 100-101, 115, 141-143, 149-150*.
Rekabetin etkileri: *36, 50-53*.
— ve emeğin üretkenliği: *142-143*.
III. *Pazar fiyatı*: *50-51, 70, 126-127*.
Metaların satış fiyatının bileşimi: *46*.
IV. — *ve değer*: *17-19, 114-115, 125-126, 144-145*.
Karş: Ücret, Emek IV, Değer IV.

İŞÇİ.
I. (*Saptanması*).
İş kolunu zor değiştirir: *55-56*.
İşgücünü satar: *128-130*.
Sermaye yaratır: *42-43*.
Üretim maliyeti: *19, 20-22*.
Aralarındaki rekabet: *54-55, 67-72, 77-78*.
II. (*Durumu*): *30-32, 56-58, 143-146*.
Yaşama faaliyeti amaç değil araçtır: *30-31, 61, 70*.
III. (*İlişkiler*).
İşçi sınıfı içine düşen küçük-burjuvalar: *78*.
— ve köle: *31, 131, 135, 152*.
— ve makine: *56-57*.
— ve serf: *31, 135*.
Karş: Sermaye II, Rekabet.

İŞGÜCÜ: 37.
Meta: *28-32*.
—*nün değeri*: *21-24, 130-136, 143-151*.
Belirlenmesi: *130*.
—nün pisikolojik sınırları: *151-152*.
—nün üretim maliyeti: *37*.
Karş: Arz ve talep.

KÂR.
I. (*Kaynağı*): *131-134, 136-137*.
— ve metaların değeri: *128, 136-137*.
— ve üretim maliyeti: *34*.
Sermaye ile birlikte büyür: *49*.
II. (*Bileşimi*): *137-138*.
Tutarı: *140-141*.
III. *Oranı*: *115-116, 134-135, 140, 153*.

IV. — *ve ücret: 42-49, 61-62, 103-104, 115-116, 140, 149, 151-153.*
Karş: Sermaye III.
KÖLE:
— ve özgür işçi: *31, 130-131, 153.*
İşgücünü satamaz: *31-32, 135.*
META.
I. *(Tanımı).*
Değişim-değeri: *40.*
—ın niteliği: *119.*
II. —*ve sermaye: 40.*
III. —*ve fiyat:*
Arz ve talep tarafından belirlenen: *32-33, 106-107, 113-114; 26-27.*
—ın fiyatının bileşimi: *45-46.*
Rekabetin belirlediği —: *32-33.*
Üretim maliyetinin belirlediği —: *35-37.*
IV. — *ve değer.*
Zamanla ölçülen —: *120.*
Metaın artı-değeri —: *137-138.*
Karş: İşgücü, Fiyat, Kâr, Emek I, Değer.
NÜFUS: Malthus teorisi: *75-85*
— ve Sermaye: *83.*
PARA.
Para dolaşımı: *109-112.*
Karş: Fiyat III ve IV.
RANT: *138-139.*
REKABET.
Alıcılar arasında: *32-33.*
Alıcılar ve satıcılar arasında: *32-33.*
İşçiler arasında: *54-55, 68-71, 77-78.*
İşçiler ile işverenler arasında: *69-70.*
İşçiler ile makineler arasında: *68-69, 77.*
Kapitalistler arasında: *50, 53, 78.*
Metaların fiyatını saptar: *32-33, 50, 51, 53.*
Satıcılar arasında: *32-33.*
Ve fiyat dalgalanmaları: *37, 50-53.*
SENDİKALAR: *85, 86, 158, 166-168, 170, 172, 174-175, 176-177.*
SERMAYE.
I. *(Tanımı).*
Bileşik bölümlerin ilişkisi: *80-85, 162-168.*
Birikmiş emek: *41, 46, 51.*

Değişim-değeri: *40-41.*
Toplumsal ilişkileri içerir: *27, 28.*
Ücretli emeği varsayar: *42.*
II. (*Büyümesi*).
Bileşimi üzerinde etkileri: *79-81*
Büyüme koşulları: *42-43, 44, 49, 76-77.*
Emek talebi ve birikim: *155.*
İşçinin üzerinde etkileri: *79-82.*
Kâr: *47-49.*
Ücret: *49, 50, 57-58, 75-78.*
III. (*Transferler*).
Fiyat dalgalanmalarıyla: *37, 106-107.*
Kârın düşüşü: *101-103.*
Karş: Rekabet, Meta, İşçi, Nüfus, Ücret.
TALEP.
Karş: Arz.
TASARRUF SANDIĞI: *67, 74.*
ÜCRET.
I. (*Tanımı*): *28, 30.*
Asgarî: *38, 71-73, 153.*
Dalgalanmalar: *45-50, 69, 70.*
Gerçek: *46.*
Göreli: *46-49, 69, 145.*
İşgücünün fiyatı: *28-29, 46-49.*
Metaların fiyatını etkilemez: *115, 120-122.*
Nominal: *45, 49, 107-108.*
—lerin eşitliği: *131.*
— oranı: *110.*
Ürünün bir bölümü değildir: *29.*
II. (*Belirlenmesi*).
Arz ve talep arasındaki ilişki tarafından: *37, 61, 76, 113-114.*
Geçim araçlarının fiyatı tarafından: *37.*
İşgücünün üretim maliyeti tarafından: *37.*
Sermaye kitlesi tarafından: *67.*
Yüksek ve düşük: *113-114.*
III. (*Dalgalanmalar*): Devirli yükseliş ve alçalış: *114.*
Yükseliş ve alçalış birbirini telâfi eder: *70-71.*
1° *Düşüş:*
Altın değerinin düşmesiyle: *45, 145.*
Devirli bunalımlarla: *71, 149-150.*
Geçim araçlarının çoğalmasıyla: *45.*

İşbölümünün artmasıyla: *54*.
Makine sayısının artmasıyla: *55*.
Üretici sermayenin artmasıyla: *50, 68-69, 80-83*.
Üretkenliğin artmasıyla: *50, 68, 81-83*.
2° *Yükseliş*:
Emek talebinin artmasıyla: *44, 76, 113*.
İşgününün azalmasıyla: *102-104*.
Ürünlerin fiyatının düşmesiyle: *45-47*.
Üretkenliğin artmasıyla: *144*.
Yükselme oranı: *104-105, 110*.
Yükselme uğruna mücadele: *95-97, 143-150*.
3° *Etkileri*:
Metaların fiyatı üzerindeki: *101-102, 107, 142-143*.
Tutarı üzerindeki: *97*.
IV. — *ve kâr*: ilişkiler: *45-50, 102-103, 142-143, 156-158*.
ÜCRETLİLİK.
— sistemi: *133-134, 138*.
—in olumlu yanı: 87.
—nin kaldırılması: *157*.
ÜRETİCİ GÜÇLER (büyümesi): *52, 54, 68, 78-80*.
ÜRETİM.
I. (*Büyüme*) güçleri: *52-53, 54, 68, 77-78, 124*.
II. *Maliyeti*: *35, 36-37, 38, 45-46, 52-54, 59*.
Fiyatı belirler: *37*.
— ve işgücü: *37*.
III. *—in toplumsal ilişkileri*:
Toplum: *39*.
IV. —in tutarı: *97-109*.
— ve ücretler: *97-109*.

SOL YAYINLARI. Sorumlu Yönetmen: Muzaffer Erdost. Yönetim Yeri: Zafer Çarşısı, 26, Yenişehir, Ankara.

15 lira